

Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών
Σχολή Ν.Ο.Π.Ε
Τμήμα Νομικής
Πανεπιστημιακό Έτος 2005-2006

Μάθημα

Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα

Θέμα

**Σάτιρα και Προστασία της
Προσωπικότητας**

**Satire and Protection of the
Personality**

Διδάσκων Καθηγητής
Κος Ανδρέας Δημητρόπουλος

Επιμέλεια Φοιτήτριας
Παπαβασιλείου Κωνσταντίνα
Α.Μ. 1340200100427
Τηλ. 210-6545589

Αθήνα, 18 Μαΐου 2006

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εισαγωγή

I. Σάτιρα

II. Η ανθρώπινη προσωπικότητα

α) Η αξία του ανθρώπου ως πυρήνας της ανθρώπινης προσωπικότητας

β) Η ελευθερία αναπτύξεως της προσωπικότητας

Περιορισμοί

A. Ελευθερία της γνώμης

1)Σημασία

2)Περιεχόμενο

3)Πεδίο ισχύος

4)Περιορισμοί και προστασία της προσωπικότητας

B. Ελευθερία Πληροφορίας

1)Περιεχόμενο

2)Περιορισμοί και προστασία της προσωπικότητας

Γ. Ελευθερία και εγγυήσεις μαζικής επικοινωνίας

Γ1. Ελευθερία του Τύπου

1)Σημασία και ιστορική εξέλιξη

2)Αντικείμενο προστασίας

3)Περιεχόμενο δικαιώματος

4)Περιορισμοί και προστασία της προσωπικότητας

Οι «νόμοι του κράτους»

Εγκλήματα κατά της τιμής και αδικήματα του τύπου

Ειδικά για το απαραβίαστο της ιδιωτικής ζωής

- i) Θεωρία των διασήμεν προσώπων ή προσώπων της επικαιρότητας
- ii) Στάθμιση

Νομοθετικοί περιορισμοί δημοσιεύσεως

Χαρακτήρας των αδικημάτων του τύπου

Αστική ευθύνη του τύπου

Τελικές παρατηρήσεις

Γ2. Ελευθερία του κινηματογράφου και της φωνογραφίας

1)Γενικά

2)Κινηματογράφος

3)Φωνογραφία

Γ3. Ελευθερία της Ραδιοτηλεόρασης

1)Γενικά

2)Περιεχόμενο

3)Περιορισμοί και προστασία της προσωπικότητας

4)Το δικαίωμα απάντησης

- (i) Περιεχόμενο, άσκηση και σημασία
- (ii) Προσβολή της προσωπικότητας-περιπτώσιολογία
- (iii) Συμπεράσματα και χρησιμότητα του δικαιώματος απάντησης

Δ. Ελευθερία της Τέχνης και της Επιστήμης

1)Περιεχόμενο

2)Περιορισμοί και προστασία της προσωπικότητας

Βασικά συμπεράσματα

Περίληψη

Λήμματα

Βιβλιογραφία

A) α) Ελληνική

β) Ξένη

B) Εργασίες φοιτητών από το Internet

Νομολογία

Δείγμα Νομολογίας

ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΤΟ ΘΕΜΑ

Η παρούσα εργασία εκπονείται στα πλαίσια του μαθήματος των Εφαρμογών Δημοσίου Δικαίου και πραγματεύεται το θέμα «Σάτιρα και προστασία της προσωπικότητας».

Το θέμα θα αναπτυχθεί με άξονα τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στις οικείες συνταγματικές διατάξεις και το περιεχόμενό τους, αφενός δηλαδή την ελευθερία της γνώμης, του τύπου, της ραδιοτηλεόρασης, της τέχνης και του κινηματογράφου, και αφετέρου το δικαίωμα της προσωπικότητας, η οποία περιλαμβάνει και ταυτόχρονα ταυτίζεται ως έννοια γένους με την ανθρώπινη αξία.

Η ανάπτυξη του θέματος στην παρούσα εργασία θα ακολουθήσει την περιγραφείσα γραμμή, ώστε να αναδειχθεί η συνάφεια που υπάρχει μεταξύ των αντιτιθέμενων δικαιωμάτων, αφού η προσωπικότητα δεν μπορεί να νοηθεί χωρίς την ελευθερία εν γένει, επομένως ούτε χωρίς την πνευματική ελευθερία, την ελευθερία δηλαδή σκέψης, στοχασμών και ιδεών, όπως αυτή απαντάται στον τύπο, τη ραδιοτηλεόραση την τέχνη και τον κινηματογράφο. Δε θα πρέπει επομένως να θεωρούνται τα αναφερθέντα δικαιώματα ως αλληλοαποκλειόμενα, αντιθέτως το ένα συμπληρώνει και βαίνει παραλλήλως με το άλλο. Ούτως ή άλλως τα προστατευόμενα από το Σύνταγμα δικαιώματα είναι όλα ισοδύναμα μεταξύ τους, επομένως το ένα δεν μπορεί να υπερσκελίσσει το άλλο στην εφαρμογή του.

Απ' την άλλη η οριοθέτηση καθενός από αυτά τα δικαιώματα είναι απαραίτητη ώστε η άσκηση του ενός να μην προσβάλλει το προστατευόμενο από την άλλη συνταγματική διάταξη αγαθό. Άλλωστε το δικαίωμα της εκφράσεως των στοχασμών (προφορικός, εγγράφως και δια του τύπου και γενικότερα δια των ΜΜΕ ή της τέχνης και της έρευνας) αποτελεί εκδήλωση του γενικού δικαιώματος της προσωπικότητας.

Για τους λόγους αυτούς η ανάπτυξη της παρούσας εργασίας θα ακολουθήσει μια γραμμή παράλληλης εξέτασης των αντιτιθέμενων δικαιωμάτων, δηλαδή αφενός της σάτιρας ως ειδικότερης μορφής έκφρασης της ελευθερίας της γνώμης, μέσω των ΜΜΕ, της τέχνης και της έρευνας, αλλά και ως έκφρασης της ελευθερίας της πληροφορίας, και αφετέρου της προστασίας της προσωπικότητας. Καθώς θα προχωρούμε στην εξέταση κάθε επιμέρους ελευθερίας, θα αναλύουμε και τους αναγκαίους κάθε φορά περιορισμούς που πρέπει να τίθενται ώστε να μη βλάπτεται η ανθρώπινη προσωπικότητα και οι ειδικότερες εκδηλώσεις της από την άσκηση των ανωτέρω δικαιωμάτων, αλλά και τα μέσα άμυνας και προστασίας του πολίτη σε περίπτωση ενδεχόμενων προσβολών.

I. Σάτιρα

Σάτιρα είναι η « διακωμώδηση ή σκωπτική κριτική σε πρόσωπα ή καταστάσεις» (κατά το λεξικό του Γ. Μπαμπινιώτη, ενώ υπάρχει και ομώνυμο λογοτεχνικό είδος). Πρόκειται επομένως για ειδικότερη έκφραση της ελευθερίας της γνώμης, η οποία μπορεί να διαδοθεί και δια του τύπου και δια των ΜΜΕ γενικότερα, μπορεί επίσης να θεωρηθεί η σάτιρα και ως μορφή πληροφορίας, ενώ ως λογοτεχνικό είδος εντάσσεται και στην ελευθερία της τέχνης.

Επομένως η ανάπτυξή μας θα επικεντρωθεί στο περιεχόμενο των συνταγματικά κατοχυρωμένων αυτών ελευθεριών, στα πλαίσια των οποίων κατοχυρώνεται και στην άσκηση των οποίων εντάσσεται και η ελευθερία άσκησης σατιρικής κριτικής, ενώ παράλληλα θα εξετάζονται και οι περιπτώσεις σύγκρουσης των ελευθεριών αυτών με την προστασία της προσωπικότητας και οι τρόποι επίλυσης αυτών των προβληματικών περιπτώσεων.

II. Η Ανθρώπινη προσωπικότητα

α) Η αξία του ανθρώπου ως πυρήνας της ανθρώπινης προσωπικότητας

Το σύνταγμα προστατεύει για πρώτη φορά στη χώρα μας ρητώς της αξία και αξιοπρέπεια του ανθρώπου. Κατά το άρθρο 2. παρ. 1 «ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας». Κατά υγείας, ή άσκηση ψυχολογικής βίας, καθώς και κάθε άλλη προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας απαγορεύονται και τιμωρούνται όπως νόμος ορίζει». Τέλος κατά το άρθρο 106 παρ. 2 «η ιδιωτική πρωτοβουλία δεν επιτρέπεται να αναπτύσσεται σε βάρος της ελευθερίας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας...».

Η πρώτη από τις διατάξεις αυτές περιέχεται όχι στο δεύτερο μέρος του Συντάγματος που αφορά τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, αλλά στο πρώτο μέρος («βασικές διατάξεις») και μάλιστα στις διατάξεις που ρυθμίζουν τη «μορφή του πολιτεύματος». Είναι φανερό ότι ο νομοθέτης θέλησε να αναγάγει τη διάταξη αυτή σε θεμελιώδη αρχή για τη σύνολη συνταγματική τάξη της χώρας – γι' αυτό άλλωστε την εξαιρεί μαζί με εκείνη του άρθρου 7 παρ. 2 από τις υποκείμενες σε αναθεώρηση ή αναστολή διατάξεις, ενώ σε αναστολή δεν υπόκειται ούτε η διάταξη του άρθρου 106 παρ. 2 (48 Σ.).

Η διάταξη του άρθρου 2 παρ. 1 δεν είναι απλώς «κατευθυντήρια»¹, όπως υποστηρίζουν μερικοί συγγραφείς, αντιθέτως πρόκειται για νομικά πλήρως δεσμευτική διάταξη, η οποία βέβαια λόγω της γενικότητάς της, εφαρμόζεται επικουρικά μόνο έναντι των ειδικών διατάξεων που κατοχυρώνουν τα διάφορα ατομικά δικαιώματα, στις περιπτώσεις δηλαδή που δεν καλύπτονται από τις ειδικές διατάξεις.

Η «αξία του ανθρώπου», την οποία υποχρεούται κατά το Σύνταγμα να σέβεται και να προστατεύει η πολιτεία, είναι **ο απαραβίαστος εκείνος πυρήνας της προσωπικότητας** του ανθρώπου ως φυσικού υποκειμένου δικαίου που διακρίνει τον άνθρωπο απ' ενός από τα άλογα όντα και απ' ετέρου από τα αντικείμενα του δικαίου.

Πράγματι, η «αξία του ανθρώπου» συνεπάγεται την αναγνώρισή του από το δίκαιο ως «υποκειμένου δικαίου», ως φορέα δηλαδή δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, όπως ρητώς ορίζει την ικανότητα δικαίου το άρθρο 34 ΑΚ («κάθε άνθρωπος έχει την ικανότητα να είναι υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων»). Αυτό είναι και το νόημα το άρθρο 6 της Οικουμενικής Διακηρύξεως («καθένας δικαιούται να αναγνωρίζεται παντού ως πρόσωπο έναντι του νόμου»).

Το Σύνταγμα επιβάλλει στην πολιτεία την «**προταρχική υποχρέωση**» να σέβεται και να προστατεύει την αξία του ανθρώπου. Το κράτος όμως υποχρεούται όχι μόνο να σέβεται αυτό το ίδιο, αλλά και να προστατεύει έναντι άλλων την αξία του ανθρώπου. Η υποχρέωση αυτή εκφράζεται με την κρατική επιβολή υποχρέωσης στους ιδιώτες (π.χ. στο πλαίσιο του εργατικού δικαίου) να σέβεται την αξία του ανθρώπου.

Δεδομένου πάντως ότι όλες περίπου οι **πλευρές της προσωπικότητας** και ζωής του ανθρώπου προστατεύονται ως ατομικά δικαιώματα σε ειδικές (και ως εκ τούτου κατά προτεραιότητα εφαρμοστέες) διατάξεις του Συντάγματος, το νομικά σημαντικό περιεχόμενο της διάταξης του άρθρου 2 παρ. 1 μπορεί να προσδιοριστεί λιγότερο θετικά και περισσότερο αρνητικά, μέσω των προσβολών που δεν καλύπτονται από καμία από τις ειδικές διατάξεις.

Η κατοχύρωση της αξίας του ανθρώπου είναι **απαραβίαστη**. Δεν υπόκειται σε κανένα περιορισμό και σε καμία επιφύλαξη νόμου, ούτε επιτρέπει εξαιρέσεις στο πλαίσιο ειδικών εξουσιαστικών σχέσεων. Η διάταξη του άρθρου 2 παρ. 1 δεν υπόκειται σε αναθεώρηση ούτε μπορεί η ισχύς της να ανασταλεί κατά το άρθρο 48 παρ. 1. Η αξία του ανθρώπου αποτελεί αντιθέτως το άκρο όριο οποιουδήποτε περιορισμού ατομικού δικαιώματος που επιτρέπει εκάστοτε το Σύνταγμα, είτε αυτός αναφέρεται στο περιεχόμενο είτε στους φορείς του δικαιώματος.

Ακριβώς πάντως γιατί **το απαραβίαστο της αξίας του ανθρώπου** αφορά τον **πυρήνα της ανθρώπινης προσωπικότητας**, νομικά σημαντικές και απαγορευμένες είναι κατά λογική ανάγκη μόνο οι σοβαρές προσβολές στην ύπαρξη και δράση του ανθρώπου γιατί μόνο αυτές μπορούν εννοιολογικά να θίγουν αυτή την ίδια την αξία του

---

¹ Π.Δ.Δαγτόγλου, «Ατομικά δικαιώματα» τόμος Β, 2005, Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, σελ.1323.

β) Η ελευθερία αναπτύξεως της προσωπικότητας

Εκτός από τις ειδικές διατάξεις για την προστασία των επί μέρους ελευθεριών το Σύνταγμα περιέχει μια γενική κατοχύρωση της αναπτύξεως της ανθρώπινης προσωπικότητας. Κατά το άρθρο 5 παρ. 1, «καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας, εφ' όσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη».

Η διάταξη αυτή έχει επικουρική² εφαρμογή. Εφαρμόζεται δηλαδή μόνο όπου το Σύνταγμα δεν περιέχει ειδικές διατάξεις. Η ταυτόχρονη επίκλησή της μαζί με ειδικές συνταγματικές διατάξεις (όπως γίνεται όχι σπάνια στη νομολογία) είναι ερμηνευτικά περιττή και επομένως εσφαλμένη.

Κατά το άρθρο 5 παρ. 1 κατοχύρωση της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας, σε συνδυασμό με την προστασία της αξίας και αξιοπρέπειας του ανθρώπου (άρθρα 2 παρ. 1, 7 παρ.2, 106 παρ. 2 Σ.), προστατεύουν πλευρές της ανθρώπινης προσωπικότητας που δεν αναφέρονται στις επόμενες ειδικότερες εγγυήσεις των ατομικών δικαιωμάτων (**γενικό δικαίωμα προσωπικότητας**).

Η προσωπική τιμή, όμως, προστατεύεται ρητώς στην επόμενη παρ. 2 του ίδιου άρθρου 5.

Το δικαίωμα του άρθρου 5 παρ. 1 περιλαμβάνει και το δικαίωμα της «πληροφορικής αυτοδιάθεσης», την οποία τώρα κατοχυρώνει ρητά το νέο άρθρο 5^A που πρόσθεσε η αναθεώρηση του 2001. Το δικαίωμα αυτό σημαίνει την εξουσία του ατόμου να αποφασίζει κατ' αρχήν το ίδιο για την αποκάλυψη, διάθεση και χρησιμοποίηση των προσωπικών του στοιχείων.

Περιορισμοί

Το δικαίωμα του άρθρου 5 παρ. 1 τελεί υπό τριπλό περιορισμό: ότι αυτός που το ασκεί «δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα και τα χρηστά ήθη».

Δικαιώματα των άλλων είναι πρώτον τα ατομικά δικαιώματα συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος του άρθρου 5 παρ. 1, αλλά και όλα τα άλλα ιδιωτικά δικαιώματα, είτε προκύπτουν από τον νόμο είτε από σύμβαση, αρκεί να μην θεσπίζονται ειδικώς για να ματαιώσουν ή να περικόψουν την άσκηση του δικαιώματος του άρθρου 5 παρ. 1 από ένα συγκεκριμένο πρόσωπο. Το δικαίωμα του άρθρου 5 παρ. 1 περιορίζεται σε κάθε περίπτωση μόνο από δικαιώματα και όχι από απλά συμφέροντα των άλλων που δεν προστατεύονται ειδικώς από το δίκαιο.

---

² Π.Δ.Δαγτόγλου, ό.π. σελ.1331.

A. Ελευθερία της γνώμης

1)Σημασία

Συστατικό στοιχείο της προσωπικότητας και ιδιαιτερότητας του ανθρώπου είναι ότι έχει και εκφράζει γνώμες. Η έκφραση της γνώμης δεν αποτελεί μόνο την κατ' εξοχήν εκδήλωση της **ανθρώπινης προσωπικότητας**, αλλά και το σπουδαιότερο μέσο ανθρώπινης επικοινωνίας. Ο περιορισμός ή καν η κατάργηση της ελευθερίας της γνώμης (ελευθερίας εκφράσεως) θίγει επομένως την ίδια την ανθρώπινη προσωπικότητα και ιδιαιτερότητα.

Η ελευθερία της γνώμης δεν ανταποκρίνεται μόνο σε μία εσωτερική ανάγκη του ανθρώπου, αλλά αποτελεί και μια **conditio sine qua non της δημοκρατίας**. Είναι πράγματι συστατικό στοιχείο του δημοκρατικού πολιτεύματος³. Υπ' αυτή την έννοια η ελευθερία της γνώμης δεν είναι απλώς αποθετικό δικαίωμα, δεν αποτελεί μόνο αξίωση για αποχή του κράτους, αλλά έχει και αποθετικό περιεχόμενο, λειτουργώντας συγχρόνως και ως πολιτικό δικαίωμα. Χωρίς την ελευθερία της γνώμης και της πληροφορίας δεν είναι δυνατή η διαμόρφωση γνήσιας κοινής γνώμης, χωρίς αυτήν δεν έχει νόημα ο έλεγχος των δημοσίων πραγμάτων και η άσκηση του εκλογικού δικαιώματος, χωρίς αυτήν δεν είναι δυνατή καμία δημοκρατική διαδικασία. Γι αυτό άλλωστε τα οποιασδήποτε κατευθύνσεως, μορφής και εντάσεως αντιδημοκρατικά καθεστώτα περιορίζουν ή και αίρουν την ελευθερία της γνώμης ή τουλάχιστον την ελευθερία της πληροφορίας και εκμεταλλεύονται για σκοπούς μονόπλευρα φιλοκυβερνητικής διαμορφώσεως της κοινής γνώμης τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, ιδίως μάλιστα τη ραδιοτηλεόραση.

2)Περιεχόμενο

Η ελευθερία της γνώμης περιλαμβάνει το δικαίωμα της διαμορφώσεως, κατοχής, εκφράσεως και διαδόσεως (ή αποσιωπήσεως), αλλά και της λήψεως μιας γνώμης.

Το άρθρο 14 του ισχύοντος συντάγματος κατοχυρώνει το δικαίωμα εκφράσεως και διαδόσεως των στοχασμών προφορικός, εγγράφως και δια του τύπου. Διακηρύσσει επίσης την ελευθερία του τύπου και απαγορεύει τη λογοκρισία και, κατ' αρχήν, την κατάσχεση εντύπων.

Στην ελευθερία της γνώμης ανήκει και η ελευθερία της πληροφορίας στην ενεργητική και παθητική της μορφή (πληροφορείν και πληροφορείσθαι) που απορρέει από το άρθρο 14 παρ. 1 σε συνδυασμό με το άρθρο 5 παρ. 1 περί αναπτύξεως της προσωπικότητας και συμμετοχής στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας. Η αναθεώρηση του 2001 πρόσθεσε όμως ειδικό άρθρο (άρθρο 5^Α) που κατοχυρώνει το «δικαίωμα στην πληροφόρηση».

Στο άρθρο 15 ρυθμίζονται ιδιαίτερες μορφές εκφράσεως της γνώμης (και της τέχνης): η ραδιοτηλεόραση, η φωνογραφία και ο κινηματογράφος, ενώ το άρθρο 16

---

³ Π.Δ.Δαγτόγλου, ό.π. σελ.488.

κατοχυρώνει την ελευθερία της τέχνης και της επιστήμης, της έρευνας και της διδασκαλίας, καθώς και το δικαίωμα και την οργάνωση της παιδείας.

Ο «στοχασμός» ή η γνώμη είναι μια αξιολογικά και περιστασιολογικά ουδέτερη έννοια.

«Στοχασμό» ή «γνώμη» μπορεί να περιέχει ένα άρθρο, αλλά και μια γελοιογραφία, μια μελέτη, αλλά και ένα ευθυμογράφημα, μια ομιλία, αλλά και ένα τραγούδι, ένα κήρυγμα, αλλά και μια παντομίμα, ένα βιβλίο, αλλά και ένα αστείο, μια δήλωση στους δημοσιογράφους, αλλά και μια αγγελία στις εφημερίδες, μια πολιτική προκήρυξη, αλλά και μια εμπορική διαφήμιση, μια διάλεξη, αλλά και μια αφίσα ή επιγραφή στους τοίχους, μια πανεπιστημιακή παράδοση, αλλά και η περιγραφή ενός γεγονότος ή η μετάδοση μιας ειδήσεως με ηλεκτρονικό ταχυδρομείο.

Πρώτη φάση της ελευθερίας της γνώμης είναι η ελευθερία διαμορφώσεως της γνώμης. Δεύτερη φάση της ελευθερίας της γνώμης είναι η ελευθερία να έχει και να εκφράζει κανείς ορισμένες γνώμες χωρίς δυσμενείς γι' αυτόν συνέπειες. Αυτή τη δεύτερη φάση εννοεί το άρθρο 19 παρ. 1 του Διεθνούς Συμφώνου (ΟΗΕ) περί ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων του 1966, που προβλέπει ότι «έκαστος δικαιούται να έχει γνώμες ανενοχλήτως» ή χωρίς επεμβάσεις («Everyone shall have the right to hold opinions without interference») ή κανείς δεν μπορεί να ενοχληθεί για τη γνώμη του.

Το Σύνταγμα προστατεύει επίσης την ελευθερία της καλλιτεχνικής, επιστημονικής, ερευνητικής ή διδακτικής (παιδαγωγικής) γνώμης και την ακαδημαϊκή ελευθερία. Όποιες γνώμες δεν υπάγονται ήδη στις ευρείες αυτές κατηγορίες, που καλύπτονται από ειδικές συνταγματικές διατάξεις, υπάγονται στη γενική ελευθερία της γνώμης και προστατεύονται από το άρθρο 14 παρ. 1 του Συντάγματος.

Απαγορεύεται λοιπόν η επισύναψη δυσμενών συνεπειών σε οποιαδήποτε γνώμη είτε με την έννοια της άμεσης ζημίας είτε έμμεσα με την έννοια της εξαρτήσεως της αποκτήσεως ή απολαύσεως ορισμένων ευμενών καταστάσεων ή δικαιωμάτων από τη διατήρηση ή διακήρυξη ορισμένης ή την εγκατάλειψη ή καταδίκη άλλης γνώμης. Κατά μείζονα λόγο απαγορεύεται η δημιουργία «εγκλημάτων γνώμης»⁴.

Τρίτη φάση της ελευθερίας της γνώμης είναι η ελευθερία εκφράσεως της γνώμης. Εδώ ο ιδιώτης δεν αρκείται να έχει μια γνώμη για τον εαυτό του, αλλά την εξωτερικεύει, τη γνωστοποιεί δηλαδή στους συνανθρώπους του.

Η έκφραση της γνώμης δεν είναι ελεύθερη, είτε όταν παρεμποδίζεται είτε όταν η πραγματοποίησή της συνεπάγεται άμεσες ή έμμεσες δυσμενείς συνέπειες για τον εκφράζοντα την γνώμη.

Μια γνώμη εκφράζεται για να γίνει γνωστή σε άλλους. Όπου αυτό παρεμποδίζεται, παρεμποδίζεται έμμεσα η έκφραση της γνώμης. Επομένως η έκφραση της γνώμης δεν είναι ελεύθερη όταν παρεμποδίζεται το κοινό ή ο τύπος να ακούσει τον ομιλητή ή να προμηθευτεί τα μηνύματά του. Οι απαγορευμένες δυσμενείς συνέπειες της

---

⁴ Αρ. Μάνεσης, «Η συνταγματική προστασία της ελεύθερης κυκλοφορίας των εντύπων και η εφαρμογή της στην πράξη», ΤοΣ 1977,σελ.33.

εκφράσεως μιας γνώμης μπορούν να αφορούν π.χ. την πρόσληψη ή διατήρηση του ενδιαφερομένου στο δημόσιο τομέα ή την εξέλιξη της σταδιοδρομίας του ή την μεταχείρισή του από τις δημόσιες αρχές κ.ο.κ.

Τέταρτη φάση της ελευθερίας της γνώμης είναι η ελευθερία διαδόσεως της γνώμης. Εδώ ο ιδιώτης δεν αρκείται στην απλή έκφραση της γνώμης του, αλλά (όπως συμβαίνει κατά κανόνα) ενδιαφέρεται να την πληροφορηθούν και να την ενστερνιστούν όσο το δυνατόν περισσότεροι συνάνθρωποί του. Το Σύνταγμά μας κατοχυρώνει ρητώς τη διάδοση των στοχασμών. Η διάδοση μπορεί, όπως και η έκφραση, να γίνεται με οποιοδήποτε τρόπο. Η αναφορά του άρθρου 14 παρ. 1 στους πρακτικά σπουδαιότερους τρόπους («προφορικά, εγγράφως και δια του τύπου») είναι απλώς ενδεικτική. Στην πράξη η διάδοση γνώμων γίνεται κυρίως με τον τύπο ή τη ραδιοτηλεόραση.

Αναγνωρίζεται βασικά από το Σύνταγμα δικαίωμα στον καθένα να εκφράζει και να διαδίδει τους εν γένει «στοχασμούς» του χωρίς δυσμενείς συνέπειες σε βάρος του, και μάλιστα ποινικές- εκτός των περιπτώσεων του κοινού ποινικού δικαίου. Ούτε μπορεί ο κοινός νομοθέτης να αναγάγει οποιαδήποτε συμπεριφορά σε ποινικό αδίκημα και έτσι να περιστείλει ή να αναιρέσει το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα ελεύθερης έκφρασης και διάδοσης της γνώμης.

Η ελεύθερη έκφραση και διάδοση των «στοχασμών» εν γένει-σκέψεων, ιδεών, πεποιθήσεων, γνώμων, απόψεων, συναισθημάτων, κρίσεων αλλά και γνώσεων και πληροφοριών- αποτελεί βέβαια μια ειδικότερη μορφή της ελευθερίας των πνευματικών εκδηλώσεων του ατόμου⁵. Η πλευρά αυτή της ελευθερίας της γνώμης είναι σύμφωνη με την ατομιστική ιδεολογία του αστικού φιλελευθερισμού. Στην κοινωνικοπολιτική όμως συγκυρία της εποχής μας η ελευθερία της γνώμης, ιδίως όταν ασκείται «δια του τύπου», δεν ενδιαφέρει μόνο σαν ατομικό δικαίωμα που θεμελιώνει αξίωση, με αρνητικό απλώς περιεχόμενο, για αποχή της κρατικής εξουσίας από επεμβάσεις στον ιδιωτικό χώρο του προσώπου. Διότι λειτουργεί παράλληλα και σαν πολιτικό δικαίωμα⁶-τουλάχιστον για τους Έλληνες πολίτες-στο βαθμό που, διευκολύνοντας τον ελεύθερο σχηματισμό και την αυθεντική εκδήλωση της πολιτικής βούλησης του «κυρίαρχου λαού», εγγυάται την ενεργητική συμμετοχή των κυβερνωμένων στη λήψη πολιτικών αποφάσεων και στον έλεγχο της συμπεριφοράς των κυβερνώντων. Απ'αυτή την άποψη η ελευθερία της γνώμης αποβαίνει στοιχείο του δημοκρατικού πολιτεύματος⁷ και η προστασία της ενδιαφέρει όχι μόνο το άτομο που την εκφράζει, αλλά και τους αποδέκτες, με τον επηρεασμό της γνώμης των οποίων ολοκληρώνεται.

3)Πεδίο ισχύος

Η κατοχύρωση της ελευθερίας της γνώμης και πληροφορίας στο άρθρο 14 παρ. 1 αναφέρεται στις σχέσεις του ιδιώτη έναντι του κράτους και των άλλων φορέων δημόσιας εξουσίας. Έξω από το πλαίσιο αυτό η ελευθερία της γνώμης δεν

⁵ Αριστόβουλος Ι. Μάνεσης, «Η συνταγματική προστασία της ελεύθερης κυκλοφορίας των εντύπων και η εφαρμογή της στην πράξη», ΤοΣ 1977, σελ. 2.

⁶ Γ. Βλάχος, « Κοινωνιολογία των δικαιωμάτων του ανθρώπου», 1976, σελ. 115 επ.

⁷ H. K. Ridder, Meinungsfreiheit σε Neumann-Nipperdey-Scheuner, "Die Grundrechte" τ. II (1954) σελ.243επ. Ιδίως σ. 255επ., σ.262, F. Schneider, Presse- und Meinungsfreiheit nach dem Grundgesetz (1962), σ.8επ.,σ. 48-49, σ.108επ., σ.129επ., P. Dagtoglou, Wesen und Grenzen der Pressefreiheit („Res Publica“ τ.11, 1963) σ.7επ.,9επ.,19επ.,22.

προστατεύεται από το άρθρο 14 παρ. 1. Στις εξωσυμβατικές σχέσεις απορρέει όμως από το δικαίωμα της προσωπικότητας και προστατεύεται από το ιδιωτικό και ποινικό δίκαιο. Η έκταση, όμως, του ιδιωτικού δικαιώματος της προσωπικότητας καθορίζεται και εν όψει του άρθρου 14 παρ. 1 και της νέας διατάξεως του άρθρου 25 παρ. 1 εδ. 3 (έμμεση τριτενέργεια). Εδώ δηλαδή η ελευθερία της γνώμης, στο ευρύτερο πλαίσιο της οποίας εντάσσεται η σάτιρα, εμφανίζεται ως προερχόμενη από το δικαίωμα της προσωπικότητας.

4) Περιορισμοί και προστασία της προσωπικότητας

Το Σύνταγμα υποβάλλει την ελευθερία της γνώμης στην επιφύλαξη του νόμου. Κατά το άρθρο 14 παρ. 1 «καθένας μπορεί να εκφράζει και να διαδίδει προφορικά, γραπτά και δια του τύπου τους στοχασμούς του τηρώντας τους νόμους του Κράτους».

Εφαρμοστέα εδώ είναι μόνο η ειδική διάταξη⁸ του άρθρου 14 παρ. 1 και όχι επίσης η διάταξη του άρθρου 5 παρ. 1 (ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας). Η ειδική για την ελευθερία της γνώμης διάταξη υπερτερεί, αφού κατά τους κοινά αποδεκτούς κανόνες της νομικής ερμηνευτικής, οι γενικές διατάξεις είναι εφαρμοστέες μόνο στον χώρο που δεν καλύπτουν οι ειδικές διατάξεις, επικουρικά δηλαδή και όχι συμπληρωματικά.

Το άρθρο 14 παρ. 1 περιέχει γενική επιφύλαξη νόμου, υπάγει δηλαδή την έκφραση γνώμης στους γενικούς νομικούς κανόνες, πράγμα που σημαίνει ότι η ελευθερία της γνώμης δεν μπορεί να φτάσει ως την ελευθερία εξυβρίσεως.

Κατά το άρθρο 14 παρ. 1, «νόμοι του Κράτους» είναι μόνο οι προσωπικά και αντικειμενικά γενικοί νόμοι, εκείνοι δηλαδή που προστατεύουν ένα έννομο αγαθό, χωρίς να στρέφονται ούτε κατά ορισμένου προσώπου ή ομάδας προσώπων ούτε κατά ορισμένης γνώμης, και χωρίς να καθιστούν αδύνατη ή να δυσχεραίνουν δυσανάλογα την έκφραση και διάδοση της γνώμης.

Αντιθέτως με τους νόμους αυτούς που περιορίζουν την ελευθερία της γνώμης, η ερμηνεία τους θα πρέπει να γίνεται εν όψει της ιδιαίτερης σημασίας που έχει η ελευθερία αυτή για μια φιλελεύθερη δημοκρατία. Αυτή είναι η λεγόμενη θεωρία της αμοιβαίας επενέργειας (Wechselwirkungstheorie), που σημαίνει μια ουσιαστική στάθμιση του προστατευόμενου από το ίδιο το Σύνταγμα αγαθού με την ελευθερία της γνώμης. Αυτό είναι και το νόημα του άρθρου 10 παρ. 2 ΕΣΔΑ, κατά το οποίο οι θεμιτοί κατά τα άλλα περιορισμοί της ελευθερίας της γνώμης πρέπει να είναι και αναγκαίοι σε μια δημοκρατική κοινωνία. Τόσο όμως κατά τον περιορισμό της ελευθερίας της γνώμης από τον νομοθέτη, όσο και κατά την προστασία της από τον δικαστή πρέπει να παραμένει αδιάφορο το περιεχόμενο της συγκεκριμένης εκφρασθείσας γνώμης. Δεν υπάρχει «κρατικά κατοχυρωμένη» γνώμη: όλες οι γνώμες μπορούν να εκφραστούν ελεύθερα. Ακόμη και στις περιπτώσεις συνταγματικά ειλημμένων αποφάσεων και προστατευόμενων εννόμων αγαθών δεν απαγορεύεται καθεαυτή η άσκηση κριτικής.

Ενώ το Σύνταγμα προστατεύει την ελευθερία κάθε γνώμης, προστατεύει επίσης και άλλα έννομα αγαθά. Μόνο όπου και στο βαθμό που έκφραση και διάδοση γνώμης μπορεί να διακινδυνεύσει τα αγαθά αυτά τίθεται ζήτημα περιορισμού της ελευθερίας της γνώμης. Η στάθμιση που καθίσταται αναγκαία πρέπει να λάβει υπόψη την ιδιαίτερη σημασία που έχει η ελευθερία της γνώμης. Για να γίνει η στάθμιση αυτή,

---

⁸ Π.Δ. Δαγτόγλου, «Ατομικά Δικαιώματα» τόμος Α, δεύτερη αναθεωρημένη έκδοση, Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2005, σελ.503.

πρέπει να πρόκειται για συνταγματικώς προστατευόμενο έννομο αγαθό αλλά και ο περιορισμός της ελευθερίας της γνώμης να αναφέρεται σε καταστάσεις που είναι καθ'εαυτές παράνομες.

Ιδιαίτερα ζητήματα θέτει η σύγκρουση της ελευθερίας της γνώμης με την προστασία της τιμής που επίσης κατοχυρώνεται από το Σύνταγμα (άρθρο 5 παρ.2 εδ. 1: «όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της...τιμής...τους»). Καταρχήν, όπως ήδη παρατηρήθηκε, η ελευθερία της γνώμης δεν περιλαμβάνει και την ελευθερία της εξυβρίσεως. Κατά μείζονα λόγο δεν περιλαμβάνει την ελευθερία της δυσφημήσεως και ακόμη λιγότερο της συκοφαντικής δυσφημήσεως. Επομένως η τιμώρηση των «εγκλημάτων κατά της τιμής» από τον Ποινικό Κώδικα (άρθρα 361 επ.) αποτελεί θεμιτό κατ'αρχήν περιορισμό της ελευθερίας της γνώμης του δράστη.

Η σατιρική κριτική των δημόσιων προσώπων⁹ με οποιοδήποτε τρόπο και μέσο εκφράσεως, δεν αποτελεί καθ'εαυτήν προσβολή της τιμής και επιτρέπεται, εκτός αν συγκροτεί *in concreto* έγκλημα κατά της τιμής ή αθέμιτη προσβολή του απαραβιάστου της ιδιωτικής ζωής.

Σε όλα πάντως τα ατομικά δικαιώματα ο νομοθετικός περιορισμός είναι συνταγματικά θεμιτός μόνο στο μέτρο που είναι κατάλληλος και αναγκαίος σε μια φιλελεύθερη δημοκρατική κοινωνία¹⁰ για την προστασία ενός συνταγματικά προστατευτέου έννομου αγαθού (αρχή της αναλογικότητας).

Εκτός από τους ανωτέρω περιορισμούς της ελευθερίας, που προβλέπονται από το ίδιο το Σύνταγμα, είναι δυνατοί και περιορισμοί που προβλέπονται από το νόμο και είναι αναγκαίοι για την ορθή λειτουργία της ειδικής εξουσιαστικής σχέσεως, χωρίς να προσβάλλουν τον πυρήνα του ατομικού δικαιώματος. Έτσι η νομολογία έκρινε ότι δεν είναι αντισυνταγματική η απαγόρευση «δημοσία ασκήσεως κριτικής δι'εκφράσεων αποδεικνυουσών έλλειψιν σεβασμού» (ΣτΕ 780/81 Τμ. Γ ΤοΣ 1982,74).

B. **Ελευθερία Πληροφορίας**

1) Περιεχόμενο

Η ελευθερία της πληροφορίας είναι στενά συνδεδεμένη με την ελευθερία της γνώμης. Κατά τις διεθνείς μάλιστα συμβάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου, η ελευθερία της γνώμης περιλαμβάνει και την ελευθερία της πληροφορίας.¹¹

Η ενεργητική ελευθερία της πληροφορίας (ελευθερία του πληροφορείν) μπορεί εύκολα να ενταχθεί στην ελευθερία της γνώμης *lato sensu*. Αλλά και η παθητική ελευθερία της πληροφορίας (ελευθερία του πληροφορείσθαι) σχετίζεται με την ελευθερία εκφράσεως και διαδόσεως γνώμης, διότι η ελευθερία εκφράσεως γνώμης είναι άνευ περιεχομένου, αν δεν προστατεύεται συγχρόνως και η λήψη ή αποδοχή της γνώμης- στην οποία εντάσσεται και η σάτιρα.

Νομική βάση και των δύο πλευρών της ελευθερίας της πληροφορίας ήταν μέχρι την αναθεώρηση του 2001 το άρθρο 14 παρ.1 Συντ. Η αναθεώρηση του 2001 πρόσθεσε

⁹ σχετική απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου (Supreme Court) των ΗΠΑ της 24.2.1988 στην υπόθεση *Hustler v. Falwell* (σατιρικό σκίτσο), Εφαρμογές 1988, 234, σελ. 237 επ.

¹⁰ άρθρα 10 παρ. 2 ΕΣΔΑ και 19 παρ. 3 ΔΣΑΠΔ.

¹¹ Άρθρα 10 παρ. 1 ΕΣΔΑ, 19 παρ. 2 ΔΣΑΠΔ.

διατάξεις που προστατεύουν πλέον ρητώς το δικαίωμα της πληροφορίας. Κατά το νέο άρθρο 5 Α του Συντάγματος: «Καθένας έχει δικαίωμα στην πληροφόρηση, όπως νόμος ορίζει. Περιορισμοί στο δικαίωμα αυτό είναι δυνατόν να επιβληθούν με νόμο μόνο εφόσον είναι απολύτως αναγκαίοι και δικαιολογούνται για λόγους ...προστασίας δικαιωμάτων και συμφερόντων τρίτων (πληροφοριακή αυτοδιάθεση)». Ήδη κατά τις ισχύουσες στην Ελλάδα διεθνείς συμβάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου (άρθρα 10 παρ. 1 ΕΣΔΑ: « Το δικαίωμα τούτο (της ελευθερίας εκφράσεως) περιλαμβάνει ... ως και την ελευθερίαν λήψεως ή μεταδόσεως πληροφοριών ή ιδεών, άνευ επεμβάσεως δημοσίων αρχών και ασχέτως συνόρων.», 19 παρ.2 ΔΣΑΠΔ) η ελευθερία της γνώμης περιλαμβάνει και την ελευθερία της πληροφορίας, το δε κείμενο των νέων συνταγματικών διατάξεων δεν αποκλίνει βασικά από τα ήδη γενικώς γενόμενα δεκτά.

Η ελευθερία της πληροφορίας έχει τεράστια σημασία, αφού χωρίς αυτήν είναι αδύνατη η λειτουργία της δημοκρατίας, γιατί λείπει η ενημέρωση την οποία προϋποθέτει η εύλογη και σώφρων άσκηση των πολιτικών δικαιωμάτων των πολιτών και του ελέγχου των κυβερνώντων.

Αμφιβολίες γεννά η παρ. 2 του άρθρου 191 ΠΚ που τιμωρεί και την εξ αμελείας διασπορά ψευδών ειδήσεων-η οποία μπορεί να λάβει χώρα και μέσω της σάτιρας-, αν λάβει κανείς υπόψη τη συχνή αντικειμενική αδυναμία πλήρους και έγκαιρης διαπιστώσεως της ορθότητας μιας σπουδαίας ειδήσεως, της οποίας όμως η αναφορά είναι απαραίτητη για οποιονδήποτε σχολιασμό. Και φήμες μπορούν άλλωστε να αποτελέσουν αφετηρία και αντικείμενο σχολιασμού, ο οποίος μάλιστα μπορεί να έχει τον θεμιτό σκοπό να προειδοποιήσει πριν δημιουργηθούν τετελεσμένα γεγονότα. Μια διάταξη ανάλογη με το 367 ΠΚ δεν υπάρχει σχετικά με την αξιόποινη πράξη του άρθρου 191.Όπως ήταν διατυπωμένη η διάταξη αυτή δεν λαμβάνει υπ' όψη την ιδιαίτερη σημασία της ελευθερίας της γνώμης και της πληροφορίας σε μια δημοκρατική κοινωνία και δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι περιορίζει από την άποψη αυτή νόμιμα το ατομικό αυτό δικαίωμα¹².

2)Περιορισμοί και προστασία της προσωπικότητας

Η γενική επιφύλαξη νόμου του άρθρου 14 παρ. 1 του Συντάγματος ισχύει και για την ελευθερία της πληροφορίας. Ειδικά όμως για τους περιορισμούς της ελευθερίας του πληροφορείν, αυτοί μπορούν να θεμελιωθούν κυρίως με την επίκληση της νόμιμης προστασίας του απορρήτου (το οποίο συνιστά έκφανση της προστασίας της προσωπικότητας), που είναι ανεξάρτητη από τον τρόπο και τη νομιμότητα αποκτήσεως των απόρρητων στοιχείων.

Γ.

Ελευθερία και εγγυήσεις μαζικής επικοινωνίας

Γ1.Ελευθερία του Τύπου

---

¹² Π.Δ.Δαγτόγλου, ό.π., σελ.526.

1)Σημασία και ιστορική εξέλιξη

Η διάκριση μεταξύ του ατομικού δικαιώματος του «εκφράζεσθαι διά του τύπου» και της θεσμικής εγγυήσεως της ελευθερίας του τύπου βρίσκει θεμέλιο και στο άρθρο 14 παρ. 1 και 2 του ισχύοντος Συντάγματος. Στο ατομικό δικαίωμα αναφέρεται η διάταξη της παρ.1, κατά την οποία «καθένας μπορεί να εκφράζει και να διαδίδει...διά του τύπου τους στοχασμούς του τηρώντας τους νόμους του Κράτους». Τη θεσμική εγγύηση αφορά η διάταξη της παρ. 2 εδ. 1, κατά την οποία «ο τύπος είναι ελεύθερος». Η συνταγματική κατοχύρωση της «διάδοσης» των στοχασμών αποτελεί συνειδητή διεύρυνση της συνταγματικής προστασίας, ώστε η γνώμη να μπορεί να κυκλοφορεί ανεμπόδιστα και να επιδρά σε απεριόριστα μεγάλο κύκλο προσώπων.

Η ελευθερία του τύπου, όπως άλλωστε και της γνώμης, είχε αρχικά, στις ιστορικές της καταβολές, «δυνάμει» πολιτικό χαρακτήρα: ήταν ελευθερία από τον έλεγχο της πολιτικής εξουσίας ως προς την άσκηση ελέγχου πάνω σ'αυτήν. Κι αυτόν τον χαρακτήρα διατηρεί πάντα. Έτσι εξηγείται και το ενδιαφέρον των εκάστοτε κυβερνώντων για τη ρύθμιση-ή μάλλον τον περιορισμό- της ελευθεροτυπίας, αλλά και η διεκδίκησή της από τους εκάστοτε διαφωνούντες.

Εξάλλου, η εχθρότητα ή επιφυλακτικότητα των περισσότερων καθεστώτων εξηγεί και γιατί η ελευθερία του τύπου δεν κατοχυρώνεται ρητά και διεξοδικά, όπως μερικές άλλες ατομικές ελευθερίες, στις διεθνείς διακηρύξεις των ατομικών δικαιωμάτων.

Η *Οικουμενική Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου του 1948* (που δεν έχει νομική δεσμευτικότητα) περιορίζεται στην κατοχύρωση της ελευθερίας της γνώμης και της διαδόσεώς της «με κάθε μέσο» (άρθρο 19), χωρίς να αναφέρει τον τύπο. Το *Διεθνές Σύμφωνο των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων του 1966*¹³ προσθέτει τη φράση «γραπτώς ή διά του τύπου» στην κατοχύρωση της ελευθερίας της γνώμης και της πληροφορίας (άρθρο 18), αλλά τίποτε περισσότερο.

Η *Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών του 1950* (που έχει κυρωθεί από την Ελλάδα¹⁴) κατοχυρώνει μεν στο άρθρο 10 την ελευθερία της γνώμης και της πληροφορίας, αλλά δεν αναφέρεται καθόλου στην ελευθερία του τύπου. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των δικαιωμάτων του ανθρώπου τόνισε όμως ήδη πριν από το τέλος της δεκαετίας του 1980 την ιδιαίτερη σημασία του τύπου σε μια φιλελεύθερη δημοκρατία. Στην πρώτη υπόθεση περιορισμού της ελευθερίας του τύπου που ήχθη ενώπιόν του (υπόθεση Sunday Times) υπογράμμισε τη σπουδαιότητα του τύπου ως μέσου πληροφορήσεως του κοινού και συνήγαγε μάλιστα από την ελευθερία της πληροφορίας αξίωση του κοινού, θεμελιωμένη στη Σύμβαση προς εκπλήρωση της αποστολής αυτής εκ μέρους του τύπου¹⁵. Η έλλειψη ρητής κατοχυρώσεως δεν εμπόδισε λοιπόν το δικαστήριο να προχωρήσει σε συμπεράσματα που κρίνονται μάλιστα ως κάπως υπερβολικά.¹⁶

Γενικά η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, που υπόκειται στο Σύνταγμα, αλλά υπέρκειται κατά το άρθρο 28 παρ. 1 Συντ. των νόμων, μπορεί μόνο να διευρύνει, αλλά όχι να συρρικνώσει τη συνταγματική προστασία της ελευθερίας του τύπου. Διεύρυνση (ή τουλάχιστον διασάφηση) αποτελεί αφενός η περιεχόμενη στο άρθρο 10 ρητή κατοχύρωση της *ελευθερίας της πληροφορίας* και αφετέρου η

¹³ Κυρώθηκε καθυστερημένα από την Ελλάδα με τον νόμο 2462/1997.

¹⁴ Με το ν. 2329/1953 και ξανά (μετά την πτώση της δικτατορίας) με το ν.δ. 53/1974.

¹⁵ Συλλογή αποφάσεων του Δικαστηρίου, τόμος 30, σ. 40 επ.

¹⁶ Frowein/Peukert, Europäische Menschenrechtskonvention, Kommentar, 2^η έκδ. 1996, άρθρο 10, αρ. 16.

επίσης ρητή κατοχύρωση της *διασυνοριακής ελευθερίας*, της ελευθερίας δηλαδή συλλογής πληροφοριών και αντλήσεως ύλης, καθώς και διαδόσεως και πωλήσεως του εντύπου *ανεξαρτήτως συνόρων*.

Σε ό,τι αφορά τις περιοριστικές διατάξεις του άρθρου 14 παρ. 3 του Συντάγματος και την πληθώρα των κηδεμονευτικών του τύπου νομοθετικών διατάξεων, στην πράξη ο τύπος είναι πολύ πιο ελεύθερος από αυτές. Οι δεσμεύσεις των νόμων είναι στη χώρα μας, όπου οι επιδικαζόμενες από τα δικαστήρια αποζημιώσεις είναι συνήθως σχεδόν ασήμαντες και οι ποινικές κυρώσεις (όταν επιβάλλονται) συχνά «εξαγοραστές», πολύ χαλαρότερες από ό,τι στις άλλες δημοκρατικές χώρες. Ο νομοθέτης όμως που κατάργησε το 1994 τις ειδικές ποινικές διατάξεις περί τύπου, θέσπισε αυστηρές χρηματικές ικανοποιήσεις λόγω ειδικής βλάβης του αδικηθέντος από αδικήματα τύπου.

2) Αντικείμενο προστασίας

Ο τύπος κατά την έννοια του άρθρου παρ. 2 εδ.1 του Συντάγματος περιλαμβάνει όλα τα έντυπα που είναι κατάλληλα και προορισμένα για διάδοση. Αντιθέτως «τύπος» κατά την έννοια του άρθρου 14 παρ. 1, σημαίνει κάθε μέθοδο εκτύπωσης του λόγου, της γραφής ή της εικόνας, ανεξάρτητα από τον σκοπό της διαδόσεως. Σήμερα πάντως, κάπως ακριβέστερος και πληρέστερος θα ήταν ο εξής ορισμός: Έντυπο είναι κάθε κείμενο, κάθε όχι απλώς διακοσμητική εικαστική παράσταση, κάθε εγγραφή μουσικού έργου με κείμενο ή επεξηγήσεις και κάθε ηχητικό αποτύπωμα απλού ή μελωδικού λόγου, εφόσον έχει παραχθεί με μηχανική ή φυσικοχημική ή ηλεκτρονική διαδικασία κατάλληλη για παραγωγή σημαντικού αριθμού αντιτύπων και προορίζεται για διάδοση.

Τύπος και έντυπα είναι τα βιβλία, οι εφημερίδες, τα περιοδικά, τα φυλλάδια, οι προκηρύξεις, οι αφίσες, τα «αυτοκόλλητα» σε παράθυρα καταστημάτων, αυτοκινήτων κ.ο.κ., δηλαδή όλα τα προϊόντα της τυπογραφίας κάθε μορφής – τα «έντυπα» με τη στενή έννοια του όρου – αλλά και οι προορισμένες για διάδοση φωτογραφίες, εικόνες, πανώ, σχέδια, εμβλήματα, ανεξάρτητα από την ύλη στην οποία είναι αποτυπωμένα (π.χ. τα σήματα ή κονκάρδες, τα ενδύματα, όπως οι μπλούζες ή τα καπέλα, που φέρουν σήματα, επιγραφές, προσωπογραφίες κ.ο.κ.)¹⁷.

Το Σύνταγμά μας όμως διακρίνει τον τύπο (άρθρο 14) από την φωνογραφία και κινηματογραφία, τις οποίες ρυθμίζει χωριστά (άρθρο, 15 παρ. 1). Δεν μπορούν επομένως, υπό το δικό μας Σύνταγμα, τα αποτυπώματα ήχου ή κινητής εικόνας να υπαχθούν απροβλημάτιστα στην έννοια του τύπου. Πρέπει αντιθέτως να γίνει μια διάκριση. Στην έννοια του εντύπου υπάγεται (και διέπεται επομένως από το άρθρο 14) και κάθε ηχητικό αποτύπωμα ομιλούμενου ή μελωδικού λόγου. Αντιθέτως, η αποτύπωση φωνητικής ή ενόργανης μουσικής υπάγεται στην φωνογραφία και διέπεται από το άρθρο 15 παρ. 1.

Εξάλλου οι κινηματογραφικές ταινίες και βιντεοκασέτες υπάγονται στην κινηματογραφία και διέπονται επίσης από το άρθρο 14 παρ. 1 Συντ., στο μέτρο που

---

¹⁷ Π.Δ.Δαγτόγλου, ό.π. σελ.568.

αποτελούν έκφραση γνώμης, και το άρθρο 16 παρ. 1., στο μέτρο που αποτελούν έκφραση τέχνης.

3) Περιεχόμενο δικαιώματος

Η ελευθερία του τύπου περιλαμβάνει ιδίως:

Α) την ελευθερία της σε οποιονδήποτε χρόνο, τρόπο, σχήμα, με οποιονδήποτε νόμιμο τίτλο, σε οποιονδήποτε τόπο και αριθμό εκδόσεως, συντάξεως, εκτυπώσεως, κυκλοφορίας (αποστολής, διανομής, πωλήσεως) και εν γένει διαδόσεως εντύπων στο εσωτερικό και εξωτερικό.

Β) την ελευθερία ιδρύσεως και λειτουργίας επιχειρήσεως τύπου με οποιαδήποτε μορφή ιδιωτικού δικαίου, την ελευθερία επιλογής και προμήθειας από οπουδήποτε των αναγκαίων μηχανημάτων, του τυπογραφικού χαρτιού και λοιπού υλικού.

Γ) την ελευθερία της με νόμιμο τρόπο συλλογής πληροφοριών και φωτογραφικών, ηχητικών ή άλλων στοιχείων από το εσωτερικό ή εξωτερικό, καθώς και την ελευθερία επιλογής πηγής πληροφοριών.

Δ) την ελευθερία της σε κάθε χρόνο και με κάθε τρόπο δημοσιεύσεως ειδήσεων, σχολίων, γενικής ή ειδικής ύλης, αγγελιών και διαφημίσεων.

Ε) την ελευθερία εκλογής και ασκήσεως του δημοσιογραφικού επαγγέλματος και άλλων συναφών προς τον τύπο επαγγελμάτων.

Στ) την ελευθερία ιδρύσεως και λειτουργίας προαιρετικών ισότιμων και απαλλαγμένων από κάθε κρατική ανάμιξη δημοσιογραφικών ή άλλων συναφών προς τον τύπο οργανώσεων.

Σε ότι αφορά την ελευθερία εκδόσεως, απαγορεύεται η λογοκρισία και κάθε άλλο προληπτικό μέτρο. Η κατά τον νόμο εξουσία της αστυνομίας να λαμβάνει προληπτικά μέτρα για την τήρηση της τάξεως και ασφάλειας δεν περιλαμβάνει επομένως προληπτικά μέτρα σχετικά με τον τύπο. Αυτό δεν αφορά μόνο τις εφημερίδες και τα περιοδικά. Όπως έκρινε ο Άρειος Πάγος, αστυνομική διάταξη «δι' ης η κυκλοφορία προκηρύξεων και πάσης φύσεως εντύπων εξηρτήθη εκ προηγουμένης αδείας της αστυνομικής αρχής, αντικειμένη προς την ειρημένην διάταξιν του άρθρου 14 του Συντάγματος είναι ανίσχυρος..., μη δυναμένη να θεμελιώση ποινικήν ευθύνην¹⁸».

Την ελευθερία του περιεχομένου του εντύπου αφορά κυρίως η απαγόρευση της λογοκρισίας και κάθε άλλου προληπτικού μέτρου¹⁹. Η απαγόρευση αυτή των προληπτικών μέτρων για την κυκλοφορία του τύπου από το Σύνταγμα στοχεύει προφανώς στη διασφάλιση της ελεύθερης διακίνησης στοχασμών, ιδεών, πεποιθήσεων κ.λ.π. Λογοκρισία είναι ο προληπτικός έλεγχος του έντυπου λόγου από τις κρατικές αρχές. Προληπτικός είναι ο έλεγχος που γίνεται πριν την κυκλοφορία του εντύπου. Σκοπός της λογοκρισίας και γενικά του προληπτικού ελέγχου είναι συνήθως η προστασία της κυβερνήσεως από την κριτική της πολιτικής της ή και η καθοδήγηση της κοινής γνώμης. Τέτοια μέτρα είναι π.χ. η επιβολή ειδικών φορολογικών επιβαρύνσεων ή η κατάσχεση του εντύπου πριν την κυκλοφορία του. Γενικά δε

¹⁸ ΑΠ 355/65, ΠοινΧρ ΙΣΤ' σ.25

¹⁹ Άρθρο 14 παρ. 2 εδ. 2 Συντ.

προληπτικό μέτρο είναι ουσιαστικά η γενική και απόλυτη απαγόρευση συγκεκριμένων τρόπων έκφρασης και διάδοσης της γνώμης «δια του τύπου». Διότι στην περίπτωση αυτή δεν πρόκειται για «ρύθμιση», αλλά για αποστέρηση της άσκησης του συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματος. Η απαγόρευση δεν είναι ρύθμιση. Και ο κοινός νομοθέτης, μόνο ρυθμιστικά-κανονιστικά, όχι προληπτικά-απαγορευτικά, μέτρα δικαιούται να θεσπίσει. Το Σύνταγμα(άρθρο 14) δεν παρέχει πλήρη ελευθερία στο νόμο, αλλά θέτει το ίδιο ορισμένα όρια, δηλαδή περιορισμούς ως προς τη θέσπιση περιορισμών στη ελευθερία του τύπου. Άρα η θέσπιση περιορισμών με νόμο ή βάσει νόμου είναι επιτρεπτή μόνο στο βαθμό που το Σύνταγμα την επιτρέπει. Πιο συγκεκριμένα: το Σύνταγμα, υιοθετώντας για τον τύπο το κατασταλτικό και όχι το προληπτικό σύστημα, απαγορεύει τους πριν και επιτρέπει τους μετά από την κυκλοφορία-δημοσίευση περιορισμούς. Επιτρέπει αποκλειστικά και μόνο τα κατασταλτικά μέτρα : κατάσχεση (και αυτήν υπό περιορισμούς), ποινική ευθύνη, αστική ευθύνη. Αποκλείει δε, με τρόπο ρητό και απόλυτο, τα προληπτικά μέτρα: όχι μόνο τη λογοκρισία, αλλά και «κάθε προληπτικό μέτρο». Η κατάσχεση επιτρέπεται μόνο μετά την κυκλοφορία και σε ορισμένες περιπτώσεις.

Με την κατάσχεση εξισούται και απαγορεύεται η αναγκαστική εξαγορά ή επίταξη ή και απλή αγορά όλων (ή του μεγαλύτερου μέρους) των αντιτύπων ενός βιβλίου από τις κρατικές αρχές, με σκοπό να εμποδιστεί ή να ματαιωθεί η κυκλοφορία του και η πληροφόρηση του κοινού²⁰.

Ελευθερία κυκλοφορίας σημαίνει ελευθερία αποστολής, διανομής και πωλήσεως του εντύπου.

4)Περιορισμοί και προστασία της προσωπικότητας

Η ελευθερία της κυκλοφορίας, μαζί με την ελευθερία έκδοσης και την ελευθερία της τυπογραφίας ολοκληρώνει το εννοιολογικό περιεχόμενο της ελευθερίας του τύπου²¹. Η ελευθερία όμως αυτή, όπως και οι άλλες ατομικές και πολιτικές ελευθερίες είναι, βέβαια, σχετική μέσα στην εκάστοτε ισχύουσα συνταγματική και γενικότερα έννομη τάξη. Η συγκεκριμένη σχετικότητα προκύπτει βασικά από το ότι η ελεύθερη κυκλοφορία εν γένει εντύπων συνδέεται με την «επιφύλαξη του νόμου»: καθένας είναι ελεύθερος να εκφράζει και να διαδίδει «δια του τύπου» τη γνώμη του «τηρώντας τους νόμους του κράτους» (άρθρο 14 παρ. 1 του Συντάγματος).

Η δικαιολόγηση και οριοθέτηση των περιορισμών της ελευθερίας του τύπου προκύπτει από την ανάγκη προστασίας άλλων έννομων αγαθών, που επίσης διασφαλίζονται από το Σύνταγμα. Αυτός είναι ο σκοπός των γενικών και ειδικών περιορισμών της ελευθερίας του τύπου. Μέσα στο πλαίσιο του άρθρου 14 Σ., όπου και στο μέτρο που η ανάγκη προστασίας των έννομων αυτών αγαθών υπερβαίνει την ανάγκη προστασίας του τύπου, η τελευταία μπορεί να περιορίζεται, χωρίς όμως να θίγεται ο πυρήνας της. Πρέπει πάντως να τονιστεί ότι οι περιορισμοί της ελευθερίας

²⁰ Α.Μάνεσης, ό.π. σελ.34, υποσ. 83

²¹ Κ.Γεωργόπουλος, «Ελευθερία κυκλοφορίας και πρακτόρευσης των εντύπων», ανάπτυπο από την Επιθεώρηση Δημοσίου Δικαίου τ. Ζ, 1963, σ.3 επ.

του τύπου ισχύουν μόνο για την παραγωγή και διάδοση, όχι όμως για την προμήθεια και ανάγνωση του εντύπου, που είναι πάντοτε και ανεξάρτητα από το περιεχόμενό του ελεύθερη.

Η πρόβλεψη περιορισμών της ελευθερίας του τύπου πρέπει πάντοτε να περιέχεται και να στηρίζεται στο Σύνταγμα. Οι περιορισμοί τους οποίους προβλέπει το άρθρο 10 παρ. 2.²² της ΕΣΔΑ αφορούν την προστασία που παρέχει η σύμβαση αλλά όχι την συνταγματική προστασία, την οποία αφήνουν άθικτη. Ενώ λοιπόν νόμος δεν μπορεί να θεσπίσει περιορισμούς που υπερβαίνουν εκείνους που επιτρέπει το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ, δεν μπορεί πάντως ούτε τέτοιους περιορισμούς να εισαγάγει, αν δεν επιτρέπονται συγχρόνως και από το άρθρο 14 Σ. Με άλλα λόγια το άρθρο 10 της Συμβάσεως μπορεί να διευρύνει αλλά όχι να συστέλλει τη συνταγματική προστασία του τύπου.

Είναι αναγκαία η διάκριση σε γενικούς και ειδικούς περιορισμούς. Γενικοί περιορισμοί είναι εκείνοι στους οποίους υπάγεται κάθε έκφραση και διάδοση γνώμης ή πληροφορίας με οποιονδήποτε τρόπο. Κατά το άρθρο 14 παρ. 1 «καθένας μπορεί να εκφράζει και να διαδίδει... δια του τύπου τους στοχασμούς του τηρώντας τους νόμους του κράτους». Με άλλα λόγια ο τύπος δεν είναι *legibus solutus*, δεν είναι υπεράνω των νόμων. Η επιλογή δηλαδή του τύπου ως τρόπου εκφράσεως δεν απαλλάσσει από την υποχρέωση κάθε πολίτη να υπακούει στους γενικούς νόμους της χώρας του. Η ανωτέρω συνταγματική διάταξη περιέχει μια γενική επιφύλαξη νόμου, την υπαγωγή δηλαδή της ελευθερίας του τύπου στους γενικούς νομικούς κανόνες συμβιώσεως, με την έννοια ότι ελευθερία του τύπου δεν σημαίνει απαλλαγή από τις δεσμεύσεις των γενικών νόμων. Η ελευθερία του τύπου δεν περιλαμβάνει π.χ. και την ελευθερία της δια του τύπου²³ εξυβρίσεως και συκοφαντήσεως ή της αποκαλύψεως νομίμως προστατευόμενων απορρήτων.

Οι «νόμοι του κράτους»

Σε ότι αφορά τους «νόμους του κράτους» ισχύουν όσα αναπτύξαμε παραπάνω για την ελευθερία της γνώμης. Πρόκειται π.χ. για γενικές απαγορεύσεις, των οποίων η παραβίαση επισύρει ποινικό κολασμό. Πολλά από τα εγκλήματα αυτά του κοινού ποινικού δικαίου μπορούν να διαπραχθούν και δια του τύπου, με την δημοσίευση δηλαδή των σχετικών πληροφοριών ή εκφράσεων σε έντυπο οπότε αποτελούν

---

²² «Η άσκησης των ελευθεριών τούτων (που συμπεριλαμβάνουν σιωπηρώς, αλλά αναμφισβητήτως την ελευθερία του τύπου), συνεπαγομένων καθήκοντα και ευθύνες, δύναται να υπαχθεί εις ωρισμένας διατυπώσεις, όρους, περιορισμούς ή κυρώσεις, προβλεπομένους υπό του νόμου και αποτελούντας εν δημοκρατική κοινωνία αναγκαία μέτρα δια την εθνικήν ασφάλειαν, την εδαφικήν ακεραιότητα ή δημοσίαν αφάλειαν, την προάσπισιν της τάξεως και πρόληψιν του εγκλήματος, την προστασίαν της υγείας ή της ηθικής, την προστασίαν της υπολήψεως ή των δικαιωμάτων των τρίτων, την παρεμπόδισιν της κοινολογήσεως εμπιστευτικών πληροφοριών ή την διασφάλισιν του κύρους και αμεροληψίας της δικαστικής εξουσίας» πρβλ. άρθρο 19 παρ. 3 ΔΣΑΠΔ.

²³ Βλ. π.χ. ΑΠ 794/1976 (Ολ.), Το Σ 1977,173: απαγόρευση δημοσιευμάτων σχετικών με ανάκριση που αφορά αξιωματική ποινική δίωξη. Η επίκληση στην απόφαση της καταχρηστικής ασκήσεως του δικαιώματος της ελευθερίας του τύπου ήταν περιττή. Αρκούσε η επίκληση των «νόμων του κράτους» κατά το άρθρο 14 παρ. 1 Σ και η εξέταση της κατά τα λοιπά συνταγματικότητας της εφαρμοζόμενης νομοθετικής διατάξεως (άρθρο 39 παρ. 1 α.ν. 1092/1938).

«αδικήματα του τύπου»²⁴. Στο πλαίσιο αυτό ειδική αναφορά στον τύπο κατά την διατύπωση ή εφαρμογή των σχετικών ποινικών διατάξεων επιτρέπεται μόνο για αντικειμενικούς λόγους, κυρίως τον λόγο της αυξημένης κυκλοφορίας του εντύπου και της αντίστοιχης εντάσεως του αποτελέσματος του εγκλήματος.²⁵

Οι γενικοί αυτοί περιορισμοί που θέτουν οι «νόμοι του κράτους» πρέπει να εφαρμόζονται στη συγκεκριμένη περίπτωση μόνο εφόσον, καθόσον και στο μέτρο που είναι αναγκαίοι²⁶ και πρόσφοροι σε μια δημοκρατική κοινωνία για την προστασία του συγκρουόμενου με την ελευθερία του τύπου έννομου αγαθού και μη δυσανάλογα επαχθείς σε σχέση με το επιδιωκόμενο ή επιτυγχανόμενο αποτέλεσμα (αρχή της αναλογικότητας)²⁷.

Οι γενικοί περιορισμοί που επιβάλλουν οι «νόμοι του κράτους» δεν πρέπει, εν πάση περιπτώσει, να προσβάλλουν στη συγκεκριμένη περίπτωση τον απαραβίαστο πυρήνα της ελευθερίας του τύπου. Δεν πρέπει δηλαδή ποτέ να καταλήγουν στην απαγόρευση ή την ιδιωτική ή και κρατική μονοπώληση της εκδόσεως, συντάξεως, πληροφοριοδοτήσεως ή διαδόσεως εντύπων και ιδίως των πολιτικών εφημερίδων και περιοδικών. Το Σύνταγμα απαγορεύει τη δημιουργία «εγκλημάτων γνώμης» και όταν αυτά διαπράττονται δια του τύπου. Αλλά και η υπερβολική ποινικοποίηση του δικαίου του τύπου θίγει τον πυρήνα της ελευθερίας του τύπου, μια που ένα υπερεκτεταμένο και υπεραυστηρό κατασταλακτικό σύστημα αποβαίνει, αν εφαρμόζεται με συνέπεια και αυστηρότητα, εξίσου ανελεύθερο με το απαγορευμένο από το Σύνταγμα προληπτικό σύστημα. Το 1994 καταργήθηκαν όμως διάφορες ειδικές ποινικές διατάξεις περί του τύπου.

Στους «νόμους του κράτους» κατά την έννοια του άρθρου 14 δεν συγκαταλέγονται οι τιθέμενοι «κατά κατάλυσιν του Συντάγματος», οι οποίοι άλλωστε δεν δεσμεύουν τους δικαστές. Αντιθέτως «νόμοι του κράτους» τους οποίους υποχρεούται κατά το άρθρο 14 να τηρεί ο τύπος, είναι οι «συνάδοντες προς το Σύνταγμα», οι οποίοι μόνοι άλλωστε μπορούν να αξιώσουν τον σεβασμό των Ελλήνων και να χορηγήσουν εξουσίες στην διοίκηση. Πιο ειδική είναι η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, που απαιτεί από τους νομοθετικούς περιορισμούς της ελευθερίας της γνώμης και της πληροφορίας να είναι «αναγκαίοι σε μια δημοκρατική κοινωνία».

Εγκλήματα κατά της τιμής και αδικήματα του τύπου

Ειδικώς για τα εγκλήματα κατά της τιμής, το άρθρο 367 ΠΚ περιέχει μια διάταξη που αποτρέπει την εφαρμογή των άρθρων 361 επ. ΠΚ κατά τρόπο που παραβιάζει τον πυρήνα της ελευθερίας του τύπου. Κατά το άρθρο 367 παρ. 1 ΠΚ, «δεν συνιστώσιν άδικον πράξιν εκδηλώσεις λαμβάνουσαι χώραν... χάριν διαφυλάξεως (προστασίας) δικαιώματος ή εξ άλλου δεδικοιοποιημένου ενδιαφέροντος ή εις αναλόγους

²⁴ Βλ. άρθρα 14 παρ. 7 και 97 παρ. 3. Σ. Πρόκειται μεταξύ άλλων για τα εγκλήματα κατά της τιμής (άρθρα 361 – 369 ΠΚ), παραβιάσεως μυστικότητας δικαστικών συνεδριάσεων (234 ΠΚ) και παραβιάσεως απορρήτων (248-249 ΠΚ).

²⁵ Π.χ. άρθρο 191 παρ. 1 εδ. 2 ΠΚ

²⁶ Την προϋπόθεση της αναγκαιότητας («αναγκαία μέτρα σε μια δημοκρατική κοινωνία») αναφέρει ρητώς το άρθρο 10 παρ. 2 ΕΣΔΑ, βλ. Frowein/ Peukert, Europäische Menschenrechts-Konvention, Kommentar 2¹ έκδοση 1996.

²⁷ Π.Δ.Δαγτόγλου, Γεν. διοικ. δίκ., αρ.394.

περιπτώσεις». Η άσκηση πολιτικής και/ή άλλης κριτικής ή αποκάλυψη γεγονότων από μέρος του τύπου γίνεται, κατά κανόνα, λόγω της ιδιότητας του τύπου ως συστατικού στοιχείου της δημοκρατίας, «εκ δεδικαιολογημένου ενδιαφέροντος» και επομένως δεν συνιστά, κατ' αρχήν, εξύβριση ή (απλή) δυσφήμιση. Και όταν δηλαδή, ο τύπος δεν δικαιούται να αποδείξει την αλήθεια του γεγονότος (διότι το δυσφημιστικό γεγονός αφορά αποκλειστικά σχέσεις του οικογενειακού ή ιδιωτικού βίου), μπορεί, εφόσον η κριτική του θίγει το δημόσιο συμφέρον, να επικαλεστεί «δικαιολογημένο ενδιαφέρον». Η κριτική του τύπου θίγει το δημόσιο συμφέρον πάντοτε όταν αφορά τον δημόσιο βίο, ενδεχομένως δε και όταν αναφέρεται στον ιδιωτικό βίο, αν το προβαλλόμενο γεγονός μπορεί να έχει αξιόλογο αντίκτυπο και στον δημόσιο βίο. Αν τούτο δεν συμβαίνει, ούτε απόδειξη της αλήθειας επιτρέπεται (άρθρο 366 παρ. 1 εδ. 2) ούτε «δικαιολογημένο ενδιαφέρον» ασκείται.

Προσβλητικές της τιμής εκδηλώσεις δεν συνιστούν άδικη πράξη όταν γίνονται «... χάριν διαφυλάξεως (προστασίας) δικαιώματος ή εξ άλλου δεδικαιολογημένου ενδιαφέροντος ή εις αναλόγους περιπτώσεις». Θεωρία και πράξη συνάγουν από την διάταξη αυτή ότι ο δράστης πρέπει να παρακινήθηκε στην προσβλητική εκδήλωση από τον σκοπό της διαφυλάξεως του ενδιαφέροντος, έστω και αν αυτός δεν ήταν ο μόνος σκοπός. Δεν αρκεί δηλαδή η αντικειμενική διαφύλαξη του ενδιαφέροντος, αλλά πρέπει και υποκειμενικά να υφίσταται στον δράστη σκοπός διαφυλάξεως του ενδιαφέροντος.

Ειδικά όμως για τα αδικήματα του τύπου η κρατούσα αυτή άποψη δεν λαμβάνει επαρκώς υπ' όψη την συνταγματική θέση του τύπου και της ελευθεροτυπίας στην φιλελεύθερη δημοκρατία. Ορθότερη είναι η γνώμη ότι η επίκληση του άρθρου 367 παρ. 1 δεν προϋποθέτει υποκειμενικό κίνητρο ασκήσεως δικαιολογημένου ενδιαφέροντος από μέρος του συγγραφέα του επιλήψιμου δημοσιεύματος ή του ιδιοκτήτη του εντύπου. Δεν απαιτείται δηλαδή να αποδειχθεί, ότι ένας από αυτούς ή όλοι μαζί είχαν παρακινήθει στην συγκεκριμένη περίπτωση από την επιθυμία π.χ. να υπηρετήσουν την δημοκρατία ή το δημόσιο συμφέρον και όχι από σκανδαλοθηρία ή κερδοσκοπία (αύξηση της κυκλοφορίας του εντύπου). Όχι μόνο διότι η απόδειξη ενός τέτοιου κινήτρου είναι στην πράξη δυσχερέστατη, αν όχι αδύνατη, αλλά προπάντων διότι η θεσμική εγγύηση, την οποία (μαζί με το ατομικό δικαίωμα) κατοχυρώνει το άρθρο 14 του Συντάγματος, είναι εξ ορισμού αντικειμενική και όχι υποκειμενική. Ο ελεύθερος τύπος είναι συστατικό στοιχείο της δημοκρατίας αντικειμενικά, και όχι μόνον όταν λειτουργεί με αγαθές και ανιδιοτελείς προθέσεις.

Αυτό δεν σημαίνει ότι ο τύπος μπορεί να επικαλείται την εξαίρεση του άρθρου 367ΠΚ και όταν επιδιώκει ποινικώς επιλήψιμους σκοπούς.

Στην αποτροπή του κινδύνου μιας τέτοιας καταχρηστικής επικλήσεως του άρθρου 367 παρ. 1 αποσκοπεί η παρ. 2 του ίδιου άρθρου. Κατά την διάταξη αυτή, η παρ. 1 δεν εφαρμόζεται, «οσάκις αί ανωτέρω κρίσεις και εκδηλώσεις περιέχουσιν τα συστατικά στοιχεία της εν άρθρω 363 πράξεως [συκοφαντικής δυσφημίσεως], ως επίσης οσάκις εκ του τρόπου της εκδηλώσεως ή εκ των περιστάσεων, υφ' ας αυτή έλαβε χώραν, προκύπτει σκοπός εξυβρίσεως». Με την απαίτηση «σκοπού εξυβρίσεως» εισέρχεται πλέον, και στην περίπτωση του τύπου, το υποκειμενικό, εξατομικευμένο στοιχείο, όχι όμως θετικά, για να θεμελιώσει την εφαρμογή της διατάξεως του άρθρου 367 παρ. 1, αλλά αντιθέτως αρνητικά, για να εμποδίσει την εφαρμογή της. Δεν χρειάζεται δηλαδή να αποδειχθεί ότι όντως, υποκειμενικώς

επιδίωκε στη συγκεκριμένη περίπτωση ο συγγραφέας, ο ιδιοκτήτης ή ο εκδότης του εντύπου ένα συγκεκριμένο δικαιολογημένο ενδιαφέρον για να μην αποτελεί το δημοσίευμα άδικη πράξη, αλλά αντίστροφα: ο κατ' εξοχήν «δικαιολογημένος» χαρακτήρας του «ενδιαφέροντος» του τύπου παύει να υπάρχει, αν αποδειχθεί σκοπός εξυβρίσεως. Στην περίπτωση του τύπου δηλαδή αποδεικτέος είναι όχι ο δικαιολογημένος, αλλά ο μη δικαιολογημένος σκοπός.

Ειδικά για το απαραβίαστο της ιδιωτικής ζωής

Ιδιαίτερη θεωρητική και πρακτική σημασία παρουσιάζει το ζήτημα των περιορισμών της ελευθερίας του τύπου που προκύπτουν από το **απαρβίαστο της ιδιωτικής ζωής (ιδιωτικού βίου)**, το οποίο περιλαμβάνεται στην έννοια της υπολήψεως, μαζί με το δικαίωμα της προστασίας της προσωπικότητας, του οποίου εξάλλου αποτελεί και ειδικότερη πτυχή.

Το έννομο αγαθό, προστατεύεται έναντι του κράτους από το ίδιο το Σύνταγμα (άρθρο 9 Σ.). Οι σχετικές συνταγματικές διατάξεις επενεργούν έμμεσα και στις σχέσεις μεταξύ των ιδιωτών (**έμμεση τριτενέργεια**). Το έννομο αγαθό της ιδιωτικής ζωής προστατεύεται και από τις διεθνείς διακηρύξεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Προστατεύεται επίσης (σε επίπεδο βέβαια απλού νόμου) από το **άρθρο 57 του Αστικού Κώδικα** που αναγνωρίζει το **γενικό δικαίωμα της προσωπικότητας**, στο οποίο περιλαμβάνεται και η προστασία του απορρήτου της ιδιωτικής ζωής²⁸. Επίσης σε επίπεδο κοινού νόμου προστατεύεται το απαραβίαστο του ιδιωτικού βίου από το **άρθρο 366 του Ποινικού Κώδικα**, το οποίο προβλέπει το ατιμώρητο της δυσφημίσεως, αν το δυσφημιστικό γεγονός είναι μεν αληθινό, αλλά απαγορεύεται η απόδειξη της αλήθειας του γεγονότος αυτού «οσάκις τούτο αφορά αποκλειστικώς εις σχέσεις του οικογενειακού ή ιδιωτικού βίου, μη θιγούσας το δημόσιον συμφέρον, και ο ισχυρισμός ή η διάδοσις εγένετο κακοβούλως».

Το έννομο αγαθό του απορρήτου του ιδιωτικού βίου προσβάλλεται κάθε φορά που στοιχεία της ιδιωτικής ή οικογενειακής ζωής κοινοποιούνται χωρίς την συναίνεση του θιγόμενου προσώπου. Από την άλλη πλευρά, το κοινό έχει αξίωση ενημερώσεως, που δεν είναι μεν ρητώς κατοχυρωμένη στο Σύνταγμα, αλλά χωρίς την οποία (σε βαθμό που είναι βέβαια αμφισβητούμενος) το κοινό και ο καθένας «κοινός άνθρωπος» δεν μπορεί να ασκήσει εύκολα και υπεύθυνα το κατοχυρωμένο από το άρθρο 5 παρ. 1 δικαίωμα συμμετοχής του στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας, ή το επίσης κατοχυρωμένο από το Σύνταγμα (άρθρο 51 παρ. 3) εκλογικό του δικαίωμα. Στο πλαίσιο του δικαιώματος ενημερώσεως του κοινού έχει ο τύπος δικαίωμα πληροφορήσεως του κοινού.

Στην περίπτωση της συγκρούσεως του δικαιώματος της εκφράσεως δια του τύπου με το δικαίωμα του σεβασμού του ιδιωτικού βίου, εμφανίζεται μια αντίθεση μεταξύ δύο ισοδύναμων ομάδων συμφερόντων, κατ'άλλη γνώμη μεταξύ δύο αυτοτελών συνταγματικών δικαιωμάτων, από τα οποία κανένα δεν μπορεί να αξιώσει υπεροχή έναντι του άλλου, γιατί και τα δύο αποτελούν βασικά στοιχεία του δημοκρατικού

---

²⁸ Γ. Μιχαηλίδης-Νουάρος, «Το απαραβίαστο του ιδιωτικού βίου και η ελευθερία του τύπου», ΤοΣ 9, 1983, σ. 378.

πολιτεύματος. Συνεπώς η σύγκρουση αυτή δεν μπορεί να λυθεί βάσει γενικών κανόνων, αλλά πρέπει να ρυθμίζεται από τα δικαστήρια μετά από στάθμιση των συγκρουόμενων εκάστοτε αγαθών του προσώπου (Güterabwägung) και των ειδικών συνθηκών κάθε περιπτώσεως. Η άποψη αυτή έχει ασφαλώς εφαρμογή και στο δικό μας συνταγματικό δίκαιο, στο οποίο το δικαίωμα της εκφράσεως των στοχασμών δια του τύπου και το δικαίωμα του σεβασμού του ιδιωτικού βίου δεν αποτελούν απλώς εκδηλώσεις του γενικού δικαιώματος της προσωπικότητας, αλλά είναι αυτοτελή και ισοδύναμα συνταγματικά δικαιώματα, που ισχύουν όχι μόνο έναντι του κράτους, αλλά και έναντι των ιδιωτών (τριτενέργεια των ατομικών δικαιωμάτων). Ειδικότερα στην περίπτωση της εν λόγω συγκρούσεως έχουμε από τη μια πλευρά το θεμελιώδες ατομικό δικαίωμα της ελευθερίας (ή της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας) (άρθρο 5 παρ. 1 Σ.) και το ειδικό ατομικό δικαίωμα του απαραβίαστου του ιδιωτικού βίου (άρ. 9 Σ., άρ. 8 ΕΣΔΑ, άρ. 57 ΑΚ) και, από την άλλη πλευρά έχουμε την ελευθερία εκφράσεως δια του τύπου (άρ.14 Σ., άρ. 10 ΕΣΔΑ).

Υποστηρίχθηκε η άποψη ότι το άρ. 5 παρ. 1 Σ. δεν θεσπίζει ένα πρόσθετο ατομικό δικαίωμα, αλλά μια γενική κατευθυντήρια αρχή για το νομοθέτη και ένα ερμηνευτικό κανόνα για τη διοίκηση και τα δικαστήρια. Συνεπώς κατά τη γνώμη αυτή η πρακτική σημασία του άρθρου αυτού είναι μάλλον επικουρική και ανακλύπει μόνο σε συνδυασμό με κάποια άλλη διάταξη του Συντάγματος ή της κοινής νομοθεσίας²⁹. Η άποψη αυτή στενεύει πολύ³⁰ την έννοια και το έδαφος εφαρμογής του άρθρου 5 παρ. 1 Σ. Για το λόγο αυτό στην επιστήμη και τη νομολογία τείνει να επικρατήσει η αντίθετη γνώμη, κατά την οποία το άρθρο αυτό καθιερώνει ένα αυτοτελές ατομικό δικαίωμα, που προστατεύει την γενική ελευθερία των ατόμων προς επιχείρηση ενεργειών αναφερομένων στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας. Το γενικό αυτό ατομικό δικαίωμα της ελευθερίας αποτελεί μια «έννοια γένους» σε σχέση με τα ειδικά ατομικά δικαιώματα του απαραβίαστου της ιδιωτικής ζωής, του απορρήτου της αλληλογραφίας κ.λ.π., τα οποία είναι εξειδικεύσεις ή συγκεκριμενοποιήσεις της έννοιας αυτής.

Η σύγκρουση αυτή πρέπει να ρυθμίζεται πάντα βάσει εκτιμήσεως των ειδικών συνθηκών κάθε περιπτώσεως και ειδικότερα βάσει της σταθμίσεως, από την μια πλευρά, του συμφέροντος του κοινωνικού συνόλου προς πληροφόρηση και, από την άλλη πλευρά, του συμφέροντος του ενδιαφερομένου προσώπου για την προάσπιση της αξιοπρέπειάς του και την διαφύλαξη του απορρήτου της ιδιωτικής του ζωής από την αδιακρισία των τρίτων .

Η άποψη αυτή στις γενικές της γραμμές βρίσκεται σε αρμονία με τη θεωρία της «κοινωνικής προσφορότητας μιας πράξεως» (Sozialadaquanz), η οποία αναπτύχθηκε πριν μερικά χρόνια από συγγραφείς του ποινικού δικαίου, αλλά είχε απήχηση και στην επιστήμη του αστικού δικαίου και οδηγεί επίσης σε μια στάθμιση των εκάστοτε συγκρουόμενων συμφερόντων. Κατά τη θεωρία αυτή μια πράξη που προσβάλλει ή εκθέτει σε κίνδυνο αγαθά του προσώπου (π.χ. τη ζωή, τη σωματική ακεραιότητα, την τιμή, τη σφαίρα του απορρήτου κλπ) είναι κοινωνικά πρόσφορος, και συνεπώς θεμιτή, μόνο αν εμφανίζει κοινωνική χρησιμότητα (εξυπηρετεί ένα τομέα της κοινωνικής ζωής)και δεν προξενεί στο προσβαλλόμενο πρόσωπο ζημία δυσανάλογη προς την κοινωνική της χρησιμότητα, δηλαδή ζημία που στη συγκεκριμένη

²⁹ Α. Μάνεσης, «Ατομικές ελευθερίες» πανεπιστημιακές παραδόσεις, 1981 σ. 110.

³⁰ Γ.Μιχαηλίδης-Νουάρος, ό.π. σελ.382.

περίπτωση (in concreto) δεν βρίσκεται σε ορθή αναλογία με το μέγεθος της προσβολής ή της διακινδυνεύσεως, και συνεπώς δεν είναι ανεκτή από τις επικρατούσες ηθικές αντιλήψεις. Κατ' εφαρμογή λοιπόν της θεωρίας αυτής, αν η δημοσίευση αυτή είναι κοινωνικά χρήσιμη (πρόσφορος), πράγμα που δεν συμβαίνει όταν η ηθική και υλική ζημία που υφίσταται το πρόσωπο αυτό από τη δημοσίευση είναι υπέρμετρη και δυσανάλογη, υπερβαίνει δηλαδή τα όρια του ευλόγου συμφέροντος του κοινού για πληροφόρηση.

(i) Η θεωρία των διασήμεων προσώπων ή προσώπων της επικαιρότητας

Υπάρχει επίσης η θεωρία των διασήμεων προσώπων ή προσώπων της επικαιρότητας για τη λύση του προβλήματος της συγκρούσεως της ελευθερίας του τύπου με την προστασία της ιδιωτικής ζωής. Η θεωρία αυτή ανταποκρίνεται σε σημαντικό βαθμό στην κοινή εμπειρία και τις επικρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις των πολιτισμένων εθνών, και για το λόγο αυτό έχει γίνει δεκτή στην πράξη από τη νομολογία πολλών χωρών. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, όπως τελικά διαμορφώθηκε στη γερμανική επιστήμη και νομολογία, τα πρόσωπα που απασχολούν τον τύπο διακρίνονται σε πρόσωπα απόλυτης επικαιρότητας και σε πρόσωπα σχετικής επικαιρότητας.

Ως πρόσωπα της **απόλυτης επικαιρότητας** (absolute Personen der Zeitgeschichte) θεωρούνται όσα κατέχουν μια εξέχουσα θέση στο δημόσιο βίο (όπως οι αρχηγοί κρατών, οι πρωθυπουργοί, οι υπουργοί, οι βουλευτές, οι πολιτικοί άνδρες κλπ.) και όσοι ασκούν μια σημαντική κοινωνική δραστηριότητα (μεγάλοι οικονομικοί παράγοντες, μεγάλοι συγγραφείς, ηθοποιοί, καλλιτέχνες, αθλητές κλπ.). Σχετικής δε επικαιρότητας πρόσωπα (relative Personen der Zeitgeschichte) είναι εκείνα που προσελκύουν το ενδιαφέρον του κοινού λόγω ενός εξαιρετικού και εκτάκτου γεγονότος. Τέτοια πρόσωπα είναι λ.χ. ο τυχερός του πρώτου λαχνού ενός μεγάλου λαχείου, ο λογοτέχνης που τιμήθηκε με ένα μεγάλο βραβείο, το θύμα ενός εγκλήματος, ο εφευρέτης μιας νέας θεραπείας κλπ.

Όλα τα πρόσωπα αυτά διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην κοινωνική ζωή και για το λόγο αυτό το κοινό έχει εύλογο ενδιαφέρον και άμεσο συμφέρον για να πληροφορηθεί λεπτομέρειες της ιδιωτικής τους ζωής. Όσο λοιπόν υψηλότερη θέση κατέχουν στο δημόσιο βίο τα πρόσωπα της απόλυτης επικαιρότητας, τόσο πιο περιορισμένη είναι η σφαίρα του απορρήτου τους, τόσο περισσότερο είναι υποχρεωμένα να ανέχονται προσβολές της ιδιωτικής τους ζωής. Οι προσβολές όμως αυτές είναι ανεκτές από το δίκαιο, μόνο όταν δικαιολογούνται από τα επικρατούντα έθιμα ή από ένα εύλογο κοινωνικό συμφέρον. Αντίθετα προσβολές που αποβλέπουν στη νοσηρή εκμετάλλευση της περιέργειας του κοινού είναι ασφαλώς αντίθετες στο πνεύμα του νόμου και στα χρηστά ήθη.

Ως προς τα πρόσωπα της **σχετικής επικαιρότητας** η δημοσίευση στον τύπο λεπτομερειών της ιδιωτικής τους ζωής είναι θεμιτή κατά το σύντομο χρονικό διάστημα που τα πρόσωπα αυτά απασχολούν το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης.

Μειονέκτημα της θεωρίας αυτής είναι ότι τα όρια της κατηγορίας των προσώπων της επικαιρότητας, καθώς και τα όρια της ιδιωτικής τους ζωής είναι ασαφή και ρευστά.

(ii) Στάθμιση

Η σύγκρουση αυτή μεταξύ του ατομικού δικαιώματος της ιδιωτικής σφαίρας και του δημοσίου συμφέροντος της ενημερώσεως του κοινού μπορεί να λυθεί μόνο με μία στάθμιση των δυο έννομων αγαθών. Μια γενική και αφηρημένη στάθμιση δεν είναι όμως κατ'αρχήν δυνατή, γιατί κανένα από τα δυο συγκρουόμενα αγαθά δεν είναι a priori υπέρτερο ή υποδεέστερο του άλλου. Μόνο σε επίπεδο κάποιας εξειδικεύσεως των δυο έννομων αγαθών είναι δυνατή η στάθμιση, όπως π.χ. αυτή στην οποία προέβη ο νομοθέτης απαγορεύοντας τη δημοσίευση λεπτομερειών σχετικά με αυτοκτονίες ή δίκες διαζυγίου.

Κατά κανόνα όμως μόνο στη συγκεκριμένη περίπτωση και εν όψει των συγκεκριμένων συνθηκών και της συμπεριφοράς του θιγόμενου προσώπου είναι η στάθμιση δυνατή, αν και συχνά όχι εύκολη. Στις περισσότερες περιπτώσεις το πρόβλημα δεν είναι μόνο, αν στη συγκεκριμένη περίπτωση πρέπει να δοθεί προτεραιότητα στο δημόσιο συμφέρον της ενημερώσεως του κοινού ή στην προστασία της ιδιωτικής σφαίρας. Συνήθως τίθεται και το ερώτημα, αν ο βαθμός της συγκεκριμένης προσβολής της ιδιωτικής σφαίρας είναι ανάλογος προς το προστατευτέο στη συγκεκριμένη περίπτωση δημόσιο συμφέρον της ενημερώσεως του κοινού ή αν, αντιθέτως, η προσβολή είναι επαχθέστερη του αναγκαίου μέτρου. Η εφαρμογή αυτή της αρχής της αναλογικότητας που αρχίζει με την εξέταση της αναγκαιότητας του εξεταζόμενου μέτρου, είναι απαραίτητη σε κάθε περιορισμό ατομικού δικαιώματος. Ειδικότερα, στην περίπτωση περιορισμών της ελευθερίας της γνώμης και της πληροφορίας, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου επιτρέπει μόνο τους περιορισμούς που αποτελούν «αναγκαία μέτρα σε μια δημοκρατική κοινωνία». Η αρχή της δημοσιότητας που διέπει κατά κανόνα μια φιλελεύθερη δημοκρατία (δημοσίευση των κανόνων δικαίου, αιτιολόγηση των δικαστικών αποφάσεων, δημοσιότητα των συνεδριάσεων της Βουλής και των δικαστηρίων, δημοσίευση των αποτελεσμάτων των εκλογών) επιβάλλει τη δημοσιότητα της πολιτικής διαδικασίας. Ο πολιτικός βίος είναι πάντοτε δημόσιος βίος. Επομένως, δεν συμβιβάζονται με μια δημοκρατική κοινωνία, κατά την έννοια των ανωτέρω διατάξεων, μέτρα που αίρουν ή περιορίζουν σημαντικά τη δημοσιότητα του πολιτικού βίου. Σε μία δημοκρατία το τεκμήριο είναι υπέρ της δημοσιότητας του βίου αυτών προπάντων που αποφάσισαν να γίνουν δημόσιοι άνδρες. Το ζήτημα αυτό όμως χρειάζεται περαιτέρω ανάπτυξη.

Για τη στάθμιση των δύο έννομων αγαθών και την εξέταση της αναγκαιότητας και εν γένει «αναλογικότητας» της προσβολής της ιδιωτικής ζωής είναι αναγκαίος ο εγγύτερος προσδιορισμός και ενδεχομένως η διαβάθμιση τόσο της προστατευτέας ιδιωτικής ζωής, όσο και του επίσης προστατευτέου ενδιαφέροντος του κοινού και, κατ'ακολουθία, του τύπου.

Και στις δύο περιπτώσεις, τα κριτήρια δεν είναι αμετακίνητα κατά τόπο και χρόνο, αλλά αντιθέτως ποικίλλουν από χώρα σε χώρα, και από εποχή σε εποχή. Ποικίλλουν και ανάλογα με τις συγκεκριμένες περιστάσεις και τις υποκειμενικές συνθήκες. Ουδέποτε όμως σε μια δημοκρατική κοινωνία δεν δημοσιοποιείται πλήρως η ιδιωτική ζωή ούτε καταργείται πλήρως η δημοσιότητα της κοινωνικής ζωής.

Αντιθέτως, το Σύνταγμα προστατεύει απολύτως (υπό οποιεσδήποτε δηλαδή συνθήκες και ανεξάρτητα από τη θέση ή συμπεριφορά του θιγομένου) **ένα απαραβίαστο πυρήνα** της ιδιωτικής ζωής, που καθορίζεται από την ίδια την αξιοπρέπεια του ανθρώπου και προηγείται του οποιουδήποτε ενδιαφέροντος του κοινού. Από την άλλη πλευρά υπάρχει πάντοτε ένα ενδιαφέρον του κοινού για την ιδιωτική ζωή διαφόρων ατόμων, το οποίο ως ορισμένο βαθμό είναι δικαιολογημένο. Οι δύο κύκλοι δηλαδή του ιδιωτικού βίου και του ενδιαφέροντος του κοινού είναι σε μια δημοκρατική κοινωνία εν μέρει επάλληλοι.

Όσο περισσότερο προβάλλει κανείς τον εαυτό του στην πολιτική, οικονομική, καλλιτεχνική, κοινωνική και εν γένει δημόσια ζωή της χώρας, τόσο περισσότερο οφείλει να ανέχεται την αποκάλυψη της ιδιωτικής του ζωής και την άσκηση έντονης δημόσιας κριτικής, π.χ. στον τύπο³¹. Επομένως **το μέτρο απορρήτου** της ιδιωτικής ζωής είναι **μεταβλητό**. Πάντοτε παραμένει όμως ένας **απαρβίαστος πυρήνας** που προσβάλλεται όταν αποκαλύπτονται ή περιγράφονται λεπτομερώς πλευρές της ενδόμυχης (συναισθηματικής, σεξουαλικής κλπ) ζωής, σε βαθμό ή με τρόπο που να θίγεται η προσωπική αξιοπρέπεια του ατόμου.

Από την άλλη πλευρά, το ενδιαφέρον του κοινού για την αποκάλυψη της ιδιωτικής ζωής (και το σχετικό δικαίωμα του τύπου) δεν είναι δικαιολογημένο, αν δεν έχει κανένα σύνδεσμο ούτε με την συμπεριφορά των συγκεκριμένων προσώπων (αυτοπροβολή) ούτε με το δημόσιο συμφέρον, αλλά αποτελεί απλώς απρόκλητη σκανδαλοθηρία. Επίσης προηγείται πάντοτε η προστασία της προσωπικότητας έναντι του απλώς οικονομικού ενδιαφέροντος του τύπου να αυξήσει την κυκλοφορία με σκανδαλοθηρικά δημοσιεύματα.

Ο τύπος δεν μπορεί κατ' αρχήν να δημοσιεύσει την εικόνα (φωτογραφία, σκίτσο κλπ) ενός προσώπου χωρίς την άδεια του τελευταίου, γιατί το δικαίωμα της προσωπικότητας περιλαμβάνει και το δικαίωμα επί της ίδιας εικόνας (Personen der Zeitgeschichte), των οποίων μπορούν να δημοσιευθούν εικόνες από την κοινωνική τους ζωή και χωρίς την συναίνεσή τους, εφόσον αυτό απαιτεί η δικαιολογημένη πληροφοριακή ανάγκη του κοινού. Η διατύπωση αυτή έχει ανάγκη συγκεκριμενοποιήσεως. Κατά μια άποψη πρέπει, πρώτον, να χαρακτηριστεί η προσβολή κατά περιεχόμενο, αφορμή και αποτέλεσμα, έπειτα πρέπει να ληφθούν υπ' όψη η ένταση της προσβολής της ιδιωτικής σφαίρας, επί ισχυρισμού γεγονότων η αλήθεια του περιεχομένου τους, τυχόν υφισταμένη κατάσταση άμυνας, ο δημόσιος ρόλος του προσβαλλόμενου προσώπου, η πρόθεση του προσβάλλοντος και ενδεχομένως η σπουδαιότητα του δημόσιου συμφέροντος. Όλα αυτά τα κριτήρια πρέπει να χρησιμοποιούνται με ουδετερότητα έναντι της εκφρασθείσας γνώμης.

Νομοθετικοί περιορισμοί δημοσιεύσεως

Σε ό,τι αφορά τους περιορισμούς που δεν τίθενται απευθείας από το Σύνταγμα, ορισμένοι **νομοθετικοί περιορισμοί** δημοσιεύσεως στον τύπο ειδήσεων και απεικονίσεων προστατεύουν συνταγματικώς προστατευτέα έννομα αγαθά σε

³¹ Γ. Μιχαηλίδης-Νουάρος, ό.π., σελ. 387.

περιπτώσεις που δεν συντρέχει επιτακτικός λόγος δημόσιου συμφέροντος για την πληροφόρηση του κοινού. Τέτοιοι περιορισμοί δεν αντίκεινται κατ' αρχήν στο Σύνταγμα.

Πρόκειται πρώτα για απαγορεύσεις δημοσιεύσεων που αφορούν την ιδιωτική ζωή. Σ' αυτές ανήκουν:

Α) Η απαγόρευση δημοσιεύσεως, κατά την διάρκεια και μετά την περάτωση ποινικής διώξεως ή δίκης εγκλημάτων κατά της γενετήσιας ελευθερίας, άμεσων ή έμμεσων πληροφοριών για την ταυτότητα των θυμάτων.

Β) Η απαγόρευση δημοσιεύσεως επί ποινικής διώξεως ή δίκης εγκλημάτων κατά της τιμής πληροφοριών για την ουσία της υποθέσεως.

Γ) Η απαγόρευση δημοσιεύσεως επί δικών περί διαζυγίου ή ακυρώσεως γάμου πληροφοριών για την ουσία της υποθέσεως.

Δ) Η απαγόρευση δημοσιεύσεως επί δικών περί αμφισβητήσεως, αποκηρύξεως ή αναγνώρισεως πατρότητας πληροφοριών για την ουσία της υποθέσεως ή (χωρίς την εγγραφή συναίνεση όλων των διαδίκων) άμεσων ή έμμεσων πληροφοριών για την ταυτότητα ενός των διαδίκων.

Ε) Η απαγόρευση δημοσιεύσεως λεπτομερειών περί των αιτίων και του τρόπου τελέσεως πρόσφατης αυτοκτονίας ή απόπειρας αυτοκτονίας, καθώς και της αναγραφής άμεσων ή έμμεσων πληροφοριών για την ταυτότητα του αποπειραθέντος.

Ειδικοί περιορισμοί της ελευθερίας του τύπου είναι εκείνοι που προχωρούν πέρα από τους περιορισμούς των γενικών νόμων και αφορούν ειδικά τον τύπο. Τέτοιοι ειδικοί περιορισμοί δεν μπορούν να θεσπισθούν από τον κοινό νομοθέτη ούτε να εφαρμοστούν από τον δικαστή παρά μόνο στις περιπτώσεις και στο μέτρο που επιτρέπονται από το Σύνταγμα. Το ισχύον ελληνικό Σύνταγμα περιέχει πράγματι ένα μακρύ κατάλογο ειδικών περιορισμών, μακρότερο από τα άλλα συντάγματα των δυτικών δημοκρατιών.

Πρέπει να παρατηρηθεί όμως ότι οι ειδικοί αυτοί περιορισμοί δεν ισχύουν για τα έντυπα που είναι συγχρόνως κατά κύριο λόγο έργα τέχνης ή επιστήμης, γιατί η προστασία της τέχνης και της επιστήμης από το άρθρο 16 παρ. 1 του Συντάγματος δεν υπόκειται σε ειδικούς περιορισμούς. Έτσι π.χ. η αυξημένη προστασία της τέχνης και της επιστήμης δεν επιτρέπει ούτε την μετά την κυκλοφορία κατάσχεση «άσεμνων» εντύπων, αν αυτά είναι κυρίως έργα τέχνης ή επιστήμης.

Άλλοι αντιθέτως περιορισμοί της ελευθερίας του τύπου εισάγονται από τον **νομοθέτη** κατ' εξουσιοδότηση του Συντάγματος. Έτσι κατά το άρθρο 15 παρ. 5,6,7,8,9, νόμος ορίζει τις προϋποθέσεις, τους όρους ή τη διαδικασία διάφορων περιορισμών που προβλέπει κατ' αρχήν το Σύνταγμα.

Με τις εκφράσεις «ο νόμος ορίζει», «ο νόμος προβλέπει» κ.ο.κ. το Σύνταγμα επιβάλλει στον νομοθέτη την υποχρέωση να θεσπίσει κατ' αρχήν ορισμένο θέμα αν και πάντοτε του αφήνει διακριτική ευχέρεια ως προς το ακριβές περιεχόμενο των κανόνων.

Από την διαφορετική αυτή διατύπωση («νόμος ορίζει» και «νόμος προβλέπει» κ.ο.κ.) προκύπτει ότι στην περίπτωση της επανορθώσεως και των προϋποθέσεων ασκήσεως δημοσιογραφικού επαγγέλματος ο νομοθέτης οφείλει να ψηφίσει τον σχετικό νόμο, ενώ απλώς μπορεί να επιβάλει την γνωστοποίηση. Στην πράξη όμως ο νομοθέτης δεν μπορεί να εξαναγκαστεί στην ψήφιση νόμου. Αν και σε ποιο μέτρο η συνταγματική διάταξη που είναι αυτοτελώς εφαρμοστή είναι εφαρμοστέα και χωρίς την ψήφιση του

νόμου, τον οποίο κατά το Σύνταγμα οφείλει να ψηφίσει ο νομοθέτης, είναι ένα ευρύτερο ζήτημα.

Αντιθέτως από την παρ. 5 συνάγεται απευθείας αξίωση του παθόντος για την πλήρη επανόρθωση ανακριβών δημοσιευμάτων. Ο νόμος, την έκδοση του οποίου προβλέπει το Σύνταγμα, δεν δημιουργεί την αξίωση αλλά απλώς ορίζει τον «τρόπο», δηλαδή τη διαδικασία ασκήσεώς της. Η εφαρμογή όμως αυτοτελώς εφαρμοστών συνταγματικών διατάξεων δεν μπορεί να ματαιώνεται με την παράλειψη από μέρους του νομοθέτη να θεσπίσει τις διαδικαστικές διατάξεις.

Χαρακτήρας των αδικημάτων του τύπου

Όχι μόνο όσα δικαιολογούν την κατάσχεση του εντύπου, αλλά όλα τα αδικήματα του τύπου (τα διαπραττόμενα δηλαδή δια του τύπου και της δημοσιεύσεως) χαρακτηρίζονταν από το Σύνταγμα ως την αναθεώρηση του 2001 (άρθρο 14 παρ. 7) ως αυτόφωρα. Και η διάταξη αυτή κατάγεται από το σύνταγμα του 1952 - το σύνταγμα του 1927 όριζε ακριβώς το αντίθετο.

Η αναθεώρηση του 2001 αντικατέστησε τη διάταξη του άρθρου 14 παρ. 7 με μια αυτόνομη κοινοτοπία, μια εξουσιοδότηση προς τον νομοθέτη να «ορίζει τα σχετικά με την αστική και ποινική ευθύνη του τύπου και των άλλων μέσων ενημέρωσης και την ταχεία εκδίκαση των σχετικών υποθέσεων», μια περιττή εξουσιοδότηση προς τον νομοθέτη να εκτελεί το έργο του.

Το Σύνταγμα δηλαδή πλέον δεν ορίζει ούτε το αυτόφωρο ούτε τον μη αυτόφωρο χαρακτήρα των αδικημάτων του τύπου, αλλά επαφίεται στην κρίση του νομοθέτη. Πράγματι, η διάταξη της παρ. 3 του άρθρου 242 ΚΠοινΔ που προστέθηκε το 1954 ορίζει ότι «τα δια του τύπου τελούμενα εγκλήματα θεωρούνται πάντοτε αυτόφωρα».

Ο χαρακτηρισμός των αδικημάτων του τύπου ως «αυτόφωρων» σημαίνει ότι, ανεξάρτητα από τον χρόνο τελέσεώς τους, υπόκεινται στους κανόνες συνοπτικής διαδικασίας που διέπουν τα εγκλήματα που διαπιστώθηκαν «εν τω πράττεσθαι» ή τελέστηκαν πρόσφατα (άρθρο 242 παρ. 1 και 2 ΚΠΔ).

Οι πρακτικές συνέπειες του αυτόφωρου χαρακτήρα των αδικημάτων του τύπου είναι πολλαπλές: Κατά το Σύνταγμα (άρθρο 6 παρ. 1 εδ. 2 Σ) και τον νόμο (άρθρο 275 ΚΠΔ) η σύλληψη ή προφυλάκιση του δράστη δεν προϋποθέτει ένταλμα συλλήψεως ή προφυλακίσεως, στην περίπτωση επ' αυτοφώρω κακουργήματος βουλευτή, δεν απαιτείται άδεια της Βουλής για την δίωξη, σύλληψη ή φυλάκισή του (62 παρ. 3 Σ.). Η προανάκριση δεν είναι αναγκαία (άρθρο 244 ΚΠΔ) και μπορεί πάντως να γίνει και χωρίς παραγγελία (άρθρο 243 παρ. 2 ΚΠΔ). Ο κατηγορούμενος μπορεί να στερηθεί ορισμένων δικαιωμάτων πλην του δικαιώματος να παρίσταται με συνήγορο (άρθρο 105 ΚΠΔ). Ακολουθείται ειδική διαδικασία που προβλέπει ο νόμος (άρθρα 417 επ. ΚΠΔ).

Ο καθορισμός των **αδικημάτων του τύπου** ως **αυτοφώρων** προκαλεί τις εξής γενικότερες σκέψεις. Το αποτέλεσμα πολλών εγκλημάτων είναι πράγματι πολύ εντονότερο, αν αυτά διαπραχθούν δια του τύπου. Ενώ η έκταση της πραγματικής επιρροής του τύπου στον σχηματισμό γνώμης του ατόμου είναι αβέβαιη και αμφιλεγόμενη, δεν αμφισβητείται η δύναμή του να βλάψει την τιμή ατόμων. Η ιδιαίτερη προσήλωση του ελληνικού τύπου στην υπερβολή και το υπερθετικό και άκρατο ύφος έχει βέβαια αμβλύνει (σε ανησυχητικό ίσως βαθμό) την ευαισθησία και εμπιστοσύνη των αναγνωστών του, οι οποίοι δεν φαίνεται να εντυπωσιάζονται πια ούτε από την καθημερινή σχεδόν κρούση του κώδωνος κινδύνου ούτε όμως και από τα αποκαλυπτόμενα τεράστια και αληθινά σκάνδαλα. Από την άλλη πλευρά όμως η έντονη και συνεχής απασχόληση του τύπου με πρόσωπα και όχι προβλήματα, καθώς και η ευρύτητα και μονιμότητα της έντυπης προσβολής της τιμής της διασποράς ψευδών ειδήσεων έχουν οδηγήσει τον νομοθέτη σε μια ειδική ποινική μεταχείριση του τύπου, που είναι συχνά άγνωστη σε άλλες φιλελεύθερες δημοκρατίες.

Ενώ ο νομοθέτης τείνει σε μια δυσμενή ποινική μεταχείριση του τύπου, τα δικαστήρια ολιγορούν προ της αυστηρότητας των στερητικών της ελευθερίας ποινών, χωρίς όμως συνήθως να επιβάλλουν αποζημιώσεις που να ανταποκρίνονταν στο μέγεθος της υλικής ή ηθικής ζημίας και όντως να αποθάρρυναν τη διάπραξη περαιτέρω εγκλημάτων, ενώ συγχρόνως βραδυπορούν στην εκδίκαση των αδικημάτων του τύπου, τα οποία συχνά παραγράφονται πριν εκδικαστούν.

Η συνταγματική αναθεώρηση του 2001 και πριν από αυτήν ο νομοθέτης της δεκαετίας του 90 προσπάθησαν πάντως να αντιμετωπίσουν τα ζητήματα της αποτελεσματικής χρηματικής ικανοποίησης και της παράνομης διαπλοκής χωρίς όμως μέχρι τώρα αξιοσημείωτα αποτελέσματα.

Αντιθέτως το άρθρο 97 παρ. 3 αποκαθιστά στο σημείο αυτό και κατοχυρώνει την εφαρμογή του κοινού δικαίου και στα «αδικήματα του τύπου»: «Τα δια του τύπου διαπραττόμενα εγκλήματα παντός βαθμού υπάγονται εις τα τακτικά ποινικά δικαστήρια, ως ο νόμος ορίζει. Ο νομοθέτης πράγματι προβαίνει στη θέσπιση αλληλέγγυας (εις ολόκληρον) αστικής ευθύνης του συγγραφέα, του εκδότη και του ιδιοκτήτη εφημερίδας ή περιοδικού. Ο νομοθέτης καθορίζει εξάλλου αθροιστικώς (και όχι πλέον κατά διαδοχική μετάπτωση) τους ποινικώς υπευθύνους, για να διευκολύνει την ποινική δίωξη και να ενισχύσει την προληπτική λειτουργία της ποινής.

Σε αντικειμενικά κριτήρια στηρίζεται, και επομένως δεν είναι συνταγματικά αθέμιτη, η διάκριση του άρθρου 191 παρ. 1 εδ.2 ΠΚ που τιμωρεί την διασπορά ψευδών ειδήσεων η οποία τελέσθηκε κατ' επανάληψη δια του τύπου, αφού η διασπορά δια του τύπου επιτείνει αντικειμενικώς το αποτέλεσμα του εγκλήματος. Παραδόξως όμως ο Ποινικός Κώδικας δεν τιμωρεί επίσης αυστηρότερα την κατ' επανάληψη διασπορά ψευδών ειδήσεων δια της ραδιοτηλεοράσεως.

Ο νόμος διακρίνει αναλόγως αν τα ανακριβή δημοσιεύματα αφορούν δημόσια αρχή ή δημόσιο υπάλληλο ή ιδιώτη, φυσικό/ ή νομικό πρόσωπο, αλλά αποσυνδέει και στις δυο περιπτώσεις την υποχρέωση επανορθώσεως από την τυχόν ποινική ή αστική ευθύνη των υπευθύνων του εντύπου. Η άρνηση επανορθώσεως αποτελεί ιδιώνυμο ποινικό αδίκημα τιμωρούμενο με χρηματική ποινή. Ο υπεύθυνος του εντύπου (διευθυντής, εκδότης, ιδιοκτήτης) δικαιούται όμως να αρνηθεί την καταχώρηση της

επανορθώσεως, αν περιέχει εκφράσεις προφανώς δυσφημιστικές ή που αποτελούν (άλλη) αξιόποινη πράξη ή αν έχει παρέλθει από την ημέρα του δημοσιεύματος ένας μήνας ή τρεις μήνες, αναλόγως αν ο δικαιούμενος σε επανόρθωση διαμένει στην ημεδαπή ή την αλλοδαπή. Στις περιπτώσεις πάντως αυτές ο υπεύθυνος του εντύπου πρέπει να καταθέσει την ζητούμενη επανόρθωση με την αιτιολογημένη άρνησή του να τη δημοσιεύσει στον οικείο εισαγγελέα πρωτοδικών ή, ελλείψει αυτού, στον ειρηνοδίκη, ο οποίος και αποφασίζει.

Ο νόμος ορίζει επίσης την έκταση, την θέση και τον χρόνο δημοσίευσής της επανορθώσεως. Την επανόρθωση μπορεί να ζητήσει, αν μεν θίγεται δημόσια αρχή ή δημόσιος υπάλληλος, τόσο ο αρμόδιος προϊστάμενος, όσο και (ύστερα από άδεια του οικείου υπουργού) ο δημόσιος υπάλληλος ως ιδιώτης. Αν θίγεται (έχει δηλαδή κατονομαστεί ή υποδειχθεί στο περιοδικό ή την εφημερίδα) ιδιώτης φυσική ή νομικό πρόσωπο, την επανόρθωση μπορεί να ζητήσει ο ίδιος ο θιγόμενος ή, αν αποβιώσει προ της προθεσμίας επανορθώσεως, οι κατιόντες, ανιόντες, αδελφοί ή σύζυγοι. Ο ιδιώτης μπορεί να ζητήσει την επανόρθωση και ως πολιτικώς ενάγων ενώπιον του δικαστηρίου.

Κατά τη νέα παρ. 5 του άρθρου 14 : «καθένας ο οποίος θίγεται από ανακριβές δημοσίευμα ή εκπομπή έχει δικαίωμα απάντησης, το δε μέσο ενημέρωσης έχει αντιστοίχως υποχρέωση πλήρους και άμεσης επανόρθωσης. Καθένας ο οποίος θίγεται από υβριστικό ή δυσφημιστικό δημοσίευμα ή εκπομπή έχει, επίσης, δικαίωμα απάντησης, το δε μέσο ενημέρωσης έχει αντιστοίχως υποχρέωση άμεσης δημοσίευσης ή μετάδοσης της απάντησης. Νόμος ορίζει τον τρόπο με τον οποίο ασκείται το δικαίωμα απάντησης και διασφαλίζεται η πλήρης και άμεση επανόρθωση ή η δημοσίευση και μετάδοση της απάντησης». Το δικαίωμα απάντησης θα αναπτύξουμε περαιτέρω στο κεφάλαιο για τη ραδιοτηλεόραση.

Αστική ευθύνη του τύπου

Στην περίπτωση κατά την οποία δημοσίευμα έθιξε την τιμή ή την υπόληψη ενός ατόμου και προξένησε υπαιτίως παράνομη περιουσιακή ζημία ή/ και ηθική βλάβη, ο ιδιοκτήτης του εντύπου υποχρεούται κατά τον νόμο σε πλήρη αποζημίωση ή/και σε χρηματική ικανοποίηση (**αστική ευθύνη του τύπου**), «έστω και αν η κατά το άρθρον 914 του ΑΚ υπαιτιότητα, η κατά το άρθρον 919 του ΑΚ πρόθεσις και η κατά το άρθρον 920 ΑΚ γνώσις ή υπαίτιος άγνοια συντρέχη εις τον συντάκτην του δημοσιεύματος ή, εάν ούτος είναι άγνωστος, εις τον εκδότην ή τον διευθυντήν του εντύπου». Ο νόμος ορίζει εν συνεχεία το ελάχιστο ποσό της κατά το άρθρο 932 ΑΚ χρηματικής ικανοποίησεως λόγω ηθικής βλάβης του αδικηθέντος. Ο νόμος 2243/1994 αύξησε την ικανοποίηση αυτή σε υψηλά επίπεδα.

Οι απαιτήσεις αυτές δικάζονται κατά τις διατάξεις περί της (συνοπτικής) διαδικασίας των εργατικών διαφορών (άρθρα 663 επ.ΚπολΔ)ώστε κατά τόπον αρμόδιο δικαστήριο είναι το δικαστήριο του τόπου εργασίας του αδικηθέντος – μια ρύθμιση

πολύ επιβαρυντική για εφημερίδες με πανελλήνια κυκλοφορία που ενάγονται σε διάφορα μέρη της χώρας.

Η εκδίκαση της αγωγής αυτής είναι ανεξάρτητη από την άσκηση ποινικής διώξεως για την ίδια πράξη. Αν όμως έχει επιληφθεί ποινικό δικαστήριο, η αγωγή μπορεί να ασκηθεί ενώπιόν του ως πολιτική αγωγή και εκδικάζεται υποχρεωτικώς από αυτό.

Ο νόμος ορίζει επίσης ότι «το δικαστήριο, εφ' όσον η απόφασίς του είναι καταψηφιστική, διατάσσει υποχρεωτικώς την δημοσίευσίν της εις την εις ήν αφορά εφημερίδα». Τέλος ο νόμος ορίζει τη θέση και τον τρόπο του επανορθωτικού δημοσιεύματος και προβλέπει χρηματική ποινή για κάθε ημέρα καθυστέρησης δημοσίευσης της αποφάσεως. Ορισμένες από τις διατάξεις αυτές ήταν εκ πρώτης όψεως υπερβολικές και ξένες προς την πραγματικότητα του τύπου και έπρεπε επομένως να ερμηνεύονται στενά. Νεώτερος νόμος επέφερε τις αναγκαίες τροποποιήσεις.

Η αναθεώρηση του 2001 προβλέπει στην νέα παρ. 7 του άρθρου 14 του Συντάγματος ότι: «Νόμος ορίζει τα σχετικά με την αστική και ποινική ευθύνη του τύπου και των άλλων μέσων ενημέρωσης και με την ταχεία εκδίκαση των σχετικών υποθέσεων». Τέτοια νομοθεσία υπάρχει ήδη από δεκαετίες. Η ύπαρξη όλου αυτού του κατασταλτικού νομικού οπλοστασίου, παράλληλα με τη συνταγματική απαγόρευση των προληπτικών μέτρων, σημαίνει πρακτικά ότι: καθένας μπορεί ελεύθερα να εκφράζει και να διαδίδει τους εν γένει στοχασμούς του, εάν όμως έτσι παραβιάζονται οι κείμενοι νόμοι που προστατεύουν άλλα έννομα αγαθά, όπως εν προκειμένω την ανθρώπινη προσωπικότητα σε όλες τις εκφάνσεις της (ιδιωτική ζωή, τιμή, αξιοπρέπεια κ.λ.π.), πράγμα που πρέπει να ερευνάται σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση μετά την κυκλοφορία-δημοσίευση, τότε εφαρμόζονται τα κατασταλτικά μέτρα που προβλέπονται από τον ΠΚ, τους άλλους ποινικούς νόμους, καθώς και τον ΑΚ.

Τελικές παρατηρήσεις

Πέρα από την κατοχύρωση της αστικής και ποινικής ευθύνης των μέσων μαζικής ενημέρωσης στο συνταγματικό κείμενο ως επιστεγάσματος των προηγούμενων νομοθετικών πρωτοβουλιών, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι η εν λόγω συνταγματική διατύπωση είχε ως έναυσμα την κατ' εξακολούθηση παραβίαση σειράς συνταγματικών δικαιωμάτων, κυρίως από ραδιοτηλεοπτικούς σταθμούς³², και έμμεσα κατευθύνει τον κοινό νομοθέτη και ιδίως τον εφαρμοστή των σχετικών ρυθμίσεων του αστικού και ποινικού δικαίου για την αποτελεσματική αντιμετώπιση αυτού του φαινομένου.

---

³² Ν. Αλιβιζάτος, «από την απορύθμιση στην αυθαιρεσία ;», στον τόμο «δικαιοσύνη και μέσα μαζικής ενημέρωσης», Αθήνα-Κομοτηνή 1996 σ.255.

Γ2. Ελευθερία του κινηματογράφου και της φωνογραφίας

1)Γενικά

Κατά το άρθρο 15 παρ. 1: «οι προστατευτικές για τον τύπο διατάξεις του προηγούμενου άρθρου δεν εφαρμόζονται στον κινηματογράφο, τη φωνογραφία, τη ραδιοφωνία, την τηλεόραση και κάθε άλλο παρεμφερές μέσο μεταδόσεως λόγου ή παράστασης». Οι διατάξεις αυτές χαρακτηρίστηκαν ως «εντελώς αναχρονιστικές και αντιδημοκρατικές»³³, αλλά δεν εθίγησαν από τις αναθεωρήσεις του 1986 ή του 2001. Πράγματι δεν είναι εύκολο να βρεθεί δικαιολογία σεβαστή σε μια φιλελεύθερη δημοκρατία, γιατί οπτικοακουστικά μέσα πρέπει να στερούνται της συνταγματικής προστασίας του τύπου και να υπάγονται στην κρατική λογοκρισία και άλλα προληπτικά μέτρα.³⁴ Τέτοια διάταξη δεν περιέχεται στα συντάγματα των άλλων δυτικών δημοκρατιών, το άρθρο 7 παρ. 2 του ολλανδικού συντάγματος ορίζει, μάλιστα, ρητώς ότι οι ραδιοτηλεοπτικές εκπομπές δεν υπάγονται σε λογοκρισία.

Πρέπει πάντως να τονιστεί, ότι το άρθρο 15 παρ. 1 εξαιρεί τα οπτικοακουστικά μέσα από τις προστατευτικές για τον τύπο και όχι για την ελευθερία της γνώμης γενικές διατάξεις του άρθρου 14. Προστατευτικές του τύπου διατάξεις είναι εκείνες που περιέχονται στις παρ. 2 – 4 (οι παρ. 5 – 9 αναφέρονται σε περιορισμούς). Αντιθέτως δεν εξαιρείται η παρ. 1 που διακηρύσσει γενικά την ελευθερία εκφράσεως και διαδόσεως της γνώμης προφορικώς, εγγράφως και δια του τύπου.

Από την διαπίστωση αυτή συνάγεται ότι ενώ το Σύνταγμα δεν απαγορεύει την εφαρμογή λογοκρισίας και άλλων προληπτικών μέτρων στα οπτικοακουστικά μέσα, όπως την απαγορεύει στον τύπο, δεν επιτρέπει όμως την κατάσχεση στις πέντε περιπτώσεις της παρ. 3 υποπαρ. 2 του άρθρου 14. Προπάντων η ελευθερία εκφράσεως γνώμης δια των οπτικοακουστικών μέσων, ιδίως δια του κινηματογράφου και της φωνογραφίας προστατεύεται πλήρως από το άρθρο 14 παρ. 1. Τα δικαιώματα επομένως του απορρέουν από τη συνταγματική αυτή διάταξη ισχύουν πλήρως και στη φωνογραφία και τον κινηματογράφο.

2)Κινηματογράφος

³³ Γ.Κ.Βλάχος, Το Σύνταγμα της Ελλάδος, 1979, σ. 87.

³⁴ Π.Δ.Δαγτόγλου, «Ατομικά Δικαιώματα», τόμος Α, β αναθεωρημένη έκδοση 2005, σ.646

Δεδομένου ότι το Σύνταγμα δεν περιέχει θετικές ρυθμίσεις της κινηματογραφίας, αυτή διέπεται, στο μέτρο που αποτελεί έκφραση και διάδοση γνώμης (της σάτιρας περιλαμβανομένης) από το άρθρο 14 παρ. 1, και στο μέτρο που αποτελεί έκφραση τέχνης (μέσω της οποίας ασκείται και σατιρική κριτική), από το άρθρο 16 παρ. 1.

Πράγματι, ο νόμος 1597/1986 (άρθρο 1) καθιστά πρώτα την «προστασία της κινηματογραφικής τέχνης», «υποχρέωση του κράτους που μεριμνά για την ανάπτυξή της» και «οφείλει να παίρνει τα αναγκαία μέτρα για την ηθική και υλική ενίσχυση της παραγωγής, της διανομής και της προώθησης των ελληνικών κινηματογραφικών ταινιών και τη βελτίωση της κινηματογραφικής παιδείας του ελληνικού λαού». Έπειτα ο νόμος ορίζει (άρθρο 2) ότι «η κινηματογραφική τέχνη είναι ελεύθερη σύμφωνα με τους ορισμούς του Συντάγματος (άρθρο 16 παρ. 1 Σ.)». Η λογοκρισία και κάθε άλλο προληπτικό μέτρο απαγορεύεται.

Πεδίο ισχύος είναι οι σχέσεις μεταξύ κράτους και ιδιωτών και όχι οι σχέσεις μεταξύ ιδιωτών. Τα κρατικά όργανα υποχρεούνται όμως να διασφαλίζουν κατά το άρθρο 25 παρ. 1, την άσκηση και αυτού του δικαιώματος, όπου αυτό απειλείται, όπως π.χ. όταν ο όχλος επιχειρεί να παρεμποδίσει την προβολή μιας νόμιμης ταινίας.

Το άρθρο 15 παρ. 1 δεν αναφέρεται πια στα «δημόσια θεάματα» εν γένει, όπως το άρθρο 14 παρ. 8 του συντάγματος του 1952. Επομένως το θέατρο, η όπερα, το μπαλέτο και άλλα δημόσια θεάματα, όπως π.χ. μαριονέτες, θέατρο σκιών, τσίρκο κ.λ.π., καθώς και τα δημόσια ακροάματα (προπάντων συναυλίες) δεν υπάγονται στους περιορισμούς του άρθρου 15 παρ. 1 αλλά αντιθέτως απολαύουν αφενός της ελευθερίας της εκφράσεως της γνώμης κατά το άρθρο 14 παρ. 1 και αφετέρου, στο μέτρο που εκφράζουν τέχνη, της ελευθερίας της τέχνης που διακηρύσσει το άρθρο 16 παρ.1.

Στη διαφοροποίηση αυτή του θεάτρου αφενός και του κινηματογράφου και της ραδιοτηλεοράσεως αφετέρου φαίνεται όμως ήδη η αναχρονιστική σκέψη πίσω από το άρθρο 15. Στο απλό νομοθετικό επίπεδο η διαπίστωση αυτή είναι πολύ πιο έντονη στον αναγνώστη του αναγκαστικού νόμου 446/1937 «περί θεάτρων», που εξέδωσε η δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου 1936, και του κατοχικού νομοθετικού διατάγματος 1108/1942, που αποτελούν ακόμη τον σε μεγάλο βαθμό μέρος αντισυνταγματικό κορμό της περί θεάτρου νομοθεσίας της χώρας μας.

3)Φωνογραφία

Φωνογραφία είναι η αποτύπωση φωνητικής ή ενόργανης μουσικής σε δίσκους κάθε μορφής και τεχνολογίας και κασέτες. Φωνογράφημα αποτελεί κατά τον ορισμό του άρθρου 1 της διεθνούς συμβάσεως της Γενεύης περί της προστασίας των παραγωγών φωνογραφημάτων κλπ. της 29 Οκτωβρίου 1971 «κάθε εγγραφή αποκλειστικά ηχητική από ήχους προερχομένους από μια εκτέλεση ή από άλλους ήχους». Το αποτύπωμα του ομιλούμενου ή μελωδικού λόγου αποτελεί αντιθέτως έντυπο. Η φωνογραφία που αποτελεί μέρος μιας κινηματογραφικής ή τηλεοπτικής ταινίας ή video ή DVD, υπάγεται στον κινηματογράφο ή την τηλεόραση και διέπεται από τα

εκεί ισχύοντα (όπως και οι περιορισμοί που την αφορούν και στοχεύουν στην προστασία της προσωπικότητας από ενδεχόμενες σατιρικές αναφορές). Η διάκριση αυτή είναι ορθότερη από την επικρατούσα ως τώρα άποψη ότι η φωνογραφία αποτελεί τύπο³⁵. Η άποψη αυτή αναφέρεται στους νομοθετικούς ορισμούς των νόμων 5060/1931 (άρθρο 1) και 1092/1938 (άρθρο 1), αλλά και οι δύο αυτές διατάξεις υποχωρούν προ της χωριστής μνείας της φωνογραφίας στο Σύνταγμα.

Το νόημα της αποθετικής μνείας της φωνογραφίας στο άρθρο 15 παρ. 1 είναι αυτό που αναφέρθηκε ήδη στις παρατηρήσεις για τον κινηματογράφο.

Στο μέτρο που η φωνογραφία αποτελεί έκφραση τέχνης μετέχει της αυξημένης προστασίας της ελευθερίας της τέχνης κατά το άρθρο 16 παρ. 1 που δεν επιτρέπει κατ' αρχήν την λήψη ούτε προληπτικών ούτε κατασταλτικών μέτρων από τις κρατικές αρχές.

Γ3. Ελευθερία της Ραδιοτηλεόρασης

1) Γενικά

Η ραδιοφωνία και η τηλεόραση (συνοπτικά: ραδιοτηλεόραση) είναι συγκρινόμενες με τον τύπο, πρόσφατα μέσα μαζικής ενημερώσεως. Η ανάπτυξή τους όμως ήταν ταχύτατη και εκτεταμένη. Η ραδιοτηλεόραση κατάργησε τελικά τα εθνικά σύνορα της πληροφόρησης και ψυχαγωγίας.

Η καλπάζουσα τεχνολογική πρόοδος αφ' ενός κάνει οικονομικά προσιτούς όχι μόνο τους δέκτες, αλλά και τους πομπούς των ραδιοφωνικών και των τηλεοπτικών προγραμμάτων, ανοίγοντας ευρείες δυνατότητες εκπομπής. Με τον τρόπο αυτό μειώνονται κατά τούτο οι διαφορές της ραδιοτηλεοράσεως από τον τύπο και οι (νομικές, μεταξύ άλλων) συνέπειές τους. Αφ' ετέρου οι διαστημικοί δορυφόροι επιβάλλουν την «τηλεόραση χωρίς σύνορα» (με νομικές πάλι επιπτώσεις), η οποία έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον και τη δραστηριότητα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

Το Σύνταγμα του 1975, εν αντιθέσει προς εκείνο του 1952, δεν αρκείται στην ρητή εξαίρεση της ραδιοτηλεοράσεως («ραδιοφωνίας και τηλεοράσεως», όχι πια μόνο ραδιοφωνίας) από τις προστατευτικές για τον τύπο διατάξεις. Εκτός από την αποθετική αυτή διάταξη του άρθρου 15 παρ. 1 περιέχει και θετική ρύθμιση της ραδιοτηλεοράσεως στην παρ.2 του ίδιου άρθρου .

Ούτε η θετική ούτε η αποθετική ρύθμιση εθίγησαν κατά την αναθεώρηση του 1986. Το 2001 όμως μεταβλήθηκε σημαντικά η θετική ρύθμιση τόσο φραστικά , όσο και με την υιοθέτηση διατάξεως προγενέστερων απλών νόμων.

Η νέα ρύθμιση του αρχικού κειμένου του Συντάγματος του 1975 αφορούσε αφενός την οργάνωση και αφετέρου τα αντικείμενα και τη διαμόρφωση των εκπομπών της ραδιοτηλεοράσεως.

---

³⁵ Κ. Γεωργόπουλος, «Επίτομο συνταγματικό δίκαιο», 12^η έκδοση 2001, αρ. 342.

2) Περιεχόμενο

Εν αντιθέσει προς τον τύπο, του οποίου διακηρύσσεται η ελευθερία τόσο ως ατομικού (υποκειμενικού) δικαιώματος (άρθρο 14 παρ.1, «έκαστος δύναται να εκφράζει και να διαδίδει... δια του τύπου τους στοχασμούς του, τηρών τους νόμους του κράτους») όσο και ως θεσμού (άρθρο 14 παρ.2: «ο τύπος είναι ελεύθερος»), το Σύνταγμα δεν κατοχυρώνει «ελευθερία της ραδιοτηλεοράσεως», ούτε υπό την υποκειμενική ούτε υπό την θεσμική της μορφή. Αντιθέτως: ενώ ο κρατικός έλεγχος του τύπου είναι ασυμβίβαστος με την ελευθερία του τύπου, «η ραδιοφωνία και η τηλεόραση τελούν υπό τον άμεσο έλεγχο του κράτους», κατά τη ρητή διάταξη του αρχικού άρθρου 15 παρ.2 του Συντάγματος, και εξαιρούνται κατά την παρ.1 του ίδιου άρθρου από τις προστατευτικές του τύπου διατάξεις, όπως η απαγόρευση της λογοκρισίας.

Ο άμεσος κρατικός έλεγχος δεν είναι ασυμβίβαστος με την οργάνωση της ραδιοτηλεοράσεως κατά τρόπο εγγυώμενο την αντικειμενικότητά της, αλλ' αντιθέτως πρέπει ν' αποτελεί σπουδαίο παράγοντα και εγγυητή αυτής της αντικειμενικότητας.

Το άρθρο 15 παρ.2 αφορά, εκτός από την οργάνωση, τα αντικείμενα και τη διαμόρφωση των εκπομπών της ραδιοτηλεοράσεως.

Σκοπός της ραδιοτηλεοράσεως είναι κατά το Σύνταγμα η μετάδοση πληροφοριών και ειδήσεων καθώς και προϊόντων του λόγου και της τέχνης. Η φράση αυτή δεν έχει απλώς περιγραφική έννοια, στερούμενη νομικής σημασίας. Αντιθέτως, από αυτήν προκύπτει η συνταγματική επιταγή της μεταδόσεως **πληροφοριών** και ειδήσεων καθώς και **προϊόντων του λόγου και της τέχνης**. (Στη συνταγματική επιταγή συμπεριλαμβάνονται βέβαια κατ' εύλογη ερμηνεία και ο σχολιασμός των πληροφοριών και ειδήσεων, καθώς και η κριτική των προϊόντων του λόγου και της τέχνης).

Η αναθεώρηση του 2001 αντικατέστησε το άρθρο 15 παρ.2 του Συντάγματος σχετικά με τη ραδιοτηλεόραση με ένα κείμενο που επαναλαμβάνει νομοθετικές ρυθμίσεις της προηγούμενης δωδεκαετίας και προσθέτει στους σκοπούς της ραδιοτηλεοράσεως τον σεβασμό της αξίας του ανθρώπου: *«Η ραδιοφωνία και η τηλεόραση υπάγονται στον άμεσο έλεγχο του κράτους. Ο έλεγχος και η επιβολή των διοικητικών κυρώσεων υπάγονται στην αποκλειστική αρμοδιότητα του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης που είναι ανεξάρτητη αρχή, όπως νόμος ορίζει. Ο άμεσος έλεγχος του κράτους, που λαμβάνει και τη μορφή του καθεστώτος της προηγούμενης άδειας, έχει ως σκοπό την αντικειμενική και επί ίσοις όροις μετάδοση πληροφοριών και ειδήσεων, καθώς και προϊόντων του λόγου και της τέχνης, την εξασφάλιση της ποιοτικής στάθμης των προγραμμάτων που επιβάλλει η κοινωνική αποστολή της ραδιοφωνίας και της τηλεόρασης και η πολιτισμική ανάπτυξη της χώρας, καθώς και το σεβασμό της αξίας του ανθρώπου και την προστασία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας.- Νόμος ορίζει τα σχετικά με την υποχρεωτική και δωρεάν μετάδοση των εργασιών της Βουλής και των επιτροπών της, και προεκλογικών μηνυμάτων των κομμάτων από τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα.»*

Οι ποικίλες και σπουδαίες διαφορές μεταξύ ραδιοτηλεοράσεως και τύπου οδηγούν στις δυσχέρειες συνταγματικής αντιμετώπισης της πρώτης. Γιατί, ενώ η ραδιοτηλεόραση είναι σπουδαιότατο μέσο μαζικής επικοινωνίας, ενώ είναι θεμελιώδης παράγων διαμορφώσεως της κοινής γνώμης – να έχει για οικονομικούς και τεχνικούς λόγους διάρθρωση ολιγοπωλιακή ή και μονοπωλιακή, που περιορίζει δηλαδή συχνά στο ελάχιστο ή και αποκλείει τον ανταγωνισμό. Το «πραγματικό» αυτό ολιγοπώλιο ή μονοπώλιο δεν μπορεί να αρθεί ή έστω να περιοριστεί με μόνη

την (άλλωστε αποκλειόμενη από το Σύνταγμα) «ανάλογη» εφαρμογή των διατάξεων περί ελευθεροτυπίας ή ακόμη και τη συνταγματική διακήρυξη.

Μια τέτοια ανάλογη εφαρμογή αποκλείεται από το άρθρο 15 παρ.1 του Συντάγματος που **εξαιρεί**, μεταξύ άλλων, τις ραδιοφωνικές και τηλεοπτικές εκπομπές από τις προστατευτικές για τον τύπο διατάξεις του άρθρου 14 του Συντάγματος.

Η διαπίστωση ότι δεν υπάρχει «ελευθερία της ραδιοτηλεοράσεως» ανάλογη με την ελευθερία του τύπου ισχύει για τη μία μόνο, την «ενεργό» πλευρά της ραδιοτηλεοράσεως: την εκπομπή προγράμματος που παρουσιάζει τις αναπτυχθείσες ουσιώδεις διαφορές σχετικά με την έκδοση εφημερίδας. Αντιθέτως, η «παθητική» πλευρά, δηλ. η λήψη ραδιοτηλεοπτικού προγράμματος και η απαραίτητη γι' αυτήν προμήθεια ραδιοτηλεοπτικής συσκευής δεν παρουσιάζει τέτοιες και τόσες οικονομικές διαφορές έναντι της αγοράς εφημερίδας, ώστε να επιβάλλεται η διάφορη μεταχείριση. Κατά συνέπεια, το δικαίωμα του πληροφορείσθαι δια της τηλεοράσεως είναι παράλληλο προς το δικαίωμα του πληροφορείσθαι δια του τύπου.

Υπό καθεστώς συνταγμάτων που εγγυώνται ρητώς την ελευθερία του πληροφορείσθαι (όπως π.χ. το ισχύον γερμανικό σύνταγμα), το δικαίωμα του πληροφορείσθαι δια της ραδιοτηλεοράσεως έχει ειδική συνταγματική κατοχύρωση. Το ελληνικό σύνταγμα δεν περιείχε μεν μέχρι το 2001 παρόμοια διάταξη, η ελευθερία όμως **γνώμης και πληροφορίας**(άρθρο 14 παρ.1) – όπως άλλωστε και το δικαίωμα της **ελεύθερης αναπτύξεως της προσωπικότητας** (άρθρο 5 παρ.1) – έχει ως «παθητική» του πλευρά την ελευθερία του πληροφορείσθαι. Η αναθεώρηση του 2001 πρόσθεσε πάντως το άρθρο **5 Α** για το **δικαίωμα πληροφορήσεως** που καλύπτει και το δικαίωμα του πληροφορείσθαι **δια της ραδιοτηλεοράσεως**, ενώ το δικαίωμα της ραδιοτηλεοράσεως να μεταδίδει πληροφορίες κατοχυρώνεται ρητώς στο άρθρο **15 παρ.2, εδ.3** από την αρχική του διατύπωση.

Η ελευθερία του πληροφορείσθαι προστατεύεται επίσης και από το άρθρο 10 παρ.1 εδ.2 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως των δικαιωμάτων του ανθρώπου του 1950/1952, κατά το οποίο το δικαίωμα της ελεύθερης εκφράσεως «περιλαμβάνει την ελευθερία γνώμης και της λήψεως και μεταδόσεως πληροφοριών και ιδεών χωρίς ανάμιξη των δημοσίων αρχών και ανεξαρτήτως συνόρων».

Η ελευθερία της γνώμης, της «δημοσιεύσεως των στοχασμών» του άρθρου 14 παρ.1 του Συντάγματος δεν έχει μόνο την έννοια ότι το κράτος υποχρεούται σε μη παρέμβαση, σε ανοχή της «εκφράσεως και διαδόσεως των στοχασμών». Εκτός και πέρα από αυτό καθιερώνεται στη διάταξη αυτή του Συντάγματος αρχή βασική της δημοκρατίας ως πολιτικού συστήματος που στηρίζεται όχι στην αυταρχική *ex cathedra* απόφαση, αλλά στον λόγο και τον αντίλογο, τη μάχη των επιχειρημάτων, την ελεύθερη συζήτηση, επομένως και την ελευθερία όχι μόνο του μεταπειθείσθαι αλλά και του μεταπειθύνειν (και μάλιστα προς οποιαδήποτε κατεύθυνση).

Ως ελευθερία της πνευματικής κινήσεως πρέπει να νοηθεί και η «γενική» ελευθερία αναπτύξεως της προσωπικότητας και συμμετοχής στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας, κατά το άρθρο 5 παρ.1 του Συντάγματος.

3) Περιορισμοί και προστασία της προσωπικότητας

Όσα είπαμε προηγουμένως για τους περιορισμούς του τύπου που επιβάλλονται από την ανάγκη του σεβασμού της ιδιωτικής ζωής, ισχύουν αναμφίβολα και για τα λοιπά μέσα μαζικής ενημέρωσης, επομένως και για την ραδιοτηλεόραση, η οποία μάλιστα τελεί υπό τον άμεσο έλεγχο του κράτους, προς το σκοπό της εκπλήρωσης της κοινωνικής της αποστολής και της διασφάλισης της ποιοτικής στάθμης των εκπομπών, όπως ορίζει το άρθρο 15 του Συντάγματος.

Με την αναθεώρηση του άρθρου 15 παρ. 2Σ. προστέθηκε στους σκοπούς που οφείλει να υπηρετεί η ραδιοτηλεόραση ή αλλιώς στα δημόσια καθήκοντά της ο σεβασμός της αξίας του ανθρώπου. Ασφαλώς πρόκειται για δημόσιο καθήκον που έβρισκε έρεισμα στο Σύνταγμα ανεξαρτήτως της ρητής καταγραφής του στο νέο άρθρο 15 παρ. 2 εδ. γ, με βάση το άρθρο 2 παρ. 1. Σ.

Σε ότι αφορά τις απόψεις που έχουν διατυπωθεί για την καθιέρωση δυνατότητας **προληπτικού ελέγχου** των ραδιοτηλεοπτικών προγραμμάτων ως προϋπόθεση για την αποτελεσματική άσκηση του κρατικού ελέγχου τηρήσεως των επιταγών του άρθρου 15 παρ. 2, είναι σαφές ότι ένας τέτοιος έλεγχος και ανέφικτος πρακτικά θα αποδεικνυόταν και θα απέβαινε ασφαλώς καταστρεπτικός για την ανάπτυξη της δημιουργικής πρωτοβουλίας των δημοσιογράφων της ραδιοτηλεόρασης των καλλιτεχνών και γενικότερα των συντελεστών των προγραμμάτων. Πολύ περισσότερο που ένας τόσο ασφυκτικός έλεγχος από το κράτος, όσο ευγενείς σκοπούς και αν εξυπηρετούσε θα κινδύνευε ανά πάσα στιγμή να πλήξει αν όχι και να καταργήσει το συνταγματικά κατοχυρωμένο ατομικό δικαίωμα των επαγγελματιών αυτών της ραδιοτηλεόρασης να εκφράζονται ελεύθερα.³⁶

Σχετικά με την ευθύνη της ραδιοτηλεόρασης, το κρίσιμο ζήτημα είναι η συγκεκριμενοποίηση του **έννομου συμφέροντος** – έστω και ηθικού – που θα επέτρεπε στους θιγόμενους να διεκδικήσουν από τους ραδιοτηλεοπτικούς φορείς είτε την άρση της προσβολής και την παράλειψή της στο μέλλον, είτε την αποκατάσταση της ζημίας που υπέστησαν. Ελλείπει ειδικής νομοθετικής ρύθμισης, οι θιγόμενοι θα πρέπει να στηρίζουν τις τυχόν αξιώσεις τους, στις γενικές διατάξεις του ΑΚ – και συγκεκριμένα στα άρθρα 297, 298 και 914 για καταβολή αποζημίωσης, στο άρθρο 932 για χρηματική ικανοποίηση ηθικής βλάβης και, εφόσον πρόκειται για προσβολή της προσωπικότητάς τους, στα άρθρα 56 και 60 για άρση της προσβολής και παράλειψής της στο μέλλον, και στα άρθρα 59 και 932 για ικανοποίηση ηθικής βλάβης – του ΚπολΔ και του ΕισΝΑΚ, που είναι πολύ αμφίβολο αν αναγνωρίζουν μία οιονεί action popularis υπέρ των ραδιοτηλεθεατών εν γένει. (Πρβλ. και των ν 1178/1981 «περί αστικής ευθύνης του τύπου και άλλων τινών διατάξεων», ο οποίος κάθε άλλο παρά προφανές είναι ότι εφαρμόζεται και για προσβολές από την ραδιοτηλεόραση). Εξ άλλου, σήμερα φαίνεται να γίνεται δεκτό ότι σε περίπτωση προσβολής απόλυτων δικαιωμάτων, είναι δυνατή η παροχή προσωρινής δικαστικής προστασίας, με καταδίκη του προσβάλλοντος όχι μόνο σε άρση της προσβολής και σε παράλειψή της στο μέλλον αλλά και σε αυτοπρόσωπη θετική ενέργεια.³⁷

³⁶ Ν.Αλιβιζάτος, «Κράτος και ραδιοτηλεόραση», 1986

³⁷ Κ.Μπέης, «Τα όρια της προσωρινής δικαστικής προστασίας», Αθήνα, Σάκκουλας, 1980, σελ. 63 επ.

4)Ειδικότερα το δικαίωμα απάντησης

(i) Περιεχόμενο, άσκηση και σημασία

Σε ότι αφορά τις δυνατότητες εύλογης άμυνας και δικαίωσης των πολιτών σε περιπτώσεις θεμάτων προσβολής της προσωπικότητάς τους από τηλεοπτικές εκπομπές, το άρθρο 14 παρ.5 Σ. ορίζει ότι καθένας που θίγεται από ανακριβές δημοσίευμα ή εκπομπή έχει δικαίωμα απάντησης, ενώ αντίστοιχα το μέσο ενημέρωσης δεσμεύεται από υποχρέωση πλήρους και άμεσης επανόρθωσης. Το δικαίωμα απάντησης δηλαδή καθιερώνεται συνταγματικά και στα πλαίσια της ραδιοτηλεόρασης. Η νέα διατύπωση του άρθρου 14 παρ.5 Σ. αποσαφηνίζει το εύρος της Συνταγματικής προστασίας με την ευθεία αναφορά στο δικαίωμα απάντησης, που όμως μπορεί να ασκήσει μόνο κάθε θιγόμενος από ανακριβές, υβριστικό ή δυσφημιστικό δημοσίευμα ή εκπομπή. Κατ' αυτό τον τρόπο υιοθετείται η παραδοσιακή αντίληψη ότι το δικαίωμα απάντησης αποτελεί ένα αμυντικό δικαίωμα της προσωπικότητας και διαψεύδεται η νεωτερική αντίληψη που αναγνωρίζει μια θεσμική διάσταση στο δικαίωμα απάντησης συναρτώντας το με την προαγωγή του πληροφοριακού πλουραλισμού. Παράλληλα, με την νέα συνταγματική ρύθμιση διευρύνεται ρητά το προστατευτικό πεδίο και στη ραδιοτηλεόραση.

Όσον αφορά την άσκηση του δικαιώματος απάντησης και την αντίστοιχη υποχρέωση επανόρθωσης, η νέα συνταγματική διάταξη ακολουθεί τις σχετικές ρυθμίσεις του νόμου 2328/1995 (όπως τροποποιήθηκε με το πδ 100/2000) (άρθρο 3 παρ.12 : «Κάθε πρόσωπο του οποίου η προσωπικότητα ή η τιμή ή η υπόληψη ή ο ιδιωτικός και οικογενειακός βίος ή επαγγελματική, κοινωνική, επιστημονική, καλλιτεχνική, πολιτική ή άλλη συναφής δραστηριότητα προσβάλλεται από τηλεοπτική ή ραδιοφωνική εκπομπή ... δικαιούται να ζητήσει επανόρθωση από το σταθμό που μετέδωσε την επίμαχη εκπομπή μέσα σε ... προθεσμία 10 ημερών από τη μετάδοση ή την αναμετάδοση της εκπομπής...») και της ενσωματωθείσας σχετικής κοινοτικής οδηγίας, που προβλέπουν την δωρεάν μετάδοση της επανόρθωσης στη ραδιοτηλεόραση υπό την προϋπόθεση της προηγούμενης προσβολής των δικαιωμάτων της προσωπικότητας του υποκειμένου ή άλλων ηθικών και υλικών του συμφερόντων. Με την νέα αυτή διατύπωση του άρθρου 14 παρ.5.Σ. το δικαίωμα απάντησης ή επανόρθωσης επεκτάθηκε ώστε να καλύπτεται συνταγματικά το πλήρες φάσμα των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Σε περιπτώσεις προσβολής από ανακριβές δημοσίευμα ή εκπομπή γίνεται λόγος για υποχρέωση επανόρθωσης, ενώ σε περιπτώσεις προσβολής από υβριστικό ή δυσφημιστικό δημοσίευμα ή εκπομπή γίνεται λόγος για υποχρέωση δημοσίευσης ή μετάδοσης της απάντησης. Η νέα ρύθμιση επιχειρεί μια επιβεβαιωτική και συγκεκριμένη συνταγματική κάλυψη των προστατευτικών διατάξεων της κοινής νομοθεσίας για την προστασία της προσωπικότητας από προσβολές που προκαλούν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Η τροποποίηση αυτή έχει ιδιαίτερη νομική σημασία αφού η μετατροπή της διεκδίκησης επανόρθωσης κατόπιν ανακριβούς δημοσιεύματος σε συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα μπορεί να συμβάλει στη λιγότερο διστακτική εφαρμογή της σχετικής

νομοθεσίας από τα δικαστήρια, ώστε να αποκαθίσταται επαρκώς η προσβολή της προσωπικότητας των θιγομένων.³⁸

Η εισαγωγή της ρύθμισης αυτής υποδηλώνει την παραδοχή της μετάλλαξης των δομικών σχέσεων μεταξύ ηλεκτρονικού τύπου και πολιτών. Σηματοδοτεί ταυτόχρονα την μεταλλαγή του ρόλου των ΜΜΕ που πλέον, παρά τη συνταγματική επιταγή εμφανίζει σοβαρές αποκλίσεις από τα προδιαγραφόμενα στην «κοινωνική αποστολή» του, δεδομένου του αυξανόμενου βιομηχανικού ανταγωνισμού των τηλεοπτικών σταθμών και της συνεπαγόμενης μετάλλαξης των πολιτών σε καταναλωτές. Γενικά η επέκταση του δικαιώματος αυτού και στα ηλεκτρονικά ΜΜΕ αποτελεί μια σαφή ένδειξη της τάσης προς μία ρυθμιστική σύγκλιση μεταξύ έντυπου και ηλεκτρονικού τύπου. Η απάντηση του θιγόμενου πρέπει να ανταποκρίνεται σε προηγηθείσα εκπομπή ανοίκειου μηνύματος από την πλευρά του δημοσιογραφικού επιτελείου ραδιοτηλεοπτικού σταθμού. Αυτή η πρόσβαση στα ΜΜΕ είναι ειδική και γίνεται υπό όρους ενώ συνιστά αποκλειστικά αμυντική επικοινωνιακή ανάδραση. Έτσι για τα ραδιοτηλεοπτικά ΜΜΕ το δικαίωμα αυτό αποτελεί τη μοναδική νομικά κατοχυρωμένη πρόσβαση του Έλληνα πολίτη σε αυτά.

Η ρυθμιζόμενη σχέση του δικαιώματος απάντησης είναι μια σχέση συγκρουσιακή ή, σε κάθε περίπτωση, προβληματική, αυτή μεταξύ του δημοσιογράφου ή του μέσου αφ' ενός και του πολίτη αφ' ετέρου. Η προβληματική αυτή σχέση άπτεται συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων, πρώτον, της προστασίας της αξιοπρέπειας και της προσωπικότητας του ανθρώπου και δεύτερον της ελεύθερης διάδοσης πληροφοριών για αμφότερα τα μέρη, ιδίως όσον αφορά στο δικαίωμα της ενεργητικής πληροφόρησης ως αυτοτελούς ατομικού δικαιώματος και έμμεσα ως πολιτικού δικαιώματος, ήτοι στοιχείου της ανάπτυξης της προσωπικότητας (άρθρο 5 παρ.1 Σ) και ως ειδικότερη έκφραση της γενικής ελευθερίας έκφρασης των στοχασμών (άρθρο 14 παρ.1 Σ.) . Προκύπτει κατά συνέπεια το ζήτημα της στάθμισης έννομων δημοκρατικών αγαθών, απ' τη μια της ελευθερίας έκφρασης του δημοσιογράφου και απ' την άλλη της ελευθερίας έκφρασης του πολίτη.

Είναι ευρύτατη ωστόσο η άγνοια της ύπαρξης του δικαιώματος αυτού, ενώ τα σοβαρότερα προβλήματα εντοπίζονται στην άρνηση συμμόρφωσης με τα προβλεπόμενα από την πλευρά των τηλεοπτικών σταθμών ως αντιδίκων υποκειμένων αλλά και φορέων ιδιοκτησίας του μέσου δια του οποίου προσδοκάται η επανόρθωση.

(ii) Προσβολή της προσωπικότητας-περιπτωσιολογία

Η προσωπικότητα και οι εκφάνσεις της, όπως η τιμή και η υπόληψη αποτελούν αντικείμενα προστασίας στο θεσμό της απάντησης. Στο δικαίωμα της προσωπικότητας θεωρείται ότι περιέχεται τόσο ο σεβασμός της αξίας του ανθρώπου, και είναι αυτό το στοιχείο που συνιστά τον απαραβίαστο πυρήνα του δικαιώματος,

³⁸ Γ.Κ. Καράκωστας, «προσωπικότητα και τύπος», εκδ. Αντ.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 2000

όσο και η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας.³⁹ Εισάγοντας αυτόν τον επιμερισμό και μάλιστα εξειδικεύοντας την έννοια της προσωπικότητας, σε στατική διάσταση αφενός και δυναμική διάσταση αφετέρου, ο Καράκωστας θεωρεί ότι η στατική διάσταση αντιστοιχεί με τον απαραβίαστο πυρήνα της προσωπικότητας ενώ η δυναμική ταυτίζεται με την ελευθερία ανάπτυξης της προσωπικότητας. Οι επιθέσεις κατά πολιτών στη διάρκεια τηλεοπτικών εκπομπών παρουσιάζουν μια κλιμακούμενη έξαρση κατά τα τελευταία χρόνια με την έννοια ότι οι τελευταίες μπορεί να προσβάλλουν ευθέως συγκεκριμένα άτομα, επειδή αναφέρουν και προβάλλουν αναρμοδίως στοιχεία για την ιδιωτική τους ζωή ή πληροφορίες κατασκευασμένες, ατεκμηρίωτες και προσβλητικές της τιμής και της προσωπικότητας. Εξυπακούεται ότι η σχετική αξίωση προϋποθέτει κατ' αρχήν γνώση του δικαιώματος επανόρθωσης καθώς και των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου. Γι αυτό σε πρώτη φάση πρέπει πάντα να ελέγχεται η πιθανολογούμενη προσβολή, π.χ. μια ατεκμηρίωτη συκοφάντηση.

Περιπτώσεις προσβολής της προσωπικότητας σε τηλεοπτικές εκπομπές ήταν π.χ. η πρόκληση αυτοκτονίας ενόψει δημοσιοποίησης της υπόθεσης του φερόμενου ως αιμομίκτη και βιαστή πατέρα από τον ANTENNA, η παρουσίαση πολίτη ως ενεχόμενου και συλληθέντος για παιδεραστία από τον ίδιο τηλεοπτικό σταθμό, η προσβολή της προσωπικότητας που συνίστατο σε έκθεση και χειρισμό ψυχικά ασθενούς (ευάλωτη κοινωνική ομάδα) στην τηλεόραση από τον τηλεσταθμό ΣΚΑΙ, η παρουσίαση επαγγελματία φαρμακοποιού – πληροφοριοδότη του ρεπορτάζ του ANTENNA ως ενεχόμενου στις συνθήκες θανάτου γνωστού του για τις οποίες εξάλλου έδινε πληροφορίες στον ANTENNA, από ρεπορτάζ του ανταγωνιζόμενου τηλεοπτικού σταθμού ΣΚΑΙ. Στην περίπτωση αυτή επρόκειτο κατά τον φαρμακοποιό για αντίποινα λόγω της άρνησής του να πληροφορήσει και τον δημοσιογράφο του ΣΚΑΙ η οποία πάντα κατά τον καταγγέλλοντα αφορά σε δόλια αμαύρωση προσωπικότητας.

Είναι άλλωστε αυτονόητο ότι στις περιπτώσεις προσβολής της προσωπικότητας ατόμων οι οποίοι βρίσκονται σε δικαστική διαδικασία, ιδιαίτερα βεβαίως αυτών που είναι κατηγορούμενοι, υπάρχει ασφαλώς ο σοβαρός κίνδυνος η προσβολή της προσωπικότητας να έχει πολλαπλασιαστικά επιζήμια αποτελέσματα, εάν το γεγονός της προσβολής επηρεάσει αρνητικά την έκβαση της δίκης, ώστε στην περίπτωση αυτή η δημοσιοποίηση από τα ΜΜΕ κρίσιμων στοιχείων της υπόθεσης πριν ή στη διάρκεια της εκδίκασής της παραβιάζει το δικαίωμα για μια ασφαλή και αμερόληπτη δίκη.

(iii) Συμπεράσματα και χρησιμότητα του δικαιώματος απάντησης

Είναι γεγονός ότι ανάδραση στην οποία μπορεί να προβαίνει ο τηλεθεατής όταν ζημιώνεται ηθικά ή υλικά από τηλεοπτικές εκροές, συχνά ακυρώνεται στην πράξη από κωλύματα διαφόρων ειδών, συνηθέστερα των οποίων είναι η άρνηση των τηλεσταθμών να ικανοποιήσουν αυτό το δικαίωμα αλλά ακόμη και η πιθανή post hoc

---

³⁹ Γ. Καράκωστας, «Το δίκαιο των ΜΜΕ», Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 1998.

δικαίωση των τελευταίων. Η πιθανολογούμενη λοιπόν ματαίωση του αιτήματος οδηγεί σε περαιτέρω παραίτηση από το δικαίωμα και προκαλεί μια αποθάρρυνση σε δυνάμει αξιώσεις.

Η κατάσταση αυτή είναι δυνατόν να αλλάξει πλέον με τη συνταγματική καθιέρωση του δικαιώματος απάντησης η οποία βάζει τέλος στην ιδιόρρυθμη και καταχρηστική «**αυτορρύθμιση**» εκ μέρους των ραδιοτηλεοπτικών οργανισμών και θεμελιώνει την πολυφωνία και δυνατότητα ακρόασης της φωνής των πολιτών μέσω όχι μόνο της συλλογικής αλλά τώρα πια και της ατομικής πρόσβασης του πολίτη στα ηλεκτρονικά ΜΜΕ, η οποία εξάλλου αποτελεί τεκμήριο δημοκρατικής οργάνωσης και διαφάνειας της ηλεκτρονικής δημοσιότητας. Αντικαθίσταται επομένως η «αυτορυθμιζόμενη» πρακτική των ραδιοτηλεοπτικών σταθμών με μόνη πυξίδα το κέρδος και αποτέλεσμα την ανομία καθώς και ο αποκλεισμός του πολίτη από την πρόσβαση στο ραδιοτηλεοπτικό βήμα **από το κεκτημένο πλέον ατομικό δικαίωμα απάντησης** δηλαδή, ακώλυτης διάδοσης των ιδεών του στα ηλεκτρονικά ΜΜΕ θέτοντας έτσι τέλος στην επικίνδυνα ετεροβαρή σχέση πολιτών – ΜΜΕ και στη δομική επιθετικότητα των ΜΜΕ, την προερχόμενη αποκλειστικά από τους νόμους της άτεγκτης κερδοσκοπίας.

Δ.

Ελευθερία της τέχνης και της επιστήμης

---

1) Περιεχόμενο

Κατά το άρθρο 16 παρ. 1 του Συντάγματος «η τέχνη και η επιστήμη, η έρευνα και η διδασκαλία είναι ελεύθερες: η ανάπτυξη και η προαγωγή τους αποτελεί υποχρέωση του κράτους. Η ακαδημαϊκή ελευθερία και η ελευθερία της διδασκαλίας δεν απαλλάσσουν από το καθήκον της υπακοής στο Σύνταγμα».

Από τις διεθνείς διακηρύξεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου μόνο η Οικουμενική Διακήρυξη του ΟΗΕ και το Διεθνές Σύμφωνο οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών δικαιωμάτων, καθώς και το σχέδιο του Χάρτη των θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αναφέρονται στην ελευθερία της τέχνης και της επιστήμης.

Κατά το άρθρο 16 παρ. 1 εδ. 1, «η τέχνη...είναι {ελευθέρα}, η δε ανάπτυξις και προαγωγή {αυτής} αποτελεί υποχρέωσιν του κράτους».

Τέχνη, κατά την έννοια της διατάξεως αυτής, είναι κάθε δημιουργική έκφραση της ανθρώπινης φαντασίας. Δεν υπόκειται ούτε γενικά ούτε συγκεκριμένα στον κρατικό ορισμό και χαρακτηρισμό. Μόνο όταν το κράτος θέλει να προστατεύσει, να ενισχύσει ή να προωθήσει την τέχνη είναι αναπόφευκτος και συνταγματικά θεμιτός ο χαρακτηρισμός ή μη ενός έργου ως έργου τέχνης. Ο χαρακτηρισμός πρέπει τότε να γίνεται από πρόσωπα που έχουν την κατάλληλη προπαίδεια. Η άρνηση χαρακτηρισμού ενός έργου ως έργου τέχνης διότι ανήκει σε απορριπτόμενη «σχολή», στυλ, νοοτροπία κ.ο.κ. αντιβαίνει στη συνταγματικά κατοχυρωμένη ελευθερία της τέχνης. Το ίδιο συμβαίνει και για χαρακτηρισμούς έργων ή σχολών τέχνης ως «εκφυλισμένων», «αντεθνικών», «αντιλαϊκών» κ.ο.κ., κατά τα χιτλερικά και σταλινικά προηγούμενα. Η ελευθερία της τέχνης δεν ανέχεται επίσης την ύπαρξη «επίσημης», «αναγνωρισμένης», «εθνικής», «σοσιαλιστικής» κ.ο.κ. τέχνης, αλλά είναι ανοικτή στις νέες και οπουδήποτε κατευθυνόμενες εξελίξεις της ανθρώπινης δημιουργικότητας.

Η ελευθερία της τέχνης περιλαμβάνει την ελευθερία δημιουργίας και κυκλοφορίας έργων τέχνης, καθώς και προσβάσεως του κοινού στα έργα τέχνης.

Η ελευθερία της καλλιτεχνικής δημιουργίας δεν ανέχεται εξάλλου τη διενέργεια λογοκρισίας ή άλλου παρόμοιου προληπτικού ελέγχου, όπως π.χ. της παρακολούθησής από κρατικά όργανα της παραγωγής ενός έργου τέχνης, π.χ. της παρουσίας διοικητικών οργάνων στις γενικές δοκιμές θεαμάτων ή ακροαμάτων. Εξαιρέση από τον κανόνα αυτόν είναι δυνατή μόνο, αν και στο μέτρο που δεν είναι αλλιώς δυνατή η προστασία άλλου έννομου αγαθού που επίσης προστατεύεται από το Σύνταγμα.

Χωρίς την ελευθερία κυκλοφορίας των έργων τέχνης η ελευθερία της παραγωγής τους θα ήταν άσκοπη. Η ελευθερία κυκλοφορίας σημαίνει την ελευθερία παρουσιάσεως έργων τέχνης στο κοινό, π.χ. της εκθέσεως έργων τέχνης ή γλυπτικής της εκτελέσεως έργων μουσικής, χορού, όπερας ή θεατρικών έργων ή της προβολής κινηματογραφικών ή τηλεοπτικών ταινιών, της δημοσιεύσεως λογοτεχνικών έργων κ.ο.κ. . Κατά την «εκτέλεση» «ζωντανής τέχνης» (π.χ. σε μια θεατρική παράσταση ή μια συναυλία) οι εκτελεστές – καλλιτέχνες συγχρόνως δημιουργούν ένα έργο τέχνης (την συγκεκριμένη παράσταση ή εκτέλεση) και το παρουσιάζουν στο κοινό.

Η ελευθερία της τέχνης περιλαμβάνει και την ελευθερία προσβάσεως του κοινού στα έργα της τέχνης. Κάθε λογοκρισία και κάθε απαγόρευση παρουσιάσεως έργου τέχνης δεν προσβάλλει μόνο δικαιώματα του δημιουργού του, αλλά και δικαιώματα του κοινού.

Εκτός από την διακήρυξη της ελευθερίας της τέχνης, το άρθρο 16 παρ. 1 προβλέπει επίσης ότι η ανάπτυξη και προαγωγή της τέχνης αποτελεί υποχρέωση του κράτους. Το κράτος επομένως όχι μόνο δικαιούται, αλλά υποχρεούται να έχει μια ορισμένη πολιτιστική πολιτική, υπό την προϋπόθεση ότι αυτή αναπτύσσει και προάγει, αλλά δεν κηδεμονεύει την τέχνη. Η σπουδαιότερη συμβολή του κράτους στην ανάπτυξη και προαγωγή της τέχνης είναι η δημιουργία μιας ατμόσφαιρας ελευθερίας αφενός και εκτιμήσεως της καλλιτεχνικής δημιουργίας αφετέρου.

Φορείς της ελευθερίας της τέχνης είναι κατ' αρχήν φυσικά πρόσωπα, ημεδαπά και αλλοδαπά, τα οποία μόνα είναι σε θέση να δημιουργήσουν, παρουσιάσουν, εκτελέσουν, κυκλοφορήσουν και απολαύσουν έργα τέχνης. Τα δικαιώματα όμως επί των έργων τέχνης μπορούν να ανήκουν και σε νομικά πρόσωπα π.χ. σε εταιρίες παραγωγής δίσκων, ή εταιρίες που διαχειρίζονται θέατρα, αίθουσες συναυλιών, εκδοτικούς οίκους κ.ο.κ..

Φορείς της ελευθερίας της τέχνης είναι και τα πρόσωπα που απολαμβάνουν (ή εμποδίζονται να απολαύσουν) ένα έργο τέχνης. Την ελευθερία της τέχνης μπορεί δηλαδή να επικαλεστεί όχι μόνο ο καλλιτεχνικός δημιουργός, αλλά και το κοινό του (ακροατές, θεατές, αναγνώστες, αγοραστές κ.ο.κ.).

Από την υποχρέωση του κράτους να αναπτύσσει και να προάγει την τέχνη (άρθρο 16 παρ. 1 εδ. 1) συνάγεται η υποχρέωση διαμορφώσεως της έννομης τάξεως κατά τρόπο πρόσφορο για την ανάπτυξη και προαγωγή της τέχνης. Το κράτος έχει προβεί στη λήψη διάφορων μέτρων. Αντίστοιχη αξίωση όμως του καλλιτέχνη για τη λήψη τέτοιων μέτρων δεν θεμελιώνει το Σύνταγμα, αν και κρατικά μέτρα που σαφώς αντιβαίνουν την κρατική υποχρέωση είναι αντισυνταγματικά και οι καλλιτέχνες μπορούν να επικαλεστούν την αντισυνταγματικότητα αυτή.

2) Περιορισμοί και προστασία της προσωπικότητας

Το άρθρο 16 παρ. 1 δεν υπάγει την ελευθερία της τέχνης σε κανενός είδους περιορισμούς. Εν τούτοις και ο καλλιτέχνης ζει μέσα σε μια κοινωνία, όπου η συμβίωση επιβάλλει νομικές ρυθμίσεις. Ο λογοτέχνης δεν εξαιρείται από την τιμώρηση των εγκλημάτων κατά της **τιμής**. Οι **γενικοί περιορισμοί** των νόμων ισχύουν και για τους δημιουργούς έργων τέχνης.

Όσα παρατηρήθηκαν για την κατά το άρθρο 14 παρ. 1 έννοια των «**νόμων του κράτους**» (αρ. 622) ισχύουν επομένως *mutatis mutandis* και εδώ. Η ελευθερία της τέχνης περιορίζεται από τους γενικούς νόμους, τους νόμους δηλαδή εκείνους που προστατεύουν ένα έννομο αγαθό χωρίς να στρέφονται ούτε κατά ορισμένου προσώπου ούτε κατά ορισμένης καλλιτεχνικής δημιουργίας ή τεχνοτροπίας, ούτε να καθιστούν αδύνατη ή να δυσχεραίνουν δυσανάλογα την άσκηση της τέχνης, της οποίας η ανάπτυξη και προαγωγή αποτελεί κατά το Σύνταγμα υποχρέωση του κράτους. Μια τέτοια **υπερβολική δέσμευση** της τέχνης από την **ποινική προστασία της τιμής** αποτρέπει ο Ποινικός Κώδικας, ο οποίος, και στις περιπτώσεις που δεν είναι δυνατή η «απόδειξη της αλήθειας» (άρθρο 366), ορίζει ότι «δεν συνιστώσιν άδικον πράξιν ...εκδηλώσεις λαμβάνουσαι χώραν ...{εκ} δεδικαιολογημένου ενδιαφέροντος...» (άρθρο 367 ΠΚ). Ένα τέτοιο «δικαιολογημένο ενδιαφέρον» είναι και η άσκηση τέχνης. Για τη σχετική προβληματική έγιναν οι αναγκαίες παρατηρήσεις στο κεφάλαιο για την ελευθερία του τύπου (αρ.742 επ.).

Η κατοχύρωση της ελευθερίας της τέχνης από το Σύνταγμα δεν υπόκειται σε ειδικούς περιορισμούς, εν αντιθέσει π.χ. προς την ελευθερία του τύπου.

Η αυξημένη αυτή προστασία της τέχνης υπερισχύει, ως ειδική ρύθμιση, άλλων διατάξεων του Συντάγματος με αντικείμενα που μπορούν απλώς, στη συγκεκριμένη περίπτωση, να αποτελούν μέσα εκφράσεως της τέχνης, όπως π.χ. ο τύπος. Από τη διαπίστωση αυτή προκύπτει ότι τα έντυπα που περιέχουν κατά κύριο λόγο έργα τέχνης εξαιρούνται όχι μόνο από την προ της κυκλοφορίας, αλλά και από την μετά την κυκλοφορία κατάσχεση, στην οποία υπόκεινται κατ' εξαίρεση τα έντυπα εν γένει κατά το άρθρο 14 παρ. 3.

Απ' την άλλη, η ελευθερία της επιστήμης δεν καθιστά τον επιστήμονα *legibus solutus*, αλλά υπόκειται και αυτός στο γενικώς ισχύον δίκαιο. Η ελευθερία της επιστήμης δεν δίνει στον επιστήμονα το δικαίωμα π.χ. να διαπράττει κατά την άσκηση της επιστήμης του εγκλήματα κατά της τιμής (άρθρα 361-363 ΠΚ). Ο επιστημονικός ερευνητής δεν δικαιούται, επικαλούμενος την ελευθερία της επιστημονικής έρευνας, να εφαρμόζει μεθόδους ή να προβαίνει σε πειράματα που προσβάλλουν την **ανθρώπινη αξιοπρέπεια**. Μόνο γενικοί νόμοι μπορούν να περιορίσουν την ελευθερία της επιστήμης, της έρευνας, και της διδασκαλίας, νόμοι δηλαδή που προστατεύουν γενικά και αντικειμενικά ένα έννομο αγαθό, χωρίς να στρέφονται ούτε κατά ορισμένου προσώπου ούτε κατά ορισμένης επιστημονικής θεωρίας, ούτε να καθιστούν αδύνατη ή να δυσχεραίνουν δυσανάλογα την επιστημονική έρευνα και διδασκαλία, της οποίας η ανάπτυξη και προαγωγή αποτελεί κατά το Σύνταγμα υποχρέωση του κράτους. Μια τέτοια υπερβολική δέσμευση της επιστημονικής έρευνας και διδασκαλίας από την ποινική προστασία της τιμής αποτρέπει ο Ποινικός Κώδικας, ο οποίος, και στις περιπτώσεις που δεν είναι δυνατή η «απόδειξη της αλήθειας» (άρθρο 366), ορίζει ότι «δεν συνιστώσιν άδικον πράξιν ...εκδηλώσεις λαμβάνουσαι χώραν ...{εκ} δεδικαιολογημένου ενδιαφέροντος ...» (άρθρο 367 ΠΚ). Ένα τέτοιο ενδιαφέρον είναι και η άσκηση επιστημονικής έρευνας και διδασκαλίας.

Όπως η ελευθερία της τέχνης, έτσι και η ελευθερία της επιστήμης, έρευνας και διδασκαλίας, υπόκειται μεν σε γενικούς αλλά όχι σε ειδικούς περιορισμούς. Σ' αυτό το σημείο (όχι δηλαδή στην υποτιθέμενη απαλλαγή της από την υποχρέωση τηρήσεως των γενικών νόμων) έγκειται η αυξημένη συνταγματική προστασία της ελευθερίας της επιστήμης και της τέχνης έναντι της ελευθερίας της γνώμης που υπόκειται σε ειδικούς περιορισμούς.

Η αυξημένη αυτή συνταγματική προστασία υπερέχει όπου η άσκηση επιστημονικής έρευνας ή διδασκαλίας συντρέχει με την άσκηση άλλου ατομικού δικαιώματος, π.χ. της ελευθερίας του τύπου. Τα έντυπα επομένως που περιέχουν κυρίως επιστημονικές δημοσιεύσεις εξαιρούνται όχι μόνο από την προ της κυκλοφορίας, αλλά και από την μετά την κυκλοφορία κατάσχεση, η οποία επιτρέπεται κατ' εξαίρεση στα έντυπα εν γένει.

ΒΑΣΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η σύγκρουση που πιθανόν να προκύπτει μεταξύ των θεμελιωδών δικαιωμάτων με τα οποία ασχοληθήκαμε, αφενός δηλαδή της ελευθερίας της γνώμης και της πληροφορίας τόσο γενικά όσο και δια του τύπου και των ΜΜΕ, στα οποία εντάσσεται και η ελευθερία άσκησης σατιρικής κριτικής, αλλά και της τέχνης, στην οποία ενδέχεται να περιλαμβάνεται η σάτιρα ως λογοτεχνικό είδος, και της επιστήμης στα πλαίσια της οποίας είναι πιθανό να ασκείται σατιρική κριτική, και της προσωπικότητας του ατόμου αφετέρου, δεν μπορεί να επιλυθεί μονόπλευρα. Κι αυτό γιατί πρόκειται για συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα, τα οποία όπως είπαμε είναι ισοδύναμα.

Η λύση, επομένως, θα πρέπει να δοθεί με στάθμιση σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση των συγκρουόμενων συμφερόντων, ώστε η προστασία του θιγόμενου στην προσωπικότητά του να μην βλάπτει στον πυρήνα του το εκάστοτε συγκρουόμενο με αυτή συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα. Έτσι, η ελευθερία έκφρασης δεν μπορεί να φθάνει μέχρι του σημείου συκοφαντικής δυσφήμισης ή εξύβρισης, κι απ' την άλλη η τριτενέργεια του δικαιώματος της προσωπικότητας και συνεπώς και των διαφόρων εκφάνσεών του (ιδιωτική ζωή, αξία του ανθρώπου κ.λ.π.), πρέπει να περιορίζεται με βάση τις αρχές της αιτιώδους συνάφειας και της κοινωνικής προσφορότητας ανάλογα πάντα με τις συνθήκες της κάθε περιπτώσεως.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Είναι συχνή η σύγκρουση του συνταγματικού δικαιώματος ελεύθερης έκφρασης και διάδοσης των στοχασμών με τη μορφή της σάτιρας, τόσο μέσω των ΜΜΕ, όσο και στα πλαίσια της τέχνης και επιστήμης, με το επίσης συνταγματικό δικαίωμα της προσωπικότητας του ατόμου. Τα δύο αυτά δικαιώματα μπορούν να ασκούνται παράλληλα, χωρίς να συγκρούονται, όταν όμως φαίνονται ασυμβίβαστα, μπορεί το δικαίωμα της προσωπικότητας να περιοριστεί μέσω της αρχής της αιτιώδους συνάφειας αρκεί ο περιορισμός να μην είναι παράνομος, ενώ το δικαίωμα της έκφρασης πρέπει σε κάθε περίπτωση να μην ασκείται καταχρηστικά και να μη θίγει εσκεμμένα την προσωπικότητα.

There is often a conflict between the human right to express one's point of view through satire in the media as well as a form of art or in the context of science, and the other also constitutional right of personality. Both these human rights can be exercised simultaneously and without opposing each other. However, the right of personality can be seen restricted based on the principle of causality, when they seem to contradict each other, under the condition that this limitation is legal and the right of expression is not abused and is not deliberately exercised to the detriment of the other's personality.

ΔΗΜΜΑΤΑ

Σάτιρα, προσωπικότητα, ανθρώπινη αξία, ελευθερία γνώμης, τύπος, ΜΜΕ

Satire, personality, human value, freedom of opinion, press, mass media

Βιβλιογραφία

Α)

α) Ελληνική

- Αλιβιζάτος Ν., Κράτος και Ραδιοτηλεόραση, 1986
- Αλιβιζάτος Ν., Τα «συνταγματικά της ραδιοτηλεόρασης. Προσωρινός απολογισμός μιας συνεχιζόμενης συζήτησης, Εφαρμογές 1988, σελ. 361 επ.
- Αλιβιζάτος Ν., Η τρίτη απόφαση του ΕΣΡ για τη ραδιοτηλεόραση, ΤοΣ 1990, σελ.62
- Αναγνώστου Δ.Ι., Το συνταγματικό καθεστώς της ραδιοτηλεοπτικής εκπομπής (προσπάθεια ερμηνευτικής προσέγγισης των συνταγματικών διατάξεων)
- Ανδρουτσόπουλος Ν., Η αντικειμενικότητα της πληροφόρησης και η αξία του ανθρώπου, ΝοΒ 1985, 959
- Ανθίμου Κ., Το δικαίωμα πληροφοριακού αυτοκαθορισμού του ατόμου ως έκφανση του δικαιώματος επί της προσωπικότητας, ΚριτΕ 1/1998, σελ.155 επ.
- Αυγουστιανάκης Μ., Προστασία του ατόμου από την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων, ΔτΑ 11/2001, σελ. 673 επ.
- Βλάχος Γ.Κ., Κοινωνιολογία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 1979
- Γιόκαρης Α.Σ., Το διεθνές νομικό καθεστώς των Ραδιοτηλεπικοινωνιών-Δορυφορικής Τηλεόρασης, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1996
- Γέροντας Α., Το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των πληροφοριών, ΤοΣ 1997, σελ.849 επ.
- Δαγτόγλου Π.Δ., Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα, εκδ. Αντ. Ν.Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2005
- Δημητρόπουλος Α.Γ., Συνταγματικά Δικαιώματα- Γενικό Μέρος, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2005
- Δημητρόπουλος Α.Γ., Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου Τόμος ΙΙΙ
- Δημητρόπουλος Α.Γ., Κοινωνικός ανθρωπισμός και ανθρώπινα δικαιώματα, ΝοΒ 1980, 1655, 1834 (και ανάπτυξη)
- Καράκωστας Γ.Κ., Προσωπικότητα και Τύπος, Νομική θεώρηση ενός δεοντολογικού ζητήματος, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 2000

- Καράκωστας Γ.Κ., Η προστασία του Ιδιωτικού Δικαίου των προσώπων της επικαιρότητας από τη σκοπιά του Συγκριτικού Δικαίου, ΔΕΕ 12/1999 (σελ. 1222-1236)
- Κική Γ., Η συνταγματική σύγκλιση τύπου και ραδιοτηλεόρασης, στο: της ίδιας, Δίκαιο της Πληροφόρησης, Αθήνα 1998, σελ.37 επ.
- Κοντιάδης Ξ.Ι., Ο νέος συνταγματισμός και τα θεμελιώδη δικαιώματα μετά την αναθεώρηση του 2001, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα 2002
- Κρίππας Γ., Η ελευθερία του τύπου έναντι του δικαιώματος επί του ιδιωτικού βίου, 1972
- Κυριακόπουλος Γ., Ασφάλεια και επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ΔτΑ 11/2001, σελ.763 επ.
- Μάνεσης Αρ., Η συνταγματική προστασία της ελεύθερης κυκλοφορίας των εντύπων και η εφαρμογή της στην πράξη, ΤοΣ 1977
- Μάνεσης Αρ., Συνταγματικά Δικαιώματα, α' Ατομικές Ελευθερίες, 4^η έκδοση, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1982
- Μήτρου Λ., Προστασία προσωπικών δεδομένων: ένα νέο δικαίωμα;, στον τόμο: Δ.Τσάτσου/Ευ.Βενιζέλου/Ξ.Κοντιάδη (επιμ.), Το Νέο Σύνταγμα, Αθήνα-Κομοτηνή 2001, σελ. 83 επ.
- Μιχαηλίδης-Νουάρος Γ., Το απαραβίαστο του ιδιωτικού βίου και η ελευθερία του τύπου, ΤοΣ 9, 1983
- Σπινέλλης Δ.Δ., Ποινικό Δίκαιο-Ειδικό Μέρος (Πανεπιστημιακές Παραδόσεις), Εγκλήματα κατά της τιμής (άρθρα 361-367), εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1982
- Συμωνίδου-Καστανίδου Ε., Εγκλήματα κατά της τιμής
- Τουντόπουλος Β., Το δικαίωμα αντίρρησης του υποκειμένου των δεδομένων. ΤοΣ 1999, σελ.21 επ.
- Φίλιας Β., Το συνταγματικόν δικαίωμα της ελευθεροτυπίας και η κατ' άρθρον 367 ΠΚ πρόσθετος προστασία (1966)
- Χρυσόγονος Κ., Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Αθήνα-Κομοτηνή 1998

β)Ξένη

- Coing, Ehrenschutz und Presserecht, 1960
- Gurevitch M./ Blumler J., Political communication systems and democratic values, στο J.Lichtenberg (Ed.), Democracy and the Mass Media, Cambridge 1995, σελ. 269 επ.
- Hubmann, Das Pers:onlichkeitsrscht, 1967
- Muller J.P., Die Grundrechte der Verfassung und Pers:onlichkeitsschutz des Privatrechts, 1964

B) Εργασίες φοιτητών από το Internet

- Αραβανή Ναυσικά Χριστίνα , ΜΜΕ και Προσωπικότητα {Προπτυχιακή Εργασία}
- Βαφειάδη Θεοδώρα , Το Δικαίωμα της Προσωπικότητας και όπως εξειδικεύεται με το Δικαίωμα επί της ίδιας Εικόνας και Δημοσιότητα {Προπτυχιακή Εργασία}.
- Γαβρήλου Ελένη , Το Δικαίωμα της Προσωπικότητας των Δημοσίων Προσώπων απέναντι στον Τύπο {Προπτυχιακή Εργασία}.
- Κλούκου Αγγελική, Η εφαρμογή των θεμελιωδών Δικαιωμάτων στο Χώρο των Ιδιωτικών Έννομων Σχέσεων Ε.Πειρ.805?2000 : Τύπος και Προσωπικότητα {Μεταπτυχιακή Εργασία}.
- Κοκκινάκη Καλλιόπη , Σάτιρα και Προσωπικότητα {Προπτυχιακή Εργασία}.
- Μαγγιώρου Ολυμπία , Το Δικαίωμα της Προσωπικότητας και της Ιδιωτικότητας στην Έννομη Σχέση της Δημοσιότητας. {Μεταπτυχιακή Εργασία}.

Νομολογία

- ΕφΑθ 594/1992, Ευθύνη ιδιοκτήτριας εφημερίδας για συκοφαντικό δημοσίευμα συντάκτη της
- ΕφΑθ 1688/1998, Προσβολή προσωπικότητας, δικαίωμα προσβαλλομένου
- ΤριμΔιοικΠρωτΑθ 16276/1995, Επιβολή προστίμου για σατιρική εκπομπή
- ΑΠ 1776/1999 , χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης από δυσφημιστικό δημοσίευμα
- ΕφΑθ 3040/2001, υπόθεση Νταλάρα-Πανούση

ΔΕΙΓΜΑ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ

Εφετείο Αθηνών 594/1992

Τύπος - Ιδιοκτήτρια Εφημερίδας. Ευθύνεται για συκοφαντικό δημοσίευμα συντάκτη της . Απαιτείται ύπαρξη υπαιτιότητας. Στοιχεία δυσφήμισης και εξύβρισης έννοια 362, 363, 367 ΠΚ Ελευθερία τύπου, δικαιολογημένο ενδιαφέρον.

Από τις διατάξεις του άρθρου μόνου του ν. 1178/1981 προκύπτει σαφώς ότι αυτές αναφέρονται μόνο στην ευθύνη του ιδιοκτήτη του εντύπου, του φυσικού η νομικού προσώπου. Προϋπόθεση δε της ευθύνης του ιδιοκτήτη κάθε εντύπου είναι η υπαιτιότητα («...υπαιτίως επροξενήθησαν ...» Άρθρο Μόνο παρ.1 ν.1178/1981). Και

ναί μεν ο ν. 1178/1981 θεωρεί την υπαιτιότητα του ιδιοκτήτη εντύπου – αν πρόκειται για ιδιοκτήτη νομικό πρόσωπο, προφανώς των φυσικών που εκφράζουν τη βούλησή του – υφισταμένου και αν η κατά το άρθρο 920 ΑΚ γνώση ή υπαίτια άγνοια συντρέχουν στο πρόσωπο του συντάκτη, αλλά είναι αυτονόητο ότι αν δεν υπάρχει, για οποιονδήποτε λόγο υπαιτιότητα στο πρόσωπο αυτών, δεν υπάρχει και υπαιτιότητα στο πρόσωπο του εκδότη και συνακόλουθα δε θεμελιώνεται αξίωση προς αποζημίωση των προσώπων εκείνων, τα οποία ενδεχομένως θίγονται από το επίμαχο δημοσίευμα (ΕΑ 3129/1988 Ν0 Β 36,1243). Εξάλλου το έγκλημα της απλής δυσφημίσεως, που προβλέπεται από το άρθρο 362 του ΠΚ υπάρχει όταν με οποιονδήποτε τρόπο ενώπιον τρίτων ισχυρίζεται κάποιος η διαδίδει κάποιος για κάποιον άλλον γεγονός που μπορεί να βλάψει την τιμή και την υπόληψη αυτού, αν δε το γεγονός αυτό είναι ψευδές και ο υπαίτιος γνώριζε ότι είναι ψευδές τότε πραγματώνεται το έγκλημα της συκοφαντικής δυσφημίσεως που προβλέπεται από το άρθρο 363 του ΠΚ. Ως γεγονός στην έννοια των ως άνω διατάξεων των άρθρων 362 και 363 ΠΚ νοείται όχι μόνο κάθε πράξη, αλλά και γενικότερα κάθε συγκεκριμένο συμβάν ή κατάσταση που ανήκει στο παρελθόν ή το παρόν που υποπίπτει στις αισθήσεις και είναι δεκτική αποδείξεως. Η δε έκφραση γνώμης ή αξιολογικής κρίσεως δεν αρκεί για τη στοιχειοθέτηση του αδικήματος της δυσφημίσεως (απλής και συκοφαντικής), είναι όμως δυνατόν να αποτελέσουν εξύβριση κατά την έννοια του άρθρου 361 του ΠΚ εφόσον συντρέχουν οι λοιποί προς τούτο όροι (ΑΠ 361/1977 ΠοινΧρον ΚΖ' 860, ΑΠ 1117/1976 ΠοινΧρον ΚΖ' 775). Περαιτέρω το άρθρο 367 ΠΚ ορίζει, στην παρ. 1 ότι «δεν αποτελούν άδικη πράξη α)..., β)... καθώς και γ) οι εκδηλώσεις που γίνονται για την εκτέλεση των μονίμων καθηκόντων, την άσκηση νόμιμης εξουσίας ή για τη διαφύλαξη (προστασία) δικαιώματος ή από άλλο δικαιολογημένο ενδιαφέρον ή δ) σε ανάλογες περιπτώσεις, και στην παρ.2, ότι «η προηγούμενη διάταξη δεν εφαρμόζεται: α) όταν οι παραπάνω κρίσεις και εκδηλώσεις περιέχουν τα συστατικά στοιχεία της πράξεως του άρθρου 363, καθώς και β) όταν από τον τρόπο εκδήλωσης ή από τις περιπτώσεις υπό τις οποίες τελέσθηκε η πράξη, προκύπτει σκοπός εξύβρισης. Από το συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 367 ΠΚ προκύπτει ότι ο άδικος χαρακτήρας των πράξεων της εξυβρίσεως και της απλής δυσφημίσεως (άρθρο 361 και 362 ΠΚ) αίρεται και στην περίπτωση που οι σχετικές εκδηλώσεις γίνονται για εκτέλεση των νομίμων καθηκόντων, για διαφύλαξη (προστασία) νομίμου δικαιώματος η από άλλο δικαιολογημένο ενδιαφέρον. Τέτοιο ενδιαφέρον, που πηγάζει από την ελευθερία και την κοινωνική αποστολή του τύπου και ειδικότερα των εφημερίδων τις οποίες προστατεύουν το Σύνταγμα και οι νόμοι, έχουν και τα πρόσωπα που αμέσως συνδέονται με τη λειτουργία των άνω μέσων ενημερώσεως για τη δημοσίευση ειδήσεων και καταχώρηση γεγονότων, ως και σχεδίων, σχετικών με τη συμπεριφορά προσώπων για τα οποία ενδιαφέρεται το κοινωνικό σύνολο. Έτσι είναι επιτρεπτά δημοσιεύματα για την πληροφόρηση, ενημέρωση και κατατόπιση του κοινού, συνδεδεμένα και από οξεία ακόμα κριτική και δυσμενείς χαρακτηρισμούς των προσώπων στα οποία αναφέρονται. Και στην περίπτωση όμως αυτή ο άδικος χαρακτήρας της εξυβριστικής ή δυσφημιστικής εκδηλώσεως δεν αίρεται και συνεπώς παραμένει η παρανομία ως συστατικό στοιχείο της αδικοπραξίας, όταν η άνω εκδήλωση αποτελεί συκοφαντική δυσφήμιση ή όταν από τον τρόπο και τις περιστάσεις που έγινε αυτή προκύπτει σκοπός εξυβρίσεως, δηλαδή σκοπός που κατευθύνεται ειδικώς σε προσβολή άλλου, με αμφισβήτηση της ηθικής ή κοινωνικής αξίας του προσώπου του ή με περιφρόνηση αυτού. Ειδικός σκοπός εξυβρίσεως, που ως νομική έννοια ελέγχεται από τον Άρειο Πάγο, υπάρχει στον τρόπο εκδήλωσης της προσβλητικής της τιμής του άλλου συμπεριφοράς όταν αυτός δεν ήταν αντικειμενικά αναγκαίος με τη δέουσα απόδοση του περιεχομένου της

σκέψεως αυτού που φέρεται ότι ενεργεί από δικαιολογημένο ενδιαφέρον, μολονότι αυτό το γνώριζε, χρησιμοποίησε τον τρόπο αυτό για να προσβάλει την τιμή του άλλου. (ΑΠ 1407/1988 ΕλλΔνη 31.95, ΑΠ 137/1985 ΝοΒ 32.510, ΑΠ 1683/1988 ΝοΒ 32.543, ΕΑ 2323/1986 ΕλλΔνη 27.695).

ΕλλΔνη1688,ΕφΑθ 1998

Προσβολή προσωπικότητας – Δικαίωμα προσβαλλόμενου

Κατά το άρθρο 57 ΑΚ όποιος προσβάλλεται παράνομα στην προσωπικότητά του έχει δικαίωμα να απαιτήσει να αρθεί η προσβολή και να μην επαναληφθεί στο μέλλον, κατά δε το άρθρο 59 ΑΚ στις περιπτώσεις των δύο προηγούμενων άρθρων (στα οποία περιλαμβάνεται και το άρθρο 57) το δικαστήριο με την απόφασή του, ύστερα από αίτηση αυτού που έχει προσβληθεί και αφού λάβει υπόψη του το είδος της προσβολής μπορεί επιπλέον να καταδικάσει τον υπαίτιο να ικανοποιήσει την ηθική βλάβη αυτού που είχε προσβληθεί. Η ικανοποίηση συνίσταται σε πληρωμή χρηματικού ποσού, σε δημοσίευμα, ή σε οτιδήποτε επιβάλλεται από τις περιστάσεις. Με τις παραπάνω διατάξεις προστατεύεται το **δικαίωμα της προσωπικότητας**, το οποίο αποτελεί **πλέγμα αγαθών** που συνθέτουν την υπόσταση του προσώπου, με το οποίο είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένο. Τέτοιο προστατευόμενο αγαθό είναι **μεταξύ άλλων και η τιμή** κάθε ανθρώπου, η οποία δεν αντικατοπτρίζεται στην αντίληψη και την εκτίμηση που έχουν οι άλλοι γι' αυτόν. (ΑΠ 83/1964 ΝοΒ 12.69, ΑΠ 60/1960 ΝοΒ 17.562, ΕφΑθ 1254/1990 ΕλλΔνη32.173, ΕφΑθ 10504/1986 ΕλλΔνη 28.1315). Προϋποθέσεις για την εφαρμογή των ανωτέρω διατάξεων των άρθρων 57 και 59 είναι: α) προσβολή του δικαιώματος της προσωπικότητας, β) η προσβολή να είναι παράνομη όπως είναι η προσβολή που γίνεται χωρίς δικαίωμα ή με την άσκηση δικαιώματος το οποίο όμως είτε είναι, από την άποψη της έννομης τάξης, μικρότερης σπουδαιότητας, είτε ασκείται υπό περιστάσεις που καθιστούν την άσκησή του καταχρηστική σύμφωνα με το άρθρο 281 ΑΚ ή το άρθρο 25 παρ. 3 του Συντάγματος (ΑΠ 835/1972 ΝοΒ 21.205, ΕφΑθ 12154/1990 ΕλλΔνη 32.1673). Τέλος για επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης απαιτείται πταίσμα εκείνου από τον οποίο προέρχεται η προσβολή (ΑΠ 849/1985 ΝοΒ 34.836), πρέπει δε η προσβολή να είναι σημαντική.

ΝοΒ 37, 1407/1988

Συκοφαντική δυσφήμιση βουλευτή από την εφημερίδα

ΤριμΔιοικΠρωτΑθηνών 16276/1995

Επιβολή προστίμου με απόφαση του Ε.Σ.Ρ. Περιστατικά δημιουργίας, από τηλεοπτικό σταθμό, σατιρικής εκπομπής με τη χρησιμοποίηση ανυποψίαστων πολιτών των οποίων προσέβαλαν την προσωπικότητα.

Στον Κανονισμό 1/1991 «περί δημοσιογραφικής δεοντολογίας στη ραδιοτηλεόραση» (Κώδικας Δημοσιογραφικής Δεοντολογίας, φ.421 Β'), που εξέδωσε το Εθνικό

Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασεως βάσει της σχετικής νομοθετικής εξουσιοδοτήσεως του άρθρου 3 παρ. 2 του ν. 1866/1989, ορίζονται (άρθρα 1-7) τα ακόλουθα: «Οι κανόνες του κώδικα αυτού ισχύουν για δημοσιογραφικές εκπομπές στη δημόσια (κρατική ή δημοτική) και την ιδιωτική ραδιοφωνία και τηλεόραση. Ο δημοσιογράφος υπερασπίζεται την ελευθερία της εκφράσεως. Έχει το δικαίωμα να μεταδίδει ανεμπόδιστα πληροφορίες και σχόλια για να εξασφαλίσει ενημέρωση της κοινής γνώμης. Ειδήσεις και σχόλια πρέπει να διακρίνονται με τρόπο σαφή. Η ραδιοτηλεόραση αναγνωρίζει και σέβεται εμπράκτως τη διαφορά των απόψεων και υπερασπίζεται την ελευθερία μεταδόσεως διαφορετικών απόψεων. Δεν επιτρέπεται η παρουσίαση προσώπων με τρόπο που να μπορεί, υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες, να ενθαρρύνει τον εξευτελισμό, την κοινωνική απομόνωση ή τις δυσμενείς διακρίσεις εις βάρος του μέρους του κοινού, βάσει ιδίως του φύλου, της φυλής, της εθνικότητας, της γλώσσας, της θρησκείας, της ιδεολογίας, της ηλικίας, της ασθένειας ή αναπηρίας, του γενετήσιου προσανατολισμού ή του επαγγέλματος. Στην προκειμένη περίπτωση, « δημοσιογράφοι του σταθμού, υποδύομενοι τους εφοριακούς υπαλλήλους, εισέδυσαν στην οικία διαφόρων απλών ανθρώπων...και ήρχισαν να θέτουν εις αυτούς αδιακρίτως ερωτήσεις υπό τα βλέμματα μάλιστα εν πολλοίς ανηλίκων τέκνων των, ν'ανοίγουν και να ερευνούν τα ψυγεία τροφίμων και γενικώς να ενοχλούν τα άτομα και να περιποιούν εις αυτά ψευδείς εντυπώσεις ως προς τον σεβασμό που υποχρεούνται να τρέφουν τα κρατικά όργανα προς τους πολίτες », ενέργεια η οποία, κατά το Ε.Σ.Π., συνιστά σκαιά παράβαση των πιο πάνω δεοντολογικών κανόνων, που επιβάλλουν το σεβασμό της προσωπικότητας ...από τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα Από τις παραπάνω διατάξεις του Κώδικα Δημοσιογραφικής δεοντολογίας τίθεται ως βασικός κανόνας, που διέπει τη λειτουργία των ραδιοτηλεοπτικών μέσων, η προστασία της προσωπικότητας, από την οποία απορρέει το πλέγμα των συνταγματικώς προστατευόμενων ατομικών δικαιωμάτων. Η παραβίαση δε της τελευταίας δια της μεταδόσεως πληροφοριών και εικόνων επιτρέπεται μόνον όταν συντρέχουν λόγοι δημοσίου συμφέροντος, η προστασία του οποίου υπερβαίνει στη συγκεκριμένη περίπτωση αυτό του σεβασμού της προσωπικότητας όπως π.χ. λόγοι εθνικής ασφάλειας, λόγοι προστασίας της δημόσιας υγείας, η πρόληψη ή αποκάλυψη εγκλήματος κ.λ.π. Κατά την επίμαχη εκπομπή εμφανίστηκαν δημοσιογράφοι του τηλεοπτικού σταθμού της ανακόπτουσας, οι οποίοι, μεταμφιεσμένοι κατάλληλα, υποδύθηκαν τους εφοριακούς υπαλλήλους, προκειμένου να εξαπατήσουν απλούς ανυποψίαστους πολίτες και να επιτύχουν την είσοδό τους στα σπίτια τους, όπου, υπό τα βλέμματα ανηλίκων παιδιών άρχισαν τις αδιάκριτες ερωτήσεις προς τους ενοίκους και τον έλεγχο (πόθεν έσχες) των περιουσιακών τους στοιχείων (...). Το χειρότερο είναι ότι με την μετάδοση της όλης «επιχειρήσεως», το τηλεοπτικό ενδιαφέρον μετατέθηκε μοιραία από το σχολιαζόμενο θέμα, που ήταν η υπό ίδρυση οικονομική αστυνομία και επικεντρώθηκε στο κωμικό (για όσους τηλεθεατές γνώριζαν το απατηλό τέχνασμα) και θλιβερό (για όσους το αγνοούσαν) θέαμα που προσέφεραν στους τηλεθεατές αθώοι και ανυποψίαστοι συμπολίτες τους, οι οποίοι έντρομοι και πανικόβλητοι από την επιδρομή των «εφοριακών» ανακρίνονταν παρουσία των παιδιών τους, προσπαθώντας αναγκαστικά να δώσουν εξηγήσεις μπροστά στα φώτα, τα μικρόφωνα και τους φακούς τηλεοπτικών συνεργείων, για θέματα εντελώς προσωπικά. Εδώ ακριβώς εντοπίζεται και η κατάφωρη παραβίαση των πιο πάνω κανόνων δεοντολογίας, που επιβάλλουν το σεβασμό της προσωπικότητας και της ιδιωτικής ζωής των πολιτών από τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα. Στην ακούσια δηλαδή και εν αγνοία τους χρησιμοποίηση αθώων ανθρώπων του καθημερινού μόχθου για τη δημιουργία σατιρικής εκπομπής, μέσω της οποίας το σπίτι, η οικογένεια και τα υπάρχοντά τους, αλλά επιπλέον η

έντρομη και σαστισμένη συμπεριφορά τους μπροστά σε κατ' απομίμηση εφοριακούς, έγιναν πανελλήνιο θέαμα. Τη στιγμή που η σάτιρα του νέου θεσμού της οικονομικής αστυνομίας, η οποία, όπως υποστηρίζει η ανακόπτουσα, ήταν ο στόχος της επίμαχης, επιτρεπτή κατ' αρχήν, θα μπορούσε θεμιτώς να υπηρετηθεί με την αναπαράσταση του θέματος «επί σκηνής» από επαγγελματίες ηθοποιούς, που θα υποδύονταν τα ελεγκτικά όργανα και τους ελεγχόμενους πολίτες και όχι από ανυποψίαστους πολίτες, οι οποίοι, παραπλανημένοι από μεταμφιεσμένους δημοσιογράφους, μεταβλήθηκαν σε ακούσιους πρωταγωνιστές αλγεινού θεάματος, με σκηνικά τα ίδια τους τα σπίτια. Επομένως, ο λόγος της ανακοπής για ανυπαρξία παραβάσεως, γιατί η σάτιρα δεν είναι αντιδεοντολογική, πρέπει να απορριφθεί ως ερειδόμενος σε εσφαλμένη προϋπόθεση. Με τα δεδομένα αυτά στοιχειοθετείται, κατά την κρίση του δικαστηρίου, η αποδιδόμενη στην ανακόπτουσα παράβαση των πιο πάνω διατάξεων, που επιβάλλουν το σεβασμό της προσωπικότητας από τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα, ενώ η έλλειψη δόλου και η μη υποβολή από τους θιγέντες πολίτες για επανόρθωση από τον τηλεοπτικό σταθμό (άρθρο 2 του 4/1991 (φ. 768 Β') Κανονισμού που εξέδωσε το ΕΣΡ), αλυσιτελώς προβάλλονται από την ανακόπτουσα, δεδομένου ότι για την αντικειμενική υπόσταση της επίδικης παραβάσεως δεν απαιτείται η ύπαρξη δόλου ούτε η υποβολή τέτοιας προσφυγής, που συνιστά απλώς ευχέρεια των θιγομένων από τις διάφορες εκπομπές. Τέλος, η σάτιρα του νέου θεσμού της οικονομικής αστυνομίας δεν συνιστά με κανένα τρόπο λόγο δημοσίου συμφέροντος, η εξυπηρέτηση του οποίου νομιμοποιεί την παραβίαση των πιο πάνω συνταγματικώς προστατευομένων ατομικών δικαιωμάτων, όπως αβάσιμα υποστηρίζει η ανακόπτουσα. Νόμιμα, επομένως, της επιβλήθηκε πρόστιμο με την προσβαλλόμενη απόφαση του ΕΣΡ.

ΠρΑθ 22338/1996

Απαγόρευση κυκλοφορίας βιβλίου που περιέχει ανακριβείς ειδήσεις

ΑΠ 1776/1999

Περίληψη Δυσφήμιση- Τύπος- Ηθική βλάβη- Χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης από δυσφημιστικό δημοσίευμα. Ο συντάκτης της εφημερίδας «Ελεύθερη Ώρα» με την εις βάρος του αναιρεσιβλήτου τελεσθείσα αδικοπραξία της απλής δυσφήμισης προξένησε σ' αυτόν ηθική βλάβη, αφού τον εμφάνισε στους τρίτους και το ευρύτερο κοινωνικό του περιβάλλον ως εγκληματική προσωπικότητα και μάλιστα ότι έχει τελέσει εγκλήματα με σοβαρή απαξία, ενώ αφενός μεν ορισμένες από τις πράξεις αυτές ουδέποτε του αποδόθηκαν, αφετέρου δε για τις άλλες αθώωθηκε από το δικαστήριο.

ΕλλΔνη 29, 1988/1987

Προσβολή προσωπικότητας από την εφημερίδα «Ε» στο ζήτημα εξαγοράς της Κεντρικής Τράπεζας Ελλάδος.

ΕφΑθ 3040/2001 (Υπόθεση Νταλάρα- Πανούση).

Η τριτενέργεια των ατομικών δικαιωμάτων στο άρθρο 25 παρ. 1γ του Συντάγματος, όπως κατοχυρώθηκε με τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001. Η σχολιαζόμενη απόφαση κρίνει πως η τριτενέργεια καθιστά την υποχρέωση του άρθρου 2 παρ. 1 του Συντάγματος υποχρεωτική και ανάμεσα στους ιδιώτες. Δηλαδή με την απόφαση αυτή το δικαστήριο έκρινε ότι ο σεβασμός και η προστασία της ανθρώπινης αξίας δεν είναι πρωταρχική υποχρέωση μόνο της Πολιτείας αλλά και των ίδιων των πολιτών. Σημειώνεται ότι η απόφαση εκδόθηκε στις 18.1.2001, δηλαδή πριν από τη θέση σε ισχύ του αναθεωρημένου Συντάγματος (αλλά πάντως ενώ ήταν εν γνώσει του νομικού κόσμου της χώρας η επικείμενη αναθεώρηση του άρθρου 25Σ.)

Σύμφωνα με το άρ. 57 παρ. 1 εδ.α ΑΚ, όποιος προσβάλλεται παράνομα στην προσωπικότητά του έχει δικαίωμα να απαιτήσει να αρθεί η προσβολή και να μην επαναληφθεί στο μέλλον. Παράλληλα με την παρ. 2 του ίδιου άρθρου ορίζεται ότι, αν συντρέχουν οι διατάξεις για τις αδικοπραξίες, δεν αποκλείεται και αξίωση αποζημίωσης, ενώ με το άρθρο 59 του ίδιου κώδικα θεσπίζεται και αξίωση για χρηματική ικανοποίηση της ηθικής βλάβης αυτού που προσβλήθηκε. Η ικανοποίηση συνίσταται σε πληρωμή χρηματικού ποσού, σε δημοσίευμα ή σε οτιδήποτε επιβάλλεται από τις περιστάσεις. Με τις παραπάνω διατάξεις προστατεύεται το δικαίωμα της προσωπικότητας, που είναι δικαίωμα το οποίο ενδιαφέρει τη δημόσια τάξη, μη περιουσιακό, απόλυτο, αυτοτελές για κάθε πρόσωπο, ενιαίο με την έννοια ότι δεν υπάρχουν περισσότερα επιμέρους δικαιώματα, αλλά ένα δικαίωμα επί της ίδιας προσωπικότητας, οι ειδικότερες εκδηλώσεις του οποίου εμφανίζονται υπό τύπου «εκφάνσεων» του ενιαίου αυτού δικαιώματος και για το λόγο αυτό αποκλείεται στο πρόσωπο του αυτού φορέα δημιουργία σχέσεως και συνεπώς «συγκρούσεως» δικαιωμάτων επί της ίδιας προσωπικότητας (ΟλομΑΠ 812/1980 ΝοΒ 29, σελ.79, Γ. Πλαγιαννάκος: Το δικαίωμα επί της ίδιας προσωπικότητας σε ΕλΔνη 7, σελ. 101 επ., Ζούρλας : σε ΕρμΑΚ άρθρα 57-60, αριθμ.14, 17, 22, 40-42). Έτσι το δικαίωμα της προσωπικότητας αποτελεί πλέγμα αγαθών που συνθέτουν την υπόσταση του προσώπου με το οποίο είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένα. Τέτοια προστατευόμενα αγαθά είναι μεταξύ άλλων τα ψυχικά αγαθά (η ψυχική υγεία, ο συναισθηματικός κόσμος), η τιμή κάθε ανθρώπου, η οποία αντικατοπτρίζεται στην αντίληψη και την εκτίμηση που έχουν οι άλλοι γι'αυτόν, η ελευθερία η οποία περιλαμβάνει τη δυνατότητα ακώλυτης ανάπτυξης κάθε ανθρώπινης ενέργειας. (ΕφΑθ 12154/1990 ΕλλΔνη 32, σελ.1673. ΕφΑθ 10504/1986, ΕλλΔνη 28, σελ. 1315). Ειδικότερα η απόδοση σε κάποιον πράξεων που η κοινωνία αποδοκιμάζει γιατί ενέχουν απαξία, εμπίπτει στο πλαίσιο προστασίας της κοινωνικής ατομικότητας του προσώπου, περί της οποίας προνοούν οι ανωτέρω διατάξεις, τέτοιες δε πράξεις διαταρακτικές της κοινωνικής προσωπικότητας είναι και όσες περιέχουν ονειδισμό ή αμφισβήτηση, της προσωπικής ή επαγγελματικής εντιμότητας του προσώπου, ακόμη και όταν αυτές τον καθιστούν ύποπτο ότι μετέρχεται ανέντιμες μεθόδους κατά την ενάσκηση των επαγγελματικών καθηκόντων ή άλλων εκφάνσεων της δραστηριότητάς του (ΑΠ 2109/1986, ΕλλΔνη 28, σελ.1235). Δεν αρκεί όμως απλή προσβολή, αλλά επιπλέον απαιτείται να είναι και παράνομη. Το παράνομο είναι ευχερές να διακριβωθεί, όταν υπάρχει διάταξη που απαγορεύει συγκεκριμένη πράξη που προσβάλλει κάποια έκφανση της προσωπικότητας, ανεξάρτητα σε ποιο τμήμα του δικαίου, ιδιωτικού ή δημοσίου, υπάρχει αυτή η διάταξη. Όταν δεν συμβαίνει αυτό και εν όψει του ότι το δικαίωμα επί της ίδιας προσωπικότητας του ενός διασταυρώνεται με το αντίστοιχο δικαίωμα των άλλων, τότε προκύπτει το πρόβλημα της αξιολογήσεως και της στάθμισσης των αξιών, εκατέρωθεν δικαιωμάτων, συμφερόντων και εννόμων αγαθών, ποια αξία, ποιο αγαθό είναι στη συγκεκριμένη περίπτωση σπουδαιότερο από το άλλο

και μέχρι ποίου σημείου φθάνει η σημασία καθενός από αυτά στην περιοχή του δικαιώματος επί της ίδιας προσωπικότητας, επί τη βάσει γενικών αρχών (Πλαγιαννάκος, ο.π.). Με βάση την αξιολόγηση αυτή θα υπερισχύσει το σπουδαιότερο δικαίωμα και μόνο, αν το δικαίωμα αυτό είναι το δικαίωμα εκείνου που προσβάλλει την προσωπικότητα του άλλου, η προσβολή δεν θα είναι παράνομη, εκτός εάν η ενάσκηση του επικρατέστερου δικαιώματος είναι ανεπίτρεπτη κατά το άρθρο 281 ΑΚ. Από την πλευρά δε εκείνου που προσβάλλει την προσωπικότητα του άλλου δεν απαιτείται πταισίμα-δόλος ή αμέλεια- εκτός αν ζητείται αποζημίωση κατά τις περί αδικοπραξιών διατάξεις (ΑΠ 2109/1986, ΕλλΔνη 28, σελ.1325, ΑΠ 849/1985, ΝοΒ 34, σελ.836). Επιπλέον δε αξίωση για καταβολή χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης καθιερώνει και η διάταξη 932 ΑΚ. Εξάλλου η προσωπικότητα του ανθρώπου προστατεύεται και από σειρά διατάξεων του ισχύοντος Συντάγματος. Οι διατάξεις αυτές και οι αντίστοιχες διατάξεις του ιδιωτικού δικαίου τελούν μεταξύ τους σε εσωτερική λογική και νομική ενότητα, οπότε η νομική σημασία των συνταγματικών δικαιωμάτων και ατομικών ελευθεριών δεν εξαντλείται στις μεταξύ του κράτους ως πολιτειακής εξουσίας και των πολιτών σχέσεις, αλλά επεκτείνεται και στις μεταξύ των πολιτών ως υποκειμένων του ιδιωτικού δικαίου έννομες σχέσεις. Στις διατάξεις αυτές ανήκει προπαντός το άρθρο 2 παρ. 1 του Συντάγματος, με το οποίο διακηρύσσεται ότι ο σεβασμός και η αξία του ανθρώπου αποτελούν πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας, υπό την έννοια ότι η πολιτεία οφείλει να σέβεται την αξία του ανθρώπου ως ατόμου, αλλά και να την προστατεύει, δηλαδή να μεριμνά για την αποτροπή της προσβολής της εκ μέρους των φορέων της εξουσίας αλλά και εκ μέρους των ιδιωτών (Αρ. Μάνεσης: Ατομικές ελευθερίες, έκδ. 1982, σελ. 110). Με βάση την κεντρική αυτή αντίληψη για την αξία του ανθρώπου, έχουν περιληφθεί στο δεύτερο μέρος του Συντάγματος υπό τον τίτλο Ατομικά και Κοινωνικά δικαιώματα, μεταξύ των άλλων, οι διατάξεις του άρθρου 5 παρ. 1 που καθιερώνει το δικαίωμα του προσώπου να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του, του άρθρου 13 για την ελευθερία της θρησκευτικής του συνείδησης, των άρθρων 14, 15 και 16 για την πνευματική ελευθερία, ελευθερία του στοχασμού, ελευθερία της τέχνης και επιστήμης (Δεληγιάννης: Η προστασία της προσωπικότητας κατά τον ΑΚ από την άποψη των σχετικών συνταγματικών ρυθμίσεων, σε ΕλλΔνη 38, σελ.489 επ.). Εξάλλου, κατ'άρθρο 60 εδ.α του ΑΚ όποιος προσβάλλεται παράνομα στο αποκλειστικό του δικαίωμα επί των προϊόντων της διανοίας του, έχει δικαίωμα να απαιτήσει, κατά τους όρους του νόμου, να αρθεί η προσβολή και να μην επαναληφθεί στο μέλλον. Ειδικός νόμος, ο οποίος ρυθμίζει τα πνευματικά δικαιώματα των ερμηνευτών καλλιτεχνών, στους οποίους ανήκουν και οι τραγουδιστές, είναι ο νόμος 2121/1993 (άρθρο 2 παρ. 1,4, 46 παρ. 2β, 50 παρ. 1 και 65 παρ. 1 και 2 του νόμου αυτού). Περαιτέρω, το άρθρο 367 ΠΚ ορίζει στην παρ. 1 ότι « δεν αποτελούν άδικη πράξη α) δυσμενείς κρίσεις για επιστημονικές, καλλιτεχνικές ή επαγγελματικές εργασίες, β) οι δυσμενείς εκφράσεις που περιέχονται σε έγγραφο δημόσιας αρχής για αντικείμενα που ανάγονται στον κύκλο της υπηρεσίας της και γ) οι εκδηλώσεις που γίνονται για την εκτέλεση νομίμων καθηκόντων, την άσκηση νόμιμης εξουσίας ή για τη διαφύλαξη(προστασία) δικαιώματος ή από άλλο δικαιολογημένο ενδιαφέρον ή δ) σε ανάλογες περιπτώσεις» και στην παράγραφο 2 ότι «η προηγούμενη διάταξη δεν εφαρμόζεται α) όταν οι παραπάνω κρίσεις ή εκδηλώσεις περιέχουν τα συστατικά στοιχεία της πράξης του άρθρου 363 (της συκοφαντικής δυσφημίσσεως) καθώς και β)όταν από τον τρόπο της εκδήλωσης ή από τις περιστάσεις υπό τις οποίες τελέστηκε η πράξη προκύπτει σκοπός εξύβρισης». Από το συνδυασμό των διατάξεων αυτών προκύπτει ότι η συνδρομή λόγου που αίρει τον άδικο χαρακτήρα της πράξης, ανατρέπει την ευθύνη

του προσβάλλοντος, ώστε η διάταξη του 57 ΑΚ να μη βρίσκει στην περίπτωση αυτή πεδίο εφαρμογής. Δεν αίρεται όμως ο άδικος χαρακτήρας της εξυβριστικής ή δυσφημιστικής εκδήλωσης και συνεπώς παραμένει η παρανομία ως ουσιαστικό στοιχείο της αδικοπραξίας, όταν η παραπάνω εκδήλωση αποτελεί συκοφαντική δυσφήμιση ή όταν από τον τρόπο και υπό τις περιστάσεις που έγινε αυτή προκύπτει σκοπός εξύβρισης, δηλαδή σκοπός που απευθύνεται ειδικώς σε προσβολή της τιμής άλλου, με αμφισβήτηση της ηθικής ή κοινωνικής αξίας του προσώπου του ή με περιφρόνηση αυτού. Ειδικός σκοπός εξύβρισης εμφανίζεται στον τρόπο εκδήλωσης της προσβλητικής συμπεριφοράς, όταν αυτός δεν ήταν αντικειμενικά αναγκαίος για την απόδοση της σκέψευς αυτού που φαίνεται ότι ενεργεί από δικαιολογημένο ενδιαφέρον, οποίος, μολονότι αυτό το γνώριζε, χρησιμοποίησε τον τρόπο αυτό για να προσβάλει την τιμή του άλλου (ΑΠ 167/2000, ΕλλΔνη 41, σελ.772, ΑΠ 1407/1988, ΕλλΔνη 31 σελ.95, ΑΠ 2109/1986, ΕλλΔνη 28 σελ.1235, ΕφΑθ1112/1997, ΕλλΔνη 38,σελ.1599). Στην προκειμένη περίπτωση...αποδεικνύονται τα ακόλουθα πραγματικά περιστατικά . Οι διάδικοι είναι ερμηνευτές καλλιτέχνες και παρουσιάζουν το καλλιτεχνικό τους έργο σε κέντρα διασκέδασης και σε χώρους συναυλιών. Ο εναγόμενος τον Απρίλιο του 1997 σε δεκαπέντε (15) εμφανίσεις στο κέντρο διασκέδασης «Μύλος» που βρίσκεται στην Αθήνα..., παρουσίασε ένα πρόγραμμα με γενικό τίτλο «Προσεχώς Βουλγάρες», αποτελούμενο από μουσικά μέρη, διανθισμένα με σατιρικά σχόλια επικαιρότητας. Στο πρόγραμμα αυτό ο εναγόμενος παρουσίασε μονταρισμένη με τεχνικά μέσα (κομπιούτερ) βιντεοταινία φανταστικού περιεχομένου, η οποία περιλαμβάνει διάφορες απεικονίσεις του ενάγοντος (σκηνές από βίντεο κ.λ.π.) καθαρά επινόησης του εναγομένου. Οι εικόνες αυτές προβάλλονταν από βίντεο μέσω προτζέκτορα σε μεγάλη οθόνη (RIDO), καθώς και από τηλεοπτική οθόνη που βρισκόταν σε άλλη περίοπτη θέση του προαναφερθέντος κέντρου διασκέδασης, έτσι ώστε η με τεχνικά μέσα «παρουσία» του ενάγοντος και η εικόνα του να γίνονται αντιληπτές από όλους τους πελάτες του καταστήματος, συνοδεύονταν δε και από ηχητική επένδυση που αποτελείτο από αποσπάσματα τραγουδιών που έχει ερμηνεύσει ο ενάγων, συνοδευόμενα από παραποιημένα κατά το δοκούν σχόλια του εναγομένου με ταυτόχρονη σκηνική αναπαράσταση και διακωμώδηση από τον ίδιο τον εναγόμενο. Συγκεκριμένα, ο εναγόμενος, ο οποίος περιλάμβανε πάντα στο πρόγραμμά του σχόλια και για τον ενάγοντα, εμφανίζοντάς τον να συμμετέχει σε αυτά, εμφανίζει τον ίδιο (εναγόμενο) και τον ενάγοντα να αποφασίζουν να συνεργαστούν και προανήγγειλε την παρουσίαση του βίντεο κλιπ με τις φράσεις «είναι ένα ντοκουμέντο, ένα όνειρο ζωής, μια κορύφωση της καριέρας μου, είμαι συγκινημένος». Επακολούθησε η προβολή το βίντεο κλιπ με τις παραποιημένες εικόνες, στις οποίες εμφανιζόταν ο ενάγων να τραγουδά και ο εναγόμενος πίσω του να τον καθοδηγεί με χειρονομίες.... Με τις παραπάνω εκφράσεις και με τις παραποιημένες εικόνες του ενάγοντος, κυρίως με αυτή που εμφανίζεται να ρέουν κέρματα από το στόμα του, προσβάλλεται η τιμή και η υπόληψή του, τόσο ως κοινωνικού ατόμου όσο και ως καλλιτέχνη...εμφανιζόμενος ως άνθρωπος συμφεροντολόγος, φιλοχρήματος και υποκριτής. Ο εναγόμενος ισχυρίζεται ότι δεν υπήρχε εκ μέρους του πρόθεση εξυβρίσεως του ενάγοντος, ότι το καλλιτεχνικό του δημιούργημα δεν είχε προσωποποιημένη διαφορά, αλλά αποτελούσε οξύτατη σάτιρα των σταθερών ενός συστήματος και των συμβόλων του σε όλες του τις λειτουργίες, καθώς και κριτική σε ένα φαινόμενο καπηλείας φιλολαϊκών ή πατριωτικών αισθημάτων με σκοπό τον πλουτισμό, που τέτοιες μορφές διαφήμισης τον παράγουν ή τον ενισχύουν. Ο ισχυρισμός του αυτός, ο οποίος σύμφωνα με τη νομική σκέψη που προηγήθηκε, συνιστά λόγο που αίρει τον άδικο χαρακτήρα της πράξεως (367 παρ. 1 ΠΚ) πρέπει να απορριφθεί ως κατ'ουσία

αβάσιμος. Συγκεκριμένα με τη σάτιρα, που είναι μια μορφή καλλιτεχνικής δραστηριότητας και έχει σκοπό την ψυχαγωγία και την πρόκληση γέλιου του κοινού, τονίζονται, καυτηριάζονται και κατακρίνονται, με στοιχεία κυρίως κωμικά και παραμορφωτικά, υπαρκτές καταστάσεις και αναγνωρίσιμες ιδιότητες, υπαρκτά γνωρίσματα, ελαττώματα και ατέλειες του προσώπου που σατιρίζεται, ώστε να διασκεδάσει και να διαπαιδαγωγηθεί κατάλληλα το κοινό, χωρίς να προκληθούν αισθήματα αντιπάθειας για τον σατιριζόμενο. Ο εναγόμενος, όμως, παρουσίασε τον ενάγοντα στην παράστασή του σαν άνθρωπο υποκριτή, συμφεροντολόγο και φιλοχρήματο, δίνοντας γι' αυτόν μια εικόνα στο κοινό, που δεν αποδείχτηκε ότι έχει καμία σχέση με την πραγματικότητα, διασύροντάς τον και διαστρεβλώνοντας το νόημα των συναυλιών του. Έτσι, από τα προσαγόμενα αποδεικτικά στοιχεία αποδεικνύεται ότι δεν συντρέχουν στο πρόσωπο του ενάγοντος οι ως άνω ιδιότητες που απέδωσε σε αυτόν ο εναγόμενος... Είναι αληθές ότι σε μια δημοκρατική κοινωνία τα πρόσωπα, για τις πράξεις των οποίων ενδιαφέρεται το κοινωνικό σύνολο είναι υποχρεωμένα να ανέχονται σχόλια που συνοδεύονται ακόμη και από οξεία κριτική και δυσμενείς χαρακτηρισμούς, τέτοια δε σχόλια είναι υποχρεωμένος να δέχεται και ο ενάγων για τις προαναφερθείσες πράξεις του, που ενδιαφέρουν το κοινωνικό σύνολο. Δεν είναι όμως υποχρεωμένος να ανέχεται σάτιρα για ανύπαρκτα ελαττώματα και ατέλειές του, καθώς και συκοφαντίες, έστω και αν ο εναγόμενος έχει διαφορετική άποψη για τον τρόπο που επέλεξε ο ενάγων να προσφέρει με την τέχνη του στα κοινά. Και τούτο διότι η ελευθερία για κριτική, και υπό μορφές σάτιρας, υπόκειται σε νόμιμους περιορισμούς, προκειμένου να διαφυλάσσεται η υπόληψη του ατόμου, η οποία αποτελεί εξαιρετικής σπουδαιότητας αγαθό, από ύβρεις και συκοφαντίες. Ο εναγόμενος όμως υπερέβη τα όρια της κριτικής και χρησιμοποίησε τις παραπάνω φράσεις, καθώς και την εικόνα του εναγομένου να ρέουν χρήματα από το στόμα του εν γνώσει της υβριστικής τους σημασίας και της αναληθείας τους, με σαφή σκοπό προσβολής της τιμής και της υπόληψης του ενάγοντος, εξωτερικεύοντας έτσι την εκ μέρους του αμφισβήτηση της ηθικής και κοινωνικής αξίας του ενάγοντος και συγχρόνως εκφράζοντας την καταφρόνησή του. Εάν πράγματι ο εναγόμενος ήθελε να χρησιμοποιήσει την ως άνω κριτική που ισχυρίζεται, δε θα χρησιμοποιούσε μειωτικές εκφράσεις και την προαναφερθείσα εικόνα του ενάγοντος... Και ναι μεν με το άρθρο 16 παρ. 1 του Συντάγματος προστατεύεται η ελευθερία της τέχνης, η δε σάτιρα, όπως και μια σατιρική παράσταση είναι μορφή τέχνης, με τη χρησιμοποίηση μάλιστα παραβολικής και συμβολικής γλώσσας. Δεν είναι όμως συμβολισμός η απροκάλυπτη επίθεση στο πρόσωπο του ενάγοντος, ούτε μπορεί να θεωρηθεί ως απλή υπερβολή η παρουσίαση ψεύτικης εικόνας που σκοπό έχει την καταφρόνηση του παρουσιαζομένου, δείχνοντας έναν άνθρωπο ακριβώς το αντίθετο από αυτό που είναι στην πραγματικότητα και διαστρεβλώνοντας τις προθέσεις του, με σκοπό να κάνουν τους άλλους να θεωρήσουν το ψευδές ως αληθινό, με την παρουσίαση της εικόνας του ενάγοντος ως φιλόργου και ψυχρού επαγγελματία που εκμεταλλεύεται ακόμη και τα πιο ιερά ιδανικά και καπηλεύεται και τους πιο μεγάλους αγώνες προκειμένου να κερδίσει χρήματα και έχει σαν μοναδικό του ιδεώδες την επαγγελματική του άνοδο και την αύξηση της περιουσίας του. Έτσι το κατοχυρωμένο με το άρθρο 16 παρ. 1 του Συντάγματος δικαίωμα της ελεύθερης έκφρασης της τέχνης δεν αίρει στην προκειμένη περίπτωση την υπαιτιότητα του εναγομένου και την υποχρέωσή του προς αποζημίωση του ενάγοντος για την προαναφερθείσα προσβολή της προσωπικότητάς του, δεδομένης και της διάταξης του άρθρου 2 παρ.1 του Συντάγματος, η οποία επιβάλλει στην πολιτεία το σεβασμό και την προστασία του ανθρώπου ως πρωταρχικό αγαθό και η οποία διάταξη τριτενεργεί και στις σχέσεις του ιδιωτικού δικαίου διαμέσου της γενικής ρήτρας του άρθρου 57 ΑΚ. Περαιτέρω με τη

χρησιμοποίηση της εικόνας και των αποσπασμάτων των τραγουδιών του ενάγοντος από τις σκηνές βίντεο κλιπς αυτού κατά τον περιγραφέντα ανωτέρω τρόπο, χωρίς την άδειά του, ο εναγόμενος προσέβαλε παράνομα. Από τις ως άνω δε παράνομες και υπαίτιες πράξεις του εναγομένου, των οποίων έλαβε γνώση το κοινό που παρακολουθούσε το πρόγραμμα, ο ενάγων υπέστη ηθική βλάβη και για αποκατάστασή της δικαιούται χρηματική ικανοποίηση (...)

Εθνικό και Καποδιστριακό	1
Πανεπιστήμιο Αθηνών	1
Σχολή Ν.Ο.Π.Ε	1
Τμήμα Νομικής	1
Πανεπιστημιακό Έτος 2005-2006	1
Μάθημα	1
Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα	1
Θέμα	1
Σάτιρα και Προστασία της	1
Προσωπικότητας	1
Satire and Protection of the	1
Personality	1
Διδάσκων Καθηγητής	1
Επιμέλεια Φοιτήτριας	1
Παπαβασιλείου Κωνσταντίνα	1
A.M. 1340200100427	1
Τηλ. 210-6545589	1
Εισαγωγή	2
I. Σάτιρα	2
α) Η αξία του ανθρώπου ως πυρήνας της ανθρώπινης προσωπικότητας	2
β) Η ελευθερία αναπτύξεως της προσωπικότητας	2
Περιορισμοί	2
1) Σημασία	2
2) Περιεχόμενο	2
3) Πεδίο ισχύος	2
4) Περιορισμοί και προστασία της προσωπικότητας	2
1) Περιεχόμενο	2
2) Περιορισμοί και προστασία της προσωπικότητας	2
1) Σημασία και ιστορική εξέλιξη	2
2) Αντικείμενο προστασίας	2
3) Περιεχόμενο δικαιώματος	2
4) Περιορισμοί και προστασία της προσωπικότητας	2
Οι «νόμοι του κράτους»	2
Εγκλήματα κατά της τιμής και αδικήματα του τύπου	2
Ειδικά για το απαραβίαστο της ιδιωτικής ζωής	2
i) Θεωρία των διασήμων προσώπων ή προσώπων της επικαιρότητας	3
ii) Στάθμιση	3
Νομοθετικοί περιορισμοί δημοσιεύσεως	3
Χαρακτήρας των αδικημάτων του τύπου	3
Αστική ευθύνη του τύπου	3
Τελικές παρατηρήσεις	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΤΟ ΘΕΜΑ	5
I. Σάτιρα	6

Π. Η Ανθρώπινη προσωπικότητα	6
α) Η αξία του ανθρώπου ως πυρήνας της ανθρώπινης προσωπικότητας	6
β) Η ελευθερία αναπτύξεως της προσωπικότητας.....	8
Περιορισμοί	8
Α.	9
Ελευθερία της γνώμης	9
3)Πεδίο ισχύος	11
Ελευθερία Πληροφορίας	13
Ελευθερία και εγγυήσεις μαζικής επικοινωνίας	14
Γ1.Ελευθερία του Τύπου	14
ΔΕΙΓΜΑ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ	49
Εφετείο Αθηνών 594/1992	49
ΕλλΔνη1688,ΕφΑθ 1998	51
ΝοΒ 37, 1407/1988.....	51
ΤριμΔιοικΠρωτΑθηνών 16276/1995.....	51
ΠρΑθ 22338/1996.....	53
ΑΠ 1776/1999.....	53
ΕλλΔνη 29, 1988/1987.....	53